वालचंद हीराचंद.
अशक्य तेही शक्य करणारा
एक झुंजार प्रतिभावंत!

वालचंद हिराचंद एक असामान्य प्रज्ञावंत अनेक नव्या क्षेत्रात निधडेपणाने शिरले आणि त्यांनी त्यात धडाडीने यश मिळविले. त्यांची दृष्टी द्रष्ट्याची. भविष्यात आरपार पाहू शकणारी आजच्या गरजा त्यांनी काल ओळखल्या आणि त्या पुऱ्या करण्यासाठी धडाधड एकामागून एक नवे उद्योग त्यांनी उभे केले. उत्पादनाचे जवळ जवळ प्रत्येक क्षेत्र व्यापणारे एक विशाल औद्योगिक साम्राज्य त्यांनी वसवले. तोच हा वालचंद उद्योगाचा समूह. वालचंद उद्योग समूहाने भारतीय तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीला गति देऊन ते झपाट्याने पुढे नेले. परिवहन कन्सल्टन्सी, बांधकाम, भारी इंजिनिअरिंग, कृषी इत्यादि अनेक क्षेत्रात, मोठी बांधकामे, जल व्यवस्थापन, यंत्रनिर्मिती किंवा अणु-प्रकल्प आणि अवकाश संशोधनासाठी लागणारे काटेकोर बनावटीचे हार्डवेअर यासारख्या ज्या ज्या क्षेत्रात वालचंद समूहाने प्रवेश केला त्या त्या क्षेत्रातील त्यांची कामगिरी अशी नेत्रदीपक आहे की केवळ देशातच नव्हे तर सर्व जगात त्यांची कीर्ति दरवळत आहे.

आज हे उद्योग म्हणजेच त्यांची खरी स्मारके आहेत. या उद्योगाच्या आकाशभर कर्तृत्वाने आज प्रत्येक भारतीयाच्या मनात भारतदेशाच्या क्षमतेविषयी साधार विश्वास आणि सार्थ अभिमान निर्माण केला आहे. वालचंद हिराचंद यांच्या या जन्म शताब्दिसमयी वालचंद समूहातील कंपन्या त्या थोर पुरुषाच्या अदम्य व्यक्तिमत्वाला आणि अग्रगामी प्रतिभेला विनम्रतापूर्वक श्रध्दांजली वाहत आहेत।

प्रीमियर कन्स्ट्रक्शन क. लि. • हिंदुस्तान कन्स्ट्रक्शन क. लि. • इंडियन ह्यूम पाईप क. • प्रीमियर ऑटोमोबाइल्स लि. • वालचंदनगर इंडस्ट्रीज लि. • रावळगाव शुगर फार्म लि. • विकाटो भटल कॅबिकेटर्स लि. • ॲक्रो इंडिया लि. • बॉबे सायकल ॲन्ड मोटर एजन्सी लि. • गंगा ब्रिज कन्स्ट्रक्शन क. लि. • वालचंद तदूर सिमेंट क. लि. • वालचंद ॲन्ड क. प्रा. लि. • पॅअर इन्व्हेस्टमेंट ट्रस्ट प्रा. लि.

Sista's WIL-214/82 A Mar

अनेकान्त

अंक २२

१९८३-८४

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

'सामाजिक बांधिलकी' च्या जाणिवेतून
अनेकान्त एज्युकेशन सोसायटी (पुणे) द्वारा कार्यान्वित
नवे उपक्रम

★ अपंग व्यक्ती व आर्थिकदृष्टया दुर्बल स्त्रियांना स्वावलंबी बनविण्यासाठी

अनेकान्त मुद्रणालय

कंपोझिंग, प्रिंटींग, बाईंडिंग इ. कामे केली जातात व शिक्षण दिले जाते.

★ सुशिक्षित बेकारांना व अल्पशिक्षित तरुणांना तंत्रज्ञानकुशल बनवून स्वावलंबी बनविण्यासाठी

विज्ञान कार्यशाळा

टर्निंग, फिटींग व वेल्डिंग इ. चे तंत्रज्ञान उपलब्ध

★ विद्यार्थी व नागरिक यांच्या सोयीसाठी

झेरॉक्स मशिन

ची तत्पर सेवा उपलब्ध

अधिक माहितीसाठी भेटा–
तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय
बारामती.

अनेकान्त एज्युकेशन सोसायटीचे

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय
बारामती

॥ अनन्तधर्मणस्तत्त्वं पश्यन्ती प्रत्यगात्मनः ॥
॥ अनेकान्तमयी मूर्तिर्नित्यमेव प्रकाशताम् ॥

अनेकान्त

वार्षिक नियतकालिक

(वरिष्ठ)

अंक बाविसावा : १९८३–८४

प्रमुख संपादक
प्रा. धनंजय शहा

संपादक मंडळ

- अध्यक्ष
  प्राचार्य डॉ. जे. के. गोधा
- उपाध्यक्ष
  प्रा. बी. बी. पाटील
- साहाय्यक
  प्रा. आर्. टी. शहा
  प्रा. एस्. आर्. नवाथे
  प्रा. एम्. बी. कंडारकर
  प्रा. के. एस्. अय्यर

अनुक्रम

● संपादकीय (१)

● अनुचिन्तन (४)

लेख / ललित लेख

● वन्दे मातरम् / कु. संजीवनी मा. शहा (५) ● स्वयंरोजगार : एक मीमांसा / जहांगीर खान (७) ● जीवन तरंग / विजयकुमार तेली (९) ● मांड / तुकाराम पवार (११) ● डायरी : एक मनोगत / कु. ज्योती मरकळे (१३)

कथा

● पोरकी मानसं / महादेव चव्हाण (१५) ★ सासरा सिरीयस होतो / कु. कल्पना पवार (१७) ★ सारजा / सौ. व्ही. आर्. जंगम (२०)

कविता

★ खरा धर्म / प्रमोद वडगावकर (२४) ● मन / कु. मीनाक्षी धालपे (२४) ★ भावतरंग / कु. ज्योती मरकळे (२५) ● आयुष्य / निनाद भोईटे (२५) ● सौदा / चंद्रकांत कावळे (२५) ● अंत / विजयकुमार तेली (२६) ● चक्र / दिलीप कुलकर्णी (२६) ● क्रिकेट / द. ज. निंबाळकर (२७) ● निःशब्द / जे. डी. शेंडे (२७) ● कामगार / एस्. एस्. ठोंबरे (२७)

हिंदी विभाग

● अमर वेदना की गायिका : महादेवी वर्मा (परिचयात्मक) / कु. धालपे एस्. एम्. (२८) ★ आँख फूटी पीर गयी (कहानी) / मिसाळ दयानंद (२९) ● मन के हारे हार (निबंध) / कु. मीनाक्षी धालपे (३३) ● ज़रा पहचानो (कविता) / अनिल पानसे (३५) ● जिंदगी (कविता) / विलास सोकटे (३५) ● हार (कविता) / कु. कल्पना पवार (३६) ● शेर (कविता) / सलाउद्दीन मुजावर (३६)

English Section

● What ails the Punjab ? / Dilip K. Kulkarni (३७) ● George Eliot, the stern moralist Atole H. U. (४०) ● The Central Tone (Poem) / Pramod Wadgaonkar (४५)

कार्यवृत्तान्त – ४३ ते ६०

* पारितोषिक पात्र.

स्वा. सावरकर जन्मशताब्दि निमित्त

विनम्र अभिवादन

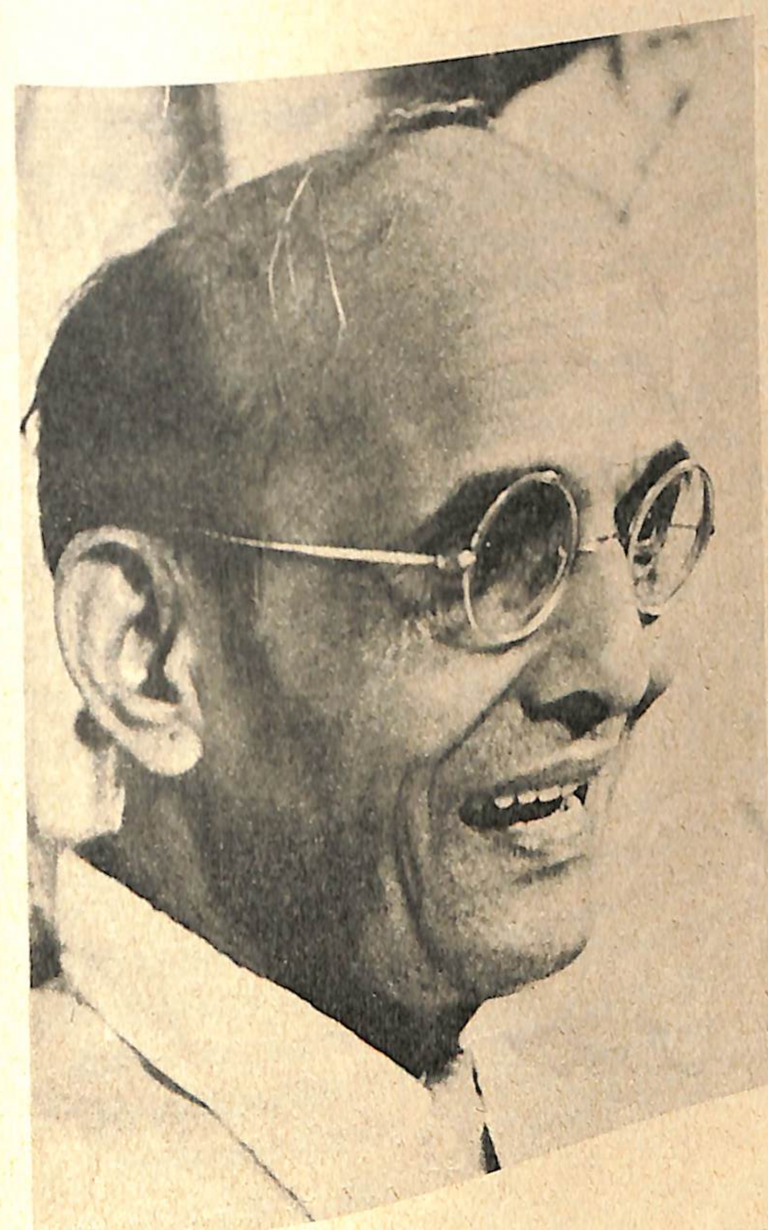

की घेतले व्रत न हे अम्ही अंधतेने
लब्ध-प्रकाश-इतिहास-निसर्गमाने
जे दिव्य दाहक म्हणोनि असावयाचे
बुद्ध्याची वाण धरिले करिं हे सतीचे

स्वातंत्र्यवीर सावरकर व्यक्तित्वदर्शन

हिंदुस्थानच्या संपूर्ण स्वातंत्र्यासाठी प्राणपणाने झुंजण्याचा संकल्प बालपणीच करणारा व त्यानुसार अपार कष्ट भोगणारा ज्वलंत व जन्मजात देशभक्त, क्रांतिमंत्राचा उद्गाता, मनुष्यजातीचे कल्याण हेच अंतिम उद्दिष्ट असणारा राष्ट्रवादी, मूलग्राही व कृतिशूर विचारवंत, विज्ञाननिष्ठ नि उपयुक्ततावादी समाजसुधारक, दिक्कालाला भेदून भविष्याचा वेध घेणारा प्रतिभा संपन्न महाकवी, आशयसंपन्न निबंधकार, जीवनदर्शन घडविणारा नाटककार, राजकीय व सामाजिक पार्श्वभूमीवर आधारित कादंबऱ्यांचा लेखक, रक्ताच्या शाईत बुडवून विद्युल्लतेच्या लेखणीने लिहिणारा व उज्वल भूतकाल व श्रेष्ठ परंपरांचे ज्ञान देऊन राष्ट्रभक्तीचा स्फुल्लिंग चेतविणारा ग्रंथकार, अतीत कालातील घटनांचा अन्वयार्थ उलगडून दाखविणारा द्रष्टा इतिहासकार, भाषाशास्त्रज्ञ, दूरदृष्टीचा राजनीतिज्ञ, 'दशसहस्त्रेषु' आढळणारा ओजस्वी अमोघ वक्ता ! स्वातंत्र्यवीर विनायक दामोदर सावरकरांचे स्मरण केले की, त्यांची ही विविध रूपे डोळ्यासमोर येतात. स्वा. सावरकरांनी आपली गुणसंपदा 'काटक्यांचा संसार' उभा करण्यासाठी नव्हे, तर मातृभूमीच्या पारतंत्र्य विमोचनासाठी राबवली. "हे मातृभूमि ! सुजला मन वाहियेले । वक्तृत्व वाग्विभवही तुज अर्पियेले।" अशा समर्पण वृत्तीने इतिहासाच्या ज्ञानप्रकाशाने प्रकट केलेल्या व डोळसपणे स्वीकारलेल्या दिव्य व दाहक व्रतांची सांगता करण्यासाठी त्यांनी हे सर्व गुण उपयोगात आणले. राष्ट्रसंवर्धनाच्या सावरकर प्रणीत विविध विचारांचे व कार्याचे अवलोकन केल्यावर 'स्वातंत्र्यवीर' ही त्यांना दिलेली पदवी अपुरी वाटू लागते. सावरकर सर्वार्थांनी क्रांतिकारक व राष्ट्र शिल्पकार होते. "मनुष्ये मरतात पण त्यांची सत्कृत्ये जिवंत राहतात. सत्कृत्ये या मर्त्य जगात अमरत्व देणारी अपूर्व रसायने आहेत. त्या सत्कृत्यांचे लवमात्र ग्रहणही आत्म्याचे अमरत्व सिद्ध करते" – या त्यांच्या अमर उक्तीप्रमाणे स्वा. सावरकरही अमर आहेत ! त्यांच्या पुण्यस्मृतीला शतशः अभिवादन !

'अनेकान्त' चा २२ वा अंक सादर करीत आहोत. अशी नियतकालिके म्हणजे महाविद्यालयाचे अन्तर्बाह्य दर्शन घडविणारे एक सुविहित माध्यमच होय.

महाविद्यालयातील नवनवे शैक्षणिक उपक्रम व योजना, विद्यार्थ्यांचे अभ्यासान्तर्गत व अभ्यासेतर कला–क्रीडा क्षेत्रातील प्राविण्य, महाविद्यालयाचा इतर सामाजिक नि सांस्कृतिक क्षेत्रातील सहभाग व उपलब्धी यांच्या गौरवास्पद उल्लेखाबरोबरच संस्कारक्षम व संवेदनाशील युवक–युवतींच्या मनातील वैचारिक व भावनात्मक स्पंदनांचा उत्फूर्त साहित्याविष्कार यांचे समग्र दर्शन या अंकात आपणास घडेल.

संकल्पपूर्ती

गेल्या वर्षी 'द्विदशकपूर्ती' च्या निमित्ताने काही संकल्प केले होते. काही नवे उपक्रम व योजना आखल्या होत्या. त्यातील बहुतांश योजना मार्गी लागल्या याचा आम्हाला विशेष आनंद वाटतो. संस्थेच्या 'अनेकान्त मुद्रणालया' च्या कार्याला सुरुवात झाली आहे. वृक्षारोपण व वृक्षसंवर्धन यांकडे लक्ष पुरवून परिसराच्या सौंदर्यामध्ये विशेष भर पडली. आहे. विद्यार्थ्यांच्या वाढत्या संख्येबरोबरच अध्यापनासाठी नव्या वर्गांची, खोल्यांची, आवश्यकता ५–६ वर्षांपासूनच तीव्रतेने जाणवत होती. यावर्षी नव्या वर्गांसाठी खोल्या बांधण्याच्या कामाला प्रारंभ झाला आहे. 'प्राचार्य निवास' व वसतिगृहाच्या अधीक्षकासाठी निवासस्थान यांच्या बांधकामाला सुरुवात झाली आहे.

पुनर्रचित अभ्यासक्रम

पुणे विद्यापीठाने स्वीकृत केलेल्या पुनर्रचित अभ्यासक्रमाचा पथदर्शक–प्रकल्प शास्त्र शाखेतील प्रथम-वर्षाच्या विद्यार्थ्यासाठी राबविण्यात आला व एका महत्त्वपूर्ण शैक्षणिक प्रयोगाचा दृढ पाया घालण्यात आला. अमर्याद विद्यार्थी संख्या व मर्यादित साधनसामुग्री यांचा सुमेळ जमणे बरेच कठिण, पण प्रयत्न साध्य आहे. विज्ञान कार्यशाळा, रोपवाटिका, राष्ट्रीय सेवा योजना यातून विद्यार्थ्यांच्या नव्या जाणीवा विकसित होत असल्याचे मात्र या प्रकल्पाशी सबंधित प्राध्या-पकांच्या निश्चितच अनुभवास येत आहे. हे या प्रयोगाच्या सफलतेच्या दृष्टीने सुचिन्हच म्हणावे लागेल. या वर्षीचे एकूण कार्य पाहून कुलगुरू डॉ. राम ताकवले, डॉ. एम्. आर्. भिडे व प्राचार्य डी. डी. वाणी यांच्या समितीने अत्यंत समाधान प्रकट केले व आम्हाला पुढील वर्षापासून आर्टस् व कॉमर्स विभागातील प्रथम वर्षाच्या वर्गांसाठी ही योजना कार्यान्वित करण्यास अनुमती दिली. नव्या उत्साहाने या प्रकल्पाच्या सिध्दी-साठी आम्ही आता सज्ज आहोत.

नवी उपलब्धी :

प्राचार्यांची कार्यकारिणीवर निवड

आमचे प्राचार्य डॉ. जे. के. गोधा यांची पुणे विद्यापीठ कार्यकारिणीवर प्रचंड बहुमताने निवड झाली ही घटना संस्था, महाविद्यालय, विद्यार्थी या सर्वांच्याच दृष्टीने अत्यंत अभिमानास्पद आहे. वीस वर्षांच्या प्रदीर्घ कालावधीनंतर आमच्या महाविद्यालयाला विद्यापीठाच्या सर्वोच्च अधिकार मंडळावर स्थान मिळत आहे. शैक्षणिक जगतातील प्राचार्यांच्या कर्तृ--त्वाची जाणकारांनी घेतलेली दखल व त्यांचा प्रचंड लोकसंग्रह यामुळेच त्यांना हे यश मिळाले. वाणिज्य शाखाप्रमुख, विविध समित्यांचे प्रमुखपद या अनेकविध क्षेत्रातील आपल्या अनुभवसमृध्दतेचा लाभ आता विद्यापीठ व्यवस्थापन यंत्रणेला मिळणार आहे. त्यांच्या कर्तृत्वाला असेच नवे नवे क्षेत्र उपलब्ध होवो, हीच आमची हार्दिक भावना !

आंतरविद्यापिठीय खो खो स्पर्धा

क्रीडाक्षेत्रामध्ये आमच्या महाविद्यालयाच्या खेळाडूंनी एक उज्ज्वल परंपरा निर्माण केली आहे. विविध स्पर्धांचे अनेक स्तरांवर संयोजन करण्यात एक विशिष्ट नाव-लौकिकही आम्ही आजवर संपादन केला आहे. यावर्षी अखिल भारतीय स्तरावरील आंतरविद्यापीठीय मुलींच्या खो खो स्पर्धांचे यशस्वी संयोजन करून आम्ही आणखी एक पाऊल पुढे टाकले आहे. ही एक नवी उपलब्धी म्हणावी लागेल.

पंजाब पतियाळा पासून बंगलोर–कोट्टायम पर्यंतच्या ३१ विद्यापीठांच्या संघांनी या स्पर्धांमध्ये भाग घेतला होता. बारामतीतील अनेक सेवाभावी संस्थांनी अनेक पारितोषिके देऊन भरघोस प्रोत्साहन दिले, वीस हजार क्रीडाप्रेमी रसिकांनी या स्पर्धांना उपस्थित राहून पाहुण्या खेळांडूंचे मनसोक्त कौतुक केले तर त्यानिमित्त प्रकाशित केलेल्या ‘स्मरणिके’ साठी साहाय्य करून भारतीय खेळासंबंधी व संस्थेसंबंधी अनेक उदारधींनी जी आत्मीयता व्यक्त केली, त्याबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करण्या साठी खरोखरच शब्द अपुरे पडतील. प्राचार्यांचे कुशल नेतृत्व आणि सहकारी प्राध्यापक व सेवकवर्ग यांच्या ‘सांघिक वृत्ती’ चा एक आगळा अविष्कार सर्वांना पहा-वयाला मिळाला.

आंतर विद्यापीठ व आंतर विभागीय स्तरांवरील अनेक स्पर्धातून ज्या आमच्या खेळाडूंनी विशेष प्राविण्य दाखविले त्यांचे मनसोक्त कौतुक करण्यात आम्हाला विशेष आनंद वाटतो.

विद्यापीठ अनुदान मंडळाकडून निवड

आमच्या महाविद्यालयाची उपक्रमशीलता, प्रशासकीय शिस्त व कार्य करण्याची जिद्द यांची नोंद दिल्लीच्या विद्यापीठ अनुदान मंडळानेही घेतली आहे. इन्सॅट बी-१ वरून प्रक्षेपित केल्या जाणाऱ्या शैक्षणिक कार्यक्रमांचे विश्लेषण व मूल्यमापन करण्यासाठी महा-राष्ट्रातून निवडलेल्या ३ महाविद्यालयांमध्ये आमच्या महाविद्यालयाला एक केंद्र मिळाले आहे. आता नव्यानव्या वैज्ञानिक संशोधानांची अद्ययावत् माहिती व शैक्षणिकदृष्ट्या त्यांची उपयुक्त प्रात्यक्षिके यांचा प्रत्यक्ष लाभ आमच्या विद्यार्थ्यांना व जिज्ञासू नागरि-कांना मिळणार आहे. संस्थेच्या सामाजिक उपयुक्ततेत भर पडली याचा व विद्यापीठ अनुदान मंडळाने अत्यंत विश्वासाने आमच्यावर नवी जबाबदारी सोपविली याचा आम्हाला विशेष अभिमान वाटतो.

सामाजिक उत्तरदायित्व

विद्यार्थ्यांना केवळ पदवी मिळवून देणे एवढेच महाविद्यालयाचे कार्य नाही. ते त्या त्या भागातील एक सामाजिक व सांस्कृतिक केंद्रच असले पाहिजे. समाजाच्या गरजा लक्षात घेऊन विविध उपक्रम कार्यवाहीत आणणे हे महाविद्यालयाचे आवश्यक उत्तरदायित्व आहे. त्या दृष्टीने वाणिज्य व अर्थशास्त्र विभागाकडून संयुक्तपणे आयोजित केलेले **‘दुग्धव्यवसाया’ वरील चर्चासत्र** अत्यंत लक्षणीय असेच होते. दुग्धव्यावसायिक, त्या क्षेत्रातील तज्ज्ञ अधिकारी व संशोधक अशा १०० व्यक्तींनी यात भाग घेतला होता. त्याचप्रमाणे यावर्षी ‘उद्योजकता विकास कार्यक्रम’ हा नवा विभाग सुरू करून स्वयंरोजगाराची विविध क्षेत्रे व लघुउद्योग या-संबंधी दोन दिवसांचे **‘उद्योजकता शिबिर’** आयोजित-करून या महाविद्यालयाला विद्यार्थ्यांचे भवितव्य घडविण्यात किती रस आहे हे आम्ही दाखवून दिले. याशिवाय ‘राष्ट्रीय प्रौढ शिक्षण योजना’ ‘राष्ट्रीय सेवा योजना’ ‘निरंतर शिक्षण केन्द्र’ ‘महाविद्यालय शाळा समूह योजना’ अशा विविध योजनांच्या द्वारा आम्ही उद्याची तरुण पिढी व सामाजिक पुनर्रचना यांच्यामध्ये सेतूबंधनाची महत्वपूर्ण भूमिका पार पाडण्यात सहभागी होत आहोत.

स्वातंत्र्यवीर सावरकर जन्मशताब्दी

यावर्षी भरतात सर्वत्र स्वातंत्र्यवीर सावरकरांची जन्मशतब्दी साजरी होत आहे. राष्ट्राच्या स्वातंत्र्यासाठी व आत्मसमर्पणाची सिध्दता करणारा महान् देशभक्त व राष्ट्रोध्दारासाठी आमरण तळमळणारा द्रष्टा समाज-सुधारक या नात्यांनी त्यांच्या कार्याचे पुनर्दर्शन नव्या पिढीला खचितच प्रेरणादायी ठरेल ! आजच्या अशांत व तणावपूर्ण राजकीय व सामाजिक स्थितीत सर्वार्थांनी किंकर्तव्यविमूढ बनलेल्या नवपिढीमध्ये खरी राष्ट्रनिष्ठा, उदात्त चारित्र्य व विज्ञानाधिष्ठित जीवनदृष्टी यांचा आदर्श फक्त स्वा. सावरकरच ठरू शकतील. यानिमित्ताने आमची विनम्र आदरांजली !

प्राचार्य जी. के. पाटील सत्कार

अनेकांत एज्युकेशन सोसायटीचे भूतपूर्व सेक्रेटरी व गव्हर्निंग कौंसिलचे सभासद प्राचार्य जी. के पाटील यांच्या ७१ व्या वाढदिवशी, त्यांनी आजवर केलेल्या समाजसेवेच्या कार्याचा गौरव करण्यासाठी सांगली येथे भव्य सत्कार–समारंभ आयोजित करण्यात आला. संस्थेच्या निर्मितीपासून तिच्या उभारणीत त्यांचा अत्यंत मोलाचा वाटा आहे. शैक्षणिक क्षेत्रातून निवृत्त झाल्यावर ‘प्रगति आणि जिनविजय’ च्या संपादनाच्या माध्यमातून समाजाला समयोचित प्रागतिक नवे विचार देण्यात त्यांची लेखणी सतत जागरूक असते. त्यांच्या चैतन्यदायी मार्गदर्शनाची आज समाजाला अत्यंत आवश्यकता आहे. याप्रसंगी त्यांना उदंड आयुष्य व शारीरिक स्वाथ्य लाभो हीच हार्दिक शुभेच्छा.

ऋणनिर्देश

गेल्या बावीस वर्षात महाविद्यालयाने प्रगतीचा नेत्रदीपक टप्पा गाठला आहे. महाविद्यालयाची रौप्य महोत्सवाच्या दिशेने यशस्वी वाटचाल सुरु आहे. स्थानीय शासकीय अधिकारी, नगरपरिषद, जिल्हापरि-षद, तालुका पंचायत यांचे पदाधिकारी, परिसरातील सहकारी साखर कारखान्यांचे पदाधिकारी व संचालक, औद्योगिक व व्यापारी क्षेत्रातील प्रतिष्ठित नागरिक व संस्था, समाजसेवी संस्था व कार्यकर्ते, स्थानिक शाळांचे मुख्याध्यापक, माजी विद्यर्थी व अनेक ज्ञातअज्ञात हित-चिंतक यांच्या हार्दिक सहकार्याचा आमच्या यशात मह-त्वाचा वाटा आहे. त्यांचे आम्ही अत्यंत ऋणी आहोत. कोणत्याही शैक्षणिक वा विस्तार विषयक नवनव्या उपक्रमांना व योजनांना हार्दिक पाठिंबा देऊन शैक्षणिक कार्यात विशेष आस्था बाळगणारे अनेकान्त शिक्षण संस्थेचे पदाधिकारी, संस्थेच्या सर्वांगीण विकासासाठीच सतत कार्यरत राहणारे आमचे कर्णधार प्राचार्य, त्यांचे कार्यतत्पर सहकारी व सेवकवर्ग या सर्वांच्या समन्वित प्रयत्नांचाही आवर्जून उल्लेख करावा लागेल.

भावी योजना

पुढील दोन वर्षाच्या कालावधीत स्वतंत्र जिम्नॅ-शियमची इमारत, राष्ट्रीय छात्रसेनेसाठी कार्यालय, बँक ऑफ महाराष्ट्रच्या विस्तारित शाखेसाठी स्वतंत्र इमारत या वास्तूंची भर पडणार आहे. या वास्तूंचे आराखडे तयार असून त्याला विद्यापीठ अनुदान मंडळाकडून मंजुरीही मिळाली आहे. रौप्य महोत्सवी वर्षात सर्वच दृष्टीने या कामाची पूर्तता होईल असा विश्वास वाटतो.

वाङ्मयीन अंतरंग

आमच्या महाविद्यालयाचे ७० ते ८० टक्के विद्यार्थी ग्रामीण भागातील असतात. समाजाच्या विविध स्तरा-तील विद्यार्थ्यांच्या जीवनातील आशयसंपन्न अनु-भवांना अभिव्यक्त करण्यासाठी ‘अनेकान्त’ चे व्यास-पीठ त्यांना मुक्तपणे वापरता यावे यादृष्टीने आम्ही या वर्षी वादविवाद मंडळ व नियतकालिक विभाग, यांच्या वतीने संयुक्तपणे ‘कथा–कविता–लेख स्पर्धा’ अयोजित केली होती व त्यासाठी भरघोस पारितोषिके ठेवली होती. पण आमचा अनुभव मात्र याबाबतीत अगदीच निराशाजनक आहे. प्रतिवर्षाप्रमाणे वारंवार आवाहन करूनही म्हणावे त्याप्रमाणात साहित्य विद्यार्थ्यांकडून आले नाही. यावर्षी वैचारिक व ललित अशा स्वरूपाचे निबंध व लेख अगदीच मोजके आले. कथा–कवितांचे प्रमाण समाधानकारक वाटले. पण खंत याची वाटते की या सर्व प्रकारच्या साहित्यात मनाला चटका लावारे, अस्वस्थ करून सोडणारे बुद्धीला आवाहन करणारे असे साहित्य अभावानेच आढळले. आमच्या साहित्यिक विद्यार्थी मित्रांकडे अनुभवांची कम-तरता नाही पण त्याकडे डोळसपणे पाहण्याची कला मात्र साधली पाहिजे. त्यासाठी अनुभव शब्दात आकर्षकपणे सांगण्याचा सातत्याने सराव करावा लागेल. नव्या वैज्ञानिक दृष्टिकोणामुळे सामाजिक दुष्ट, क्रूर रूढी व अंधश्रध्दा यांच्या विषयीचा डोळसपणा प्रतिबिंबित होणाऱ्या कथांना आम्ही आवर्जून स्थान दिले आहे. केवळ स्पर्धेसाठी किंवा प्रसिध्दीच्या हौसेने लिहिण्यापेक्षा आपल्या अनुभवांना बोलते करण्याचे भान सतत ठेवण्याचा सल्ला या मित्रांना देण्याचा मोह आवरत नाही. ज्यांचे साहित्य जागेअभावी प्रसिध्द होऊ शकले नाही त्यांनी प्रयत्न सोडू नये. ‘दिसामासी काही तरी लिहावे’ हा समर्थांचा उपदेश ध्यानी ठेवावा. सर्व साहित्य-प्रेमी उदयोन्मुख लेखक-कवी विद्यार्थ्यांना मनःपूर्वक धन्यवाद.

जडण घडण

मुखपृष्ठ, जाहिराती, संपादन व मुद्रण या सर्वच बाबतीत नेहमीप्रमाणे नेटकेपणाची दृष्टी ठेवली आहे.

जीवनविषयक काही आशय व्यक्त करणारे मुखपृष्ठ देण्याची आपली परंपरा या वर्षीही पुढे चालू ठेवली आहे. दोन विरोधी रंगांचा संतुलित उपयोग करून सौंदर्याकृती निर्माण केली आहे, ‘अनेकान्तमयी’ जीवनदृष्टीचेही तेच मर्म आहे. यावर्षीचे अनुचिंतनही याच विचारसूत्रावर आधारित आहे. प्रतिवर्षाप्रमाणे एम्. ई. एस्. प्रशालेतील चित्रकला शिक्षक श्री. वेदपाठक यांचे मार्गदर्शन आम्हला मिळाले आहे. सहकार्याबदल त्यांचे हार्दिक आभार.

संपादनाच्या कामातही प्राचार्यांचे आत्मीय मार्गदर्शन व संपादक मंडळातील सहकारी प्राध्यापकांचे सर्वतोपरी सहकार्य लाभले. म्हणूनच या अंकाला हे रूप प्राप्त होऊ शकले. या सर्वांचा मी अत्यंत ऋणी आहे.

मुद्रण

हा अंक आमच्याच संस्थेद्वारा संचालित ‘अनेकान्त मुद्रणालया’ त छापून तयार झाला आहे, याचा आम्हाला विशेष अभिमान वाटतो. निराधार स्त्रिया व अपंगांना अर्थार्जनासाठी सोय उपलब्ध करण्याच्या उद्दे-शाने सुरू केलेल्या या मुद्रणालयात पुरेसे तज्ञ कामगार नसतानाही शिकाऊ स्त्रिया व मुलींन्या कडून उत्कृष्ट छपाई करून दिल्याबद्दल मुद्रणालयाचे व्यवस्थापन व कर्मचारी यांचे आम्ही अत्यंत आभारी आहोत. आतील ब्लॉक्सची छपाई या वर्षीही पुण्याच्या के. जोशी यांनी ऑफसेट पद्धतीने केली आहे. हा नवा प्रयोग आहे. पण त्यामुळे या अंकाच्या आकर्षकपणात निश्चित भर पडलेली आपणास जाणवेल.

या सर्वांचे मनःपूर्वक आभार.

* * *

अनुचिंतन

अनेकान्त हे समग्रतेचं व्यापक व पूर्णग्राही 'दर्शन' आहे, आणि हे दर्शन व्यक्त करणारी वाणी अनेकान्तमयी असते असं गत वर्षीच्या अंकात म्हटलं आहे.

आता ही वाणी अनेकान्तमयी कशी असते हे आपण समजून घेऊ या.

वस्तुस्वरूप अनेक गुणधर्मांनी युक्त असते. आपण आपल्या ज्ञानशक्तीने तिचे पूर्ण रूप ग्रहण करण्याचा प्रयत्न करीत असतो. पण आपण जे ग्रहण केले आहे ते जसेच्या तसे समग्रतेने शब्दांच्या द्वारे व्यक्त करू शकत नाही. अशा वेळी वस्तूंच्या एखाद्या धर्माला आपण प्राधान्य देतो आणि त्याला अनुसरून आपण त्या वस्तू-विषयीचे विधान करतो. अर्थात अशा विधानामध्ये पूर्ण सत्य नसते. तर अंशात्मक सत्य असते. आणि ती अंशात्मक सत्यता बोलणाऱ्याच्या अभिप्रायावर, संदर्भा-वर अवलंबून असते.

पण हे लक्षात न घेता त्या अंशात्मक सत्याला पूर्ण सत्य मानण्याचा आग्रह धरला कि विसंवाद निर्माण होतो. वाद सुरू होतो. एवढेच नव्हे तर, विविध पंथ उप-पंथही त्या आधारे निर्माण होतात. कोणी वस्तू सत्स्वरूप आहे असा आग्रह धरतो. तर कोणी असत्स्वरूप आहे असं विरोधी मत मांडतो. कोणी वस्तू नित्य मानतं, तर कोणी अनित्य. कोणी वस्तू अनेक रूपात्मक आहे असं म्हणतं, तर कोणी ती एकच आहे असं म्हणतं. आणि प्रत्येकजण 'हे असंच आहे' असा आग्रह धरतो. या मुळेच वाद–विसंवाद निर्माण होतात.

अशा या परस्पर विरोधी वाटणाऱ्या विधानांचा समन्वय साधण्याचा प्रयत्न अनेकान्तमयी वाणी करीत असते त्या साठी अनेकान्त वादाने 'नय' ही संकल्पना योजली आहे

वस्तूच्या अंशात्मक स्वरूप कथनाला 'नय' म्हटले आहे. त्याचप्रमणे वक्त्याच्या अभिप्रायालाही 'नय' म्हटले. प्रत्येक 'नय वाक्य' वस्तूच्या एकाच धर्माचे वर्णन करीत असते. पण वस्तू तर अनेक धर्मांनी युक्त असते म्हणून प्रत्येक नय वाक्य हे सापेक्ष असते.

प्रत्येक वस्तू उत्पाद, व्यय व ध्रौव्य या गुणांनी युक्त असते. आणि म्हणून ती नित्य असते हे विधानही बरोबर आहे. पण ते फक्त ध्रुवतेच्या अपेक्षेने. तसेच ती अनित्य असते हेही बरोबर आहे. पण तेही केवळ व्ययाच्या अपेक्षेने. तेव्हा महत्व आहे ते ही सापेक्षता लक्षात घेण्याला. आणि अशा सापेक्ष नयांच्या समूहाला अनेकान्त म्हटले जाते. पण जेव्हा वस्तूंच्या एकाच गुण-धर्माचा आग्रह धराला जातो. आणि तिच्या ठायी असलेल्या इतर धर्मांचा निषेध व विरोध केला जातो तेव्हा ते विधान 'दुर्नय' बनते. मिथ्या ठरते.

या 'नय' संकल्पनेबरोबरच अनेकान्त वादाने 'स्यात्' संकल्पनाही मांडली आहे. या पदाने प्रत्येक विधानाची विशिष्ट सापेक्षता अधोरेखित केली जाते. 'स्यात्' म्हणजे विशिष्ट अपेक्षेने. पण कोणी त्याचा अर्थ 'कदाचित' असा मानून अनेकान्तवाद म्हणजे संशयावाद आहे. अशी समजूत करून घेतात, पण ते चुकीचे आहे. उलट अनेकान्तवाद हा सर्व संशय दूर करून, प्रत्येक विधाना-तील विशिष्ट अभिप्रायानुसार असलेला सत्यांश पाहण्याची निर्मल व अनाग्रही दृष्टी देतो.

'सात आंधळे आणि हत्ती' ही कथा तर सर्वांना परिचित आहेच. प्रत्येक आंधळा आपापल्या परीने बरोबर आहे. पण हे आकलन कोणाचे असते? प्रत्येक आंधळा तर आपल्या स्वतःच्याच मताचा आग्रह धरीत असतो. पण ज्याने संपूर्ण हत्ती पाहिला आहे आणि त्याचबरोबर ज्याने आंधळ्याचे आंधळेपणही पाहिले आहे, तसेच प्रत्येक आंधळ्याचा वेगळा संदर्भही समजून घेतला आहे अशा 'डोळसाला' च प्रत्येकाच्या विधानातील सत्यांशाचे आकलन होऊ शकते.

अनेकान्त ही अशी डोळस व समन्वयवादी प्रवृत्ती आहे.

हार्दिक अभिनंदन

प्राचार्य डॉ. जे. के. गोधा

पुणे विद्यापीठ कार्यकारिणीवर निवड

प्राचार्य जी. के. पाटील

७१ वर्षांचे कृतार्थ जीवन-यापन !

प्रा. ए. एस्. किणींगे
राष्ट्रपतीकडून 'ऑनररी मेजर' पद प्राप्त

प्रा. एम्. व्ही. गोडसे
राष्ट्रीय छात्र सेनेचे नवे प्रमुख

प्रा. डॉ. एन्. एन्. पाटील
वनस्पतीशास्त्र

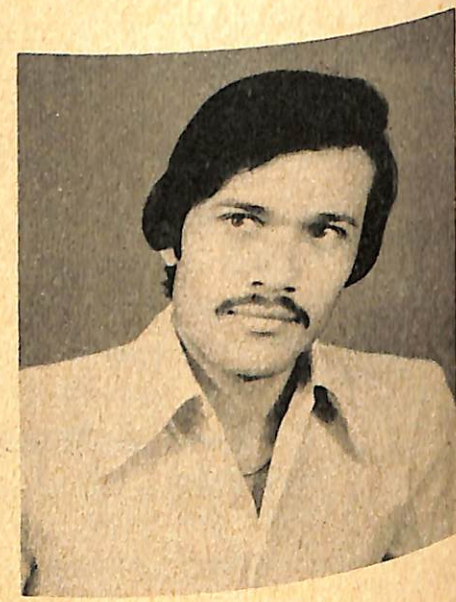

प्रा. डॉ. ए. एन्. फड
प्राणिशास्त्र

मराठवाडा विद्यापीठाकडून पी. एच्. डी. पदवी प्राप्त

ए. एल्. सातपुते
बी. ए

एस. सी. दारूवाला
बी. एस्सी.

आर. एस देशपांडे
बी. कॉम.

कु. शोभा कुलकर्णी
सौ. जोशी, एम्. ए

एम. एम. जाधव
एम्. कॉम.

श्री. श्रीनिवास कुलकर्णी
सायकल इंडस्ट्रीवर प्रबंध

कु. रंजना सरोदे,
एम्. ए.
' दक्षिणा फेलो '

कु. सुप्रिया चाफेकर,
बी. ई. (Civil)
महाविद्यालयाची पहिली
इंजिनिअर

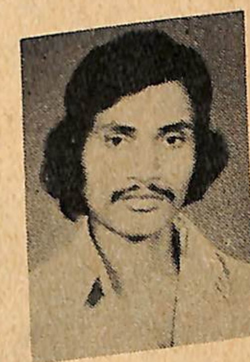

श्री. पी. ई. जगदाळे
विद्यापीठात वनस्पती
शास्त्र विषयात प्रथम
'प्राचार्य शेवडे पारितोषिक'

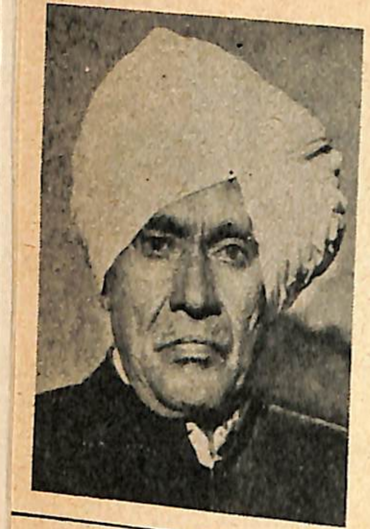

स्व. श्री. गांलिंदे विश्वनाथ मारुती

वसतिगृहासाठी औदार्यपूर्ण भूमीदान

राष्ट्रीय छात्रसेना

बी. एस. भोसले
सिनि. अंडर ऑफिसर

एन. व्ही. शहा
ज्यु. अंडर ऑफिसर

एस. एस. जोगळेकर
ज्युनि. अंडर ऑफिसर

डी. एस. कले
सी. एच. एम.

राष्ट्रीय सेवा योजना

प्रोग्रॅम ऑफिसर
व गटप्रमुख

वंदे मातरम् !

कु. संजीवनी मा. शहा
तृतीय वर्ष, वाणिज्य

वंदे मातरम् ! वंदे मातरम् ! ! भारतमाता की जय ! ! ! हजारो कंठातून जयघोष बाहेर पडत होता. जिकडे पहावे तिकडे जनसागर पसरलेला होता. सर्वांची मनं प्रफुल्लित झाली होती. सगळीकडे उत्साहाला उधाण आले होते. मी देखील त्या जन-सागरातील एक थेंब होते. माझ्याही कंठातून नकळत घोष बाहेर पडत होते— 'वंदे मातरम् !'

माझ्यासारख्या स्वतंत्र भारतात जन्मलेल्या नव-पीढीला पुनः एकदा 'वंदे मातरम्' या जादूमयी घोषवाक्याच्या सामर्थ्याची प्रचीती घडून येत होती. केवळ 'वंदे मातरम्' आणि 'भारतमाता की जय !' या दोनच वाक्यांच्या उद्घोषात भारतमातेच्या प्रतिमे-सह गंगाजलाचा कुंभ वाहणारा रथ आमच्या गावातून प्रत्येक तरुण–वृध्द स्त्री–पुरुषांच्या मनात नवचैतन्य फुलवीत चालला होता. माझेही मन भूतकाळातील 'वंदे मातरम्' च्या मंत्राने भारलेल्या क्रांतिकारक देश-भक्तांच्या आत्मयज्ञाची उज्ज्वल कथाचित्रे रंगविण्यात गढून गेले होते. दोनच शब्द ! पण स्वातंत्र्याचा महामंत्र बनून भारतमातेला गुलामगिरीच्या बंधनातून मुक्त करणाऱ्या या शब्दांची जादूच काही और होती ! हे सारे मी मनातल्या मनात साक्षात् अनुभवत होते. हळूहळू जेव्हा भूतकाळातून मनाचा रथ वर्तमानाच्या पथावरून जाऊ लागला तेव्हा मात्र नव्या काळाचे एक नवेच भान व 'वंदे मातरम्' ची नवी जाण माझ्या मनात जागृत होऊ लागली.

वंदे मातरम् ! ज्या भूमीत मी जन्मले त्या माझ्या भूमातेला माझा नमस्कार ! किती सरळ आणि सोपा अर्थ, तितकाच गहन आणि गूढ !

माता ! जन्म देणारी ती माता ! मग पुनः ही भूमाता का ? जन्म देणाऱ्यापेक्षा पालनपोषण करणा-ऱ्याचा पाल्यावर जास्त अधिकार असतो. माता जन्म देते आणि भूमाता अंगाखांद्यावर खेळवून, शरीरधारणे-साठी आवश्यक रस-सत्वे देऊन आपलं पालन पोषण करते. म्हणून ती भूमाता ! कुंतीने कर्णाला जन्म दिला म्हणून ती कर्णाची माता आणि राधेने कर्णाला पालन-पोषण करून वाढविले म्हणून ती माता, तद्वतच भूमातेच्या आपणावर असलेल्या अगणित उपकारांची जाणीव म्हणून 'वंदे मातरम् !' प्राचीन काळापासून आपल्या भारतीय संस्कृतीतील अविभाज्य नि परमा-दरणीय असे जीवनसूत्र 'मातृदेवो भव' हेच नाही का ?

स्वातंत्र्य मिळून ३०–३५ वर्षे झाली पण आज असे वातावरण जाणवते की काही अतिरेकी अविचारी भारती-यांना आम्ही 'वंदे मातरम्' म्हणणार नाही असे उच्चर-वाने सांगताना आपण 'मातृद्रोह' करीत आहोत असे वाटतच नाही. अशावेळी भविष्यात घडणाऱ्या घटनांच्या शंकेने मन व्याकुळ होऊन जाते. भारतीय हिंदू संस्कृती जी आज परराष्ट्रांमध्ये– इंग्लंड, अमेरिका, रशिया सारख्या देशांमधील प्रगतिशील विज्ञानावर आरूढ झालेल्या लोकांमध्ये–जोमाने फोफावत आहे, ती हिन्दू-स्थानातून लोप पावेल की काय ? अशी परिस्थिती निर्माण होण्याचा धोका दुर्लक्षून कसा चालेल ? आज धर्मभावनेला सत्तारूढ आणि विरोधी पक्षीयांच्या हातातील बाहुल्यांचे क्षुद्ररूप प्राप्त झाले आहे. निवड-णुकीचा नोक-झोक लक्षात घेऊन त्या भावनेचा उपयोग सर्रास केला जात आहे. बंधुत्वाच्या नात्याने वावर-णाऱ्या शेजाऱ्यांमध्ये राजकीय स्वार्थापोटी द्वेषभावना पेरून मानवतेला व एकराष्ट्रीयत्वालाच सुरुंग लावला

जात आहे. हिन्दूधर्मसंस्कृती टिकण तर लांबच राहो, परंतु हिन्दुस्थानात हिन्दूंना हिन्दू म्हणून मिरवणे मुश्किल झाले आहे.

अशा परिस्थितीमध्ये ही गगनभेदी घोषणा आणि हरिजन – गिरिजन, सवर्ण–दलित हा भेदभाव विसरून एकत्र आलेला विराट जनसमुदाय पाहून पुन: एकदा माझ्या उल्हसित मनाने ग्वाही दिली की भारतात निधर्मी राज्य असले तरी आमचा राष्ट्रधर्म मात्र सूर्याच्या तेजाप्रमाणे तेजस्वी, गंगाजलाप्रमाणे निर्मल आणि लक्षावधी लोकांच्या उत्साहाप्रमाणे आनंद प्रेरित करणारा असाच राहील. हा राष्ट्रधर्मच भारतात राहणाऱ्या सर्व भारतीयांचा धर्म. म्हणून भारतीयांच्या या मातेला नमस्कार ! म्हणजेच 'वंदे मातरम् !'

ही रथयात्रा निघाल्यास कायदा व सुरक्षा– यंत्रणा मोडकळीस येईल, दंगेधोपे होतील जातीय दंगे उद्‌भवतील अशी अशुभ, आततायी, अविचारी भविष्यवाणी करून या उपक्रमास गालबोट लावण्याचा प्रयत्नही काही कमी लोकांनी केला नाही. पण त्या कशाचाच परिणाम न होता भारतमातेची ही एकात्मतारथयात्रा निर्विघ्नपणे आसेतूहिमाचल मार्गक्रमण करीत पार पडली. मला वाटते, कोट्यावधी भारतीयांच्या मरगळलेल्या मनामध्ये नवचैतन्य निर्माण करून त्यास राष्ट्रनिर्मितीसाठी स्वार्थत्यागास सदैव सिध्द राहण्याचा 'वंदे मातरम्' हा संजीवनी मंत्रच पुन: एकवार नवपिढीला प्राप्त झाला.

आता भारताला 'वंदे मातरम्' या मंत्राबरोबर आत्मबलिदान करणाऱ्या नवजवान क्रांतिकारकांची आवश्यकता भासणार नाही. परकीयांशी लढताना ते आवश्यक होतेही. पण आज धर्म– जाती – संप्रदाय, यांच्या फाजिल अभिमानाने प्रेरित होऊन राष्ट्रीयत्वावरच आघात करणाऱ्याबरोबर, जुन्या बुरसटलेल्या धर्म – रूढी – परंपरांना चिकटून विज्ञानाकडून तोंड फिरविणाऱ्याविरुध्द आपल्याला लढा द्यायचा आहे. त्यासाठीच 'वंदे मातरम्' मंत्राची पुन: एकवार नितान्त आवश्यकता वाटते. प्रत्येक मन या गौरवसूक्ताने उन्नत व्हायला हवे. भारतीय संस्कृतीच्या उत्कर्षासाठी प्रत्येकाच मन पेटून उठले पाहिजे. राष्ट्रीय चारित्र्य व सदाचार यांचा पीळ या शब्द घोषाबरोबर प्रत्येकाच्या मनाला पडला पाहिजे. आज आत्मबलिदान नको पण हे नवे आत्मभान मात्र हवेच हवे !

❊ ❊

देशासाठी केलेलं कोणतंही बलिदान पुरेसं नाही, देशासाठी सोसाव्या लागणाऱ्या यातनांची केवढीही तीव्रता असहनीय नाही आणि प्रत्यक्ष मृत्युसुद्धा देशभक्ताला विचलित करू शकत नाही. ज्या देशभक्तांनी स्वातंत्र्यासाठी निर्भयपणे आत्मबलिदान केले आणि ज्यांनी 'वंदे मातरम्' चा घोष करीतच मृत्यूला हसत-गात आलिंगन दिले त्या हुतात्म्यांची अमर नामावली——

१८८३ – वासुदेव बळवंत फडके
१८९७ – चाफेकर बंधू
१९०८ – खुदीराम बोस
१९०९ – कन्हैयालाल दत्त, मदनलाल धिंग्रा
१९१४ – मास्टर अमीरचंद, अवध बिहारी बालमुकुंद (रामराखी), बसंत कुमार
१९१७ – डॉ. अरुण सिंह
१९२७ – रामप्रसाद बिस्मिल, डॉ. रोशन सिंह
१९३४ – सूर्यसेन
१९४३ – आनंदन्, सत्येंद्र बरदान अब्दुल कादिर, फैज
१९४३ – नंदकुमार डे, दुर्गादास राय चौधरी, निरंजन बारुआ, चित्तरंजन मुखर्जी, फणीभूषण चक्रवर्ती, सुनील कुमार, कालिपाद, वीरेन्द्र मोहन मुखर्जी

स्वयंरोजगार : एक मीमांसा

जहांगीर खान
एम्. ए. (अर्थशास्त्र)

आपल्या देशापुढील सर्वात मोठा प्रश्न बेकारी हा आहे. या बेकारीस वेळीच आवर घालण्याची नितान्त आवश्यकता आहे. जर बेकारांची संख्या आणखी वाढतच राहिली तर या बेकारांमधील असंतोषाची भावना वाढीस लागून त्याचे काय परिणाम होतील हे सांगता येणे शक्य नाही. कारण सध्या भारतातील लोकसंख्येचे वयानुसार वर्गीकरण केले असता असे दिसून येते की १५ ते ४० वयोगटातील लोकसंख्या अधिक आहे. आणि या बयोगटातील व्यक्तींना सर्व दृष्टिकोनातून स्वावलंबी बनवणे आवश्यक आहे.

सरकारी धोरण–

देशातील बेकारी कमी करण्याची सरकारवर जितकी जबाबदारी आहे तितकीच किंबहुना त्यापेक्षा अधिक जबाबदारी आपणावर–समाजावर–युवकांवर सुध्दा आहे. याची जाणीव बेकारात निर्माण होणे आवश्यक आहे व त्या जबाबदारीस सामोरे जाण्यासाठी युवकांनी पावले उचलली पाहिजेत. सरकार या कामी सहकार्य करीतच आहे. आपल्या सरकारने स्वयंरोजगारास मोठ्या प्रमाणात प्रोत्साहन दिले आहे सरकारची या पाठीमागील भूमिका अशी आहे की जर युवकांनी स्वत:चा एखादा व्यवसाय सुरू केला तर त्याला स्वत:ला रोजगार मिळेल व त्याबरोबरच तो इतर काही जणांना रोजगार उपलब्ध करून देऊ शकेल. सरकार सर्व बेकारांना नोकरी पुरवू शकणार नाही. सरकारने आपली रोजगार पुरविण्याची असमर्थता जाणून स्वयंरोजगारास प्रोत्साहन देऊ केले आहे. स्वातंत्र्यदिनी केलेल्या भाषणात पंतप्रधानांनी बेकारी निवारणासाठी स्वयंरोजगाराला आर्थिक प्रोत्साहन मिळावे यासाठी अनेक योजना जाहीर केल्या आहेत. या योजनांद्वारा अशा प्रकारचे स्वयंरोजगार निर्माण करण्यास सुरक्षितता व सोयी सवलती मिळणार आहेत.

प्रशिक्षण शिबिरे–

सरकारने लघुउद्योग विकास महामंडळाची स्थापना केली आहे. या महामंडळामार्फत ज्यांची स्वयंरोजगार करण्याची इच्छा आहे अशा व्यक्तींना मार्गदर्शन व सोईसवलती उपलब्ध करून देण्याचा प्रयत्न केला जातो. म्हणून या मंडळाकडून वेळोवेळी लघुउद्योजकता प्रशिक्षण शिबिरे भरविली जातात. या शिबिरांचा उद्देश सुशिक्षितांनी नोकरीच्या मागे न लागता स्वयंरोजगार निर्माण करून स्वत:ला आणि स्वत:बरोबर इतरांना रोजगार मिळवून द्यावा हा आहे.

या ठिकाणी खरोखरच ज्यांना सहाय्याची व मार्गदर्शनाची गरज आहे त्यांना ते खऱ्या अर्थाने मिळतेच असे नाही. शिबिरात अधिकारी व जबाबदार लोक भरपूर सहभागी होतात. तेथे भरपूर आश्वासनेही देतात व टाळ्या मिळवतात. या ठिकाणी वैयक्तिक मार्गदर्शन करण्याचे आश्वासन प्रत्येक अधिकारी अगदी आवर्जून व अगत्यपूर्वक देत असतो. पण जेव्हा वैयक्तिक मार्गदर्शनाच्या अपेक्षेने उद्योजक त्यांच्याकडे जातो तेव्हा त्याची कशी अवस्था होते त्याचे वर्णन करण्यापेक्षा खरोखर अनुभवण्यासारखे आहे.

मार्गदर्शनातील उणिवा–

दुसरे असे की जेव्हा ही शिबिरे भरविली जातात तेव्हा अधिकारी वर्ग माहिती देताना,

मार्गदर्शन करताना व्याख्यान दिल्याप्रमाणे मार्गदर्शन करतात. पण यावेळी प्रत्येकजण आपण व्याख्यान देत नसून चर्चा किंवा हितगुज करीत आहोत हे मात्र आवर्जून सांगतो – येथे अधिकारी व्याख्यान देतात असे मी म्हणतो, कारण जेव्हा हे अधिकारी वर्ग बोलण्यास उभे राहतात तेव्हा समोरील इच्छुक उद्योजकांना कोणती माहिती हवी आहे याचा विचार न करता आपण कोण ? आपल्या संस्थेचे स्वरूप काय ? कर्जाच्या अटी काय आहेत ? कर्ज घेताना तुम्हाला या अटी कशा प्रकारे पूर्ण कराव्या लागतील याचीच फक्त माहिती देत असतात. या अटीच इतक्या असतात की त्या अटीमुळें ९८ टक्के इच्छुक उद्योजक नामोहरम होतात व उद्योजकांना प्रोत्साहन मिळण्याऐवजी उलट अवस्था होते.

उद्योजकांच्या अपेक्षा–

साधारणतः या उद्योजकांना आपल्या भागात कोणता व्यवसाय चालू शकेल? कोणत्या प्रकारे आपणास उद्योगास सुरवात करता येतील? आवश्यक प्रशिक्षण किंवा माहिती कशी मिळविता येतील ? उद्योगात कोणत्या प्रकारे अडचणी येईल, उत्पादन–घटकांचा पुरवठा कसा उपलब्ध होईल, उत्पादनाला मागणी कशी मिळविता येईल इत्यादी बाबींची माहिती मिळणे आवश्यक असते. याच उद्योजकांच्या खऱ्या अपेक्षा असतात. परंतु दुर्दैवाने याबद्दल काहीही माहिती मिळू शकत नाही.

स्वयंरोजगार न वाढण्याची कारणे–

स्वयंरोजगाराची कल्पना मूर्त स्वरूप धारण करू शकत नाही याची पुढील कारणे देता येतील:–

१) नोकरी मिळत नाही, इतर काहीच पर्याय नाही म्हणून बरेच उद्योजक उद्योगाकडे वळतात. अशावेळी त्या उद्योगासाठी आवश्यक असलेली प्रेरणा निर्माण होत नाही. नाइलाज म्हणून करावयाचे अशी भूमिका त्यापाठीमागे असते. त्यामुळे त्यांच्यापुढे अडचणींचे डोंगर उभे असतात. अडचण निवारण होऊ शकते किंवा आपण ती नाहीशी करू असा आत्मविश्वास नसतो.

२) सुशिक्षित बेकारात शिक्षणामुळे उच्च राहणीमानाची फक्त सवय लागते पण दुर्दैवाने उच्च विचारसरणीची दृष्टी आत्मसात केली जात नाही. त्यामुळे कष्टाची तयारी नसते. कल्पनेत रमणारे व्यक्तिमत्व तयार होते. सत्याला सामोरे जाण्याची तयारी नसते.

३) शिक्षणाचा उपयोग अडचण निवारणासाठी केला जात नाही तर संभाव्य अडचणीचे रडगाणे तयार करण्यासाठी केला जातो.

४) चित्रपट सृष्टीतील अवास्तव कल्पना पाहून त्याप्रमाणे झटपट काहीतरी चमत्कार व्हावा, आपण धनाढ्य व्हावे अशी दिवास्वप्ने पाहिली जातात पण प्रत्यक्षात वास्तवता भयंकर असते. त्यामुळे ते वास्तवतेला सामोरे जाऊ शकत नाहीत.

५) आजच्या सुशिक्षितात जबाबदारी स्वीकारण्याचे धैर्य नाही. त्यामुळे कमी जबाबदारी असणारे म्हणजे नोकरी सारखे उपजीविकेचे साधन असावे असे त्यांना वाटते.

६) उद्योगासाठी आवश्यक असणारी रक्कम मिळविताना, जर कर्ज घ्यावचे असेल तर त्यापूर्वी भरावी लागणारी रक्कम सुशिक्षित बेकार मिळवू शकत नाहीत.

७) सरकारकडून लघुउद्योगांना साह्य करण्याचे आश्वासन मिळत असले तरी प्रत्यक्षात असे साह्य जेव्हा मागितले जाते तेव्हा ते मिळू शकत नाही. त्यामध्ये अनेक अडचणी निर्माण होतात.

८) युवकांना भविष्याबद्दल चिंता वाटत नाही कारण त्याच्यांत जबाबदारीच्या जाणीवेचा अभाव आढळतो.

९) लघुउद्योगांना नामशेष करण्याचा प्रयत्न केला जातो. साधारणतः मोठ्या उद्योगाच्या तुलनेने लघुउद्योगाचा उत्पादन खर्च अधिक असूनही उत्पादन त्या तुलनेने चांगले होऊ शकत नाही. त्यामुळे त्यांना मागणी मिळू शकत नाही.

अशा रीतीने वरील विविध स्वरूपाच्या कारणांमुळे आपल्या देशात स्वयंरोजगाराच्या प्रमाणात वाढ होऊ शकत नाही व त्यामुळे स्वयंरोजगाराच्या मार्गाने बेकारी कमी करण्याच्या सरकारच्या प्रयत्नाला म्हणावे तितके यश मिळू शकत नाही.

जीवन–तरंग

विजयकुमार ज्ञानदेव तेली
एफ्. वाय. बी ए.

आपल्या या जगात असंख्य प्रकारचे अनेक जीव वावरत आहेत. या जीवांमध्ये सर्वश्रेष्ठ बुद्धिमान असा एकच प्राणी आहे, तो म्हणजे मानव. परमेश्वराने हा मानवी देह कसा बनविला असेल, याची माणसाला काडीमात्र जाणीव नाही. आज जगात मोठ्या प्रमाणात आत्महत्या होत आहे. याचे कारण एकच–'अविचारीपणा.' देवाने मानवाला बुद्धी दिली आहे, ती विचार करण्यासाठी. जीवनाचा, जीवनप्रवाहाचा विचार करण्यासाठी. परंतु माणूस त्या बुद्धीचा उपयोग आपला जीवनप्रवाह थांबविण्यासाठी करीत आहे. आत्महत्या करणारा याचा विचार करीत नाही की आपला हा रत्नजडित देह ईश्वराने कशासाठी बनविला आहे ? काय आत्महत्या करण्यासाठी ? दुःखाच्या पिशाच्च्याला भयभीत होऊन मरणाला मिठी मारण्यासाठी ?

जीवन हा सुख-दुःखांनी काठोकाठ भरलेला प्याला आहे. मानवाने हा प्याला अमृताचा प्याला म्हणून ग्रहण करावा, परंतु काही 'अविचारी' लोक त्याला विषाचा प्याला म्हणून लाथाडून देतात आणि तेथेच त्यांच्या जीवनाचा तो हलकासा प्याला सांडतो. त्याचे तुकडे-तुकडे होतात आणि नंतर ते मातीत मिसळून जातात. जीवनात माणसाला सुख-दुःखाचे कडू-गोड अनुभव घ्यावे लागतात. माणसाचे जीवन हे नाण्या प्रमाणे आहे. सुखाच्या पाठीमागे दुःख असते. दुःखा मागे सुख आहे. दोन्हीचाही अनुभव घ्यावा लागतो. आणि या अनुभवानेच माणसाला जगातील अनेक कारच्या ज्ञानाची प्राप्ती होत असते. माणसाच्या जीवनात सुख दुःखाचे ढग येत असतात. ते कोसळत असतात, परंतु जो दुःखाला घाबरतो त्याच्यावरच दुःखांचे ढग जाऊन कोसळतात. कारण त्याला वाटत असते 'देवाने अंधाराला असंख्य चांदण्याची सोबत दिली आहे पण दुःखाला मात्र दुःखाचीच !' जे दुःखाच्या अंधाराला बळी पडतात ते विचार करीत नाहीत की अंधारानंतर प्रकाश आहे. उगवलेला सूर्य मावळणार आहे आणि परत उगवणार आहे.

एखाद्या शांत अशा तळ्यामध्ये खडा टाकल्यानंतर त्या ठिकाणी वलये उठतात आणि ती लगेचच नष्ट होतात. त्याचप्रमाणे या संपूर्ण विश्वाच्या आयुष्याच्या तुलनेने मानवाचे जीवन आहे. माणूस जगायचे म्हणून सुखाला धुंडाळत बसतो, परंतु त्याला माहीत नसते की सुख कोठे आहे ? मानवाच्या सुखासाठी परमेश्वराने सुंदर, मोहक, आकर्षक अशा आल्हाददायक निसर्गाची निर्मिती केली आहे हे माणसाला समजत नाही. खरे सुख हे निसर्गात आहे. निसर्ग आहे तर मानव आहे; नव्हे सर्व जीवसृष्टी आहे !

हिऱ्यांच्या खाणीतून हिरेच बाहेर येतात. त्याप्रमाणे निसर्ग ही एक सुखांची खाण आहे, त्यातून सुखेच बाहेर येतात. सायंकाळच्या वेळी दिसणारा नदी किनारीच्या झाडीतून बुडत असणारा लालबुंद सूर्य, त्याची तांबूस किरणे, त्याचे प्रतिबिंब ... किती सुखकारक वाटते हे दृश्य ! अशा प्रकारच्या अनेक दृश्यांतून निसर्ग आपल्या मनाला भुलवून टाकतो. परंतु माणसाची त्याच्याकडे पाहण्याची दृष्टीच वाईट आहे. आज माणूस निसर्गावर विज्ञानाचा आधार घेऊन हल्ला चढवीत आहे. त्यामुळेच 'आधुनिक युगात' निसर्ग आपल्या मदतीला धावण्यास नकार देत आहे. काही वेळा तो मानवावर सुद्धा हल्ला करीत आहे. ज्वालामुखी, धरणीकंप, पूर आणि अवेळी

पडणारा पाऊस हा त्याचा मानवाविरुद्धचा निषेधच आहे, बंडच आहे.

मानव सुखाच्या शोधार्थ लाखो मैल दूर असणाऱ्या ग्रहावर जात आहे पण त्याला 'सुख' सापडत नाही. सुख हे पृथ्वीवर निसर्गशक्तीमध्ये लपलेले आहे, नव्हे ते तर उघड दिसत आहे. पण मानवाचे डोळे उघडे नाहीत. त्यामुळेच तो जीवनात खरे सुख उपभोगू शकत नाही. शिवाय फक्त डोळे उघडे ठेऊन चालणार नाही तर त्यासाठी आपले हृदय, आपले मन उघडले पाहिजे. त्याच्यातील प्रेम–भावना, कल्पकता, संवेदनशीलता, बुद्धिमत्ता यांची मिटलेली कळी उमललेली असली पाहिजे. तरच तो माणूस निसर्गातील सुखामध्ये न्हाऊन निघेल. नाहीतर तो सतत दुःखाच्या कडक उन्हात तळपत राहील आणि शेवटी त्याचे हृदय आत्महत्येच्या विचाराने करपून जाईल आणि व्यक्तीचाच नव्हे तर साऱ्या माणूस जातीचा नाश ओढवेल.

❊ ❊

श्रद्धांजली

श्री. विजयकुमार तेली हे चिंतनशील प्रवृत्तीचे उदयोन्मुख लेखक. त्यांनी कवितांतूनही आपले अनुभव अगदी हळवेपणाने मांडले आहेत. पण कळविण्यास अत्यंत वाईट वाटते की दि. ११ मार्च १९८४ रोजी श्री. विजयकुमार तेली यांचे आकस्मिक निधन झाले. साहित्यिक क्षेत्रात त्यांच्याकडून बऱ्याच अपेक्षा होत्या...... पण...... ?

'अनेकांत' कडून त्यांच्या आत्म्यास भावपूर्ण श्रद्धांजली !

जीवन ही एक कला आहे आणि मनुष्य आपल्या जीवनाचा कारागीर पण आहे आणि आपल्या कलेचे साधनही आहे. तो स्वतःला ज्याप्रकारे घडवितो त्याचप्रकारे स्वतःला लाभतो. मनुष्य आधी घडवून जन्माला येत नाही हे लक्षात ठेवा. आपण जन्माला येतो तेव्हा न घडविलेल्या दगडाप्रमाणे आपली स्थिती असते. मागाहून ज्या सुंदर वा कुरूप मूर्ती बनविल्या जातात त्यांचे सृजनकर्ते आपणच असतो.

❊

आपल्या प्रत्येक भावामधून, विचारामधून आणि कर्मामधून निर्मितीच होत असते. या सर्वांना समग्रपणे जोडण्यामध्येच आपले अस्तित्व असते. ह्या करिता ज्याला सत्याच्या शिखरावर पोचावयाचे आहे त्याने इकडे लक्ष दिले पाहिजे की जीवनामध्ये वर न नेता खालीच घेऊन जाणाऱ्या धोंड्यांनी त्याने स्वतःला बांधता कामा नये.

मांड

तुकाराम पवार
टी. वाय. बी. ए.

त्या दिवशी मी आत्मारामच्या घरी गेलो, तर आत्माराम डोक्याला हात लावून कोपऱ्यात बसला होता. त्याची बायको सुंदराबाई तिच्या पोरीजवळ, संगीताजवळ बसून रडत होती. मी संगीताजवळ गेलो. अंगाला हात लावून पाहतोय तर अंगात खूप ताप होता. तिच्या अंगाला २–३ जाग्यावर जखमा झाल्या होत्या. ती ४–५ वर्षांची मुलगी इतकं दुःख कसं सहन करणार ? ती सारखी ओरडत होती. तिच्या अंगाखाली अंथरलेली सतरंजी व बाकीचे अंगावरचे कपडे फार घाण झाले होते. अंगाभोवती माशा घोंगावत होत्या. जखमेतून सारखे घाण पाणी वाहत होते. जखमेवर लाल कुंकवासारखे काही तरी लावले होते. मी ताबडतोब मुलीच्या अंगावरचे ते कपडे बदलायला लावले व जखमा स्वच्छ धुण्यास सांगितले. मी आत्मारामजवळ बसलो व काही तरी चांगला मार्ग सांगावा ह्या हेतूने मी त्याला म्हणालो,

"मुलीला दवाखान्यात का हलवत नाहीस ? तू जर तिला लवकर दवाखान्यात हलवलं नाहीस तर आजार वाढेल व कमीजास्त होईल." तेव्हा आत्माराम म्हणाला,

"अवं बापू, ते मोठ्या आईचं आहे. दवाखान्यात नेलं तर जास्तच हुईल. देवी कोपंल अन् त्यामुळं माझ्या साऱ्या घरादाराचं वाटुळं हुईल." यावर मी म्हणालो,

"अरे कसली मोठी आई आणि कसलं काय ? देव मानसाला सुख देतो, असं दुःख देत नाही. पोरीला दवाखान्यात ताबडतोब ॲडमिट केलं तर एका आठवड्यात ती बरी होईल."

मी त्याला खूप समजावून सांगण्याचा प्रयत्न केला पण त्याचा काहीच उपयोग झाला नाही. तो देव–देव करतच होता. मी मोठी आई काय भानगड आहे म्हणून चौकशी केली. यावर तो म्हणाला,

"गावात मोठ्या आईची साथ आलीय. ती कुणाला पण येते. डाक्टरकडं गेलं तर जास्तच व्हतं. ज्या येळंला मानसाला अंगावर दुखं व्हत्यात, त्या येळंला मोठी आई आली असं म्हणायचं. सकाळी अंघोळ केल्यावर जियं मोठी आई आलीय ती जागा गोमतारानं धुयाची, कुकाचा लेप देयाचा, असं केलं तर आई पावते व आपल्यावरचं संकट टळतं."

"तुला कोणी सांगितलं ?" मी त्याला खडसावून विचारले.

यावर तो म्हणाला की, "आपल्या गावात त्यो बाबू गवळी हाय ना, त्याच्या अंगात मोठ्या आईचं वारं येतं. असं काय झालं की त्याला आपोआप समाजतं. माझ्या पोरीला मोठ्या आया आल्यात हे त्याला मी सांगितलं पण नव्हतं तोच माझ्या घरी आला, पोरीच्या अंगावरची दुखं बघितली आणि म्हणाला, "आत्माराम तुझ्या पोरीला मोठ्या आया आल्यात. लवकर मांड बसव नाहीतर आई रागवंल." मी पण तयार झालू आन बसवली मांड. त्यानंच मला सांगितलंय की दवाखान्यात गेला तर जास्ती हुईल, आई कोपंल. तसंच सिव वलांडायची न्हाई आन् तू जर सिव वलांडली तर वाईट परिणाम व्हत्याल. त्याच्यामुळं माझ्या मनात दवाखान्यात जायचं असून देखील जाता येत नाही. मला आन् तिला कामाला पण जाता येत न्हाई. काम

न्हाई म्हनल्यावर खायाचं काय ? म्हणून सावकाराकडून २०० रुपयाचं कर्ज काढलंय."

त्याची ही शोचनीय अवस्था पाहून मी फार व्याकुळ झालो. मी काहीही न बोलता तसाच घरी निघून आलो. मला लोकांच्या या जीवघेण्या अंधश्रद्धांचं फार वाईट वाटलं. एकीकडे आपल्या सारखाच हाडा-मांसाचा माणूस विज्ञानाच्या साहाय्याने चंद्रावर जाऊन आला, मंगळावर जाऊ पाहतोय, आजपर्यंत कोटयावधी लोकांचे बळी ज्या रोगाने घेतले त्याच्यावर विज्ञानाच्या साहाय्याने मात करून त्याला समूळ नष्ट करण्याचा प्रयत्न करतोय आणि एकीकडे हाच मानव अंधश्रद्धांना कवटाळून बसलाय. मूल होत नसेल तर देवाला नवस बोलणं, बळी देणं, थंडी–तापासारखे आजार झाले तर त्याला भुताने झपाटले आहे, असं समजून भुताला कोंबडा नाही तर बकरा द्या, गोठयातील जनावरे जर काही कारणाने मरत असतील तर तुमच्यावर कोणी तरी करणी केली आहे, देवाला बळी द्या. शेतात जर चांगली पिके येत नसतील तर तेथल्या देवांना बळी दिला तर म्हणे चांगली पिके येतात. याच्यासाठी हजारो रुपयांची कर्जें काढली जातात व हीच कर्जें त्यांना आयुष्यभर फेडावी लागतात. आपल्याला देवानेच मुलं दिली आहेत, मग कितीही मुले झाली तर ह्या लोकांना त्याची फिकीर नसते. त्यांचे पालन–पोषण करा, शिक्षण द्या, लग्न करा, त्यांचा संसार उभा करा. ह्यातच माणूस आपले सर्व आयुष्य खर्च करतो. यातून त्याला कवडीचं पण सुख मिळत नाही. यातून त्याला कधीच यश मिळत नाही. गरीब तो गरीबच राहतो. आणि मग म्हणतो कसा, 'माझ्या नशिबातच नव्हतं, माझं नशीबच चांगलं नाही, माझ्या मागे साडेसातीचा फेरा लागलाय." अशी ही माणसं पळवाट काढतात. सर्व भार देवावर टाकून ओरडत बसतात. प्रत्येकाने जर या खुळचा समजुती सोडून प्रामाणिकपणे भरपूर काम केलं, तर मला वाटते की, काही वर्षांच्या आतच गरिबी पळून जाईल. आपलं नशीब कसं घडवायचं ते ज्याच्या त्याच्या हातात आहे. देव तुमचं काहीच बरंवाईट करू शकत नाही.

हे अंधश्रद्धेचं फॅड फक्त अशिक्षित लोकांमध्येच आहे असं नाही तर सुशिक्षित लोकांमध्ये सुद्धा त्याचं प्रमाण भरपूर आहे. आठवडयात जे सात वार आहेत, त्यापैकी घरातील प्रत्येक व्यक्ती कोणता तरी एक वार धरते. कारण कोणाला वार धरल्यामुळे देव प्रमोशन देणार असतो, तर कोणाचे लवकर लग्न होऊन चांगला पती किंवा पत्नी मिळणार असते, कोणाला देव पास करणार असतो, तर कोणाचे आयुष्य वाढवणार असतो. निव्वळ वेंधळेपणा आहे हा. तुम्ही जर भरपूर अभ्यास केलात, प्रामाणिकपणे कष्ट केलेत, सहनशीलता दाखविलीत, चांगले वागलात तर ह्या गोष्टी तुम्हाला आपोआप मिळतील. तेथे देवाची काय गरज आहे ?

ह्या गोष्टी मी अगदी जवळून पाहिल्या आहेत. गेली तीन वर्षे मी राष्ट्रीय सेवा योजनेत आहे. त्यात ग्रामीण भागात काम करताना मला अनेक प्रकारचे लोक भेटतात. त्यांचे आचार–विचार, रूढी, परंपरा ह्या मी जवळून पाहिल्या आहेत. त्यांच्याशी अंधश्रद्धेवर तासन्-तास बोललोय. मला वाईट वाटते ते सुशिक्षित लोकांचं. देव कल्पनेचे भूत त्यांच्याही मानगुटीवर सतत आरूढ झालेले असते. देव खरोखरच आहे का ? का हे फॅड आहे ? जगात ज्या रोज घडामोडी होतात त्या आपल्यासारख्याच हाडामांसाच्या माणसामुळे होतात की देवामुळे होतात ? याचा विचार कोणीही करीत नाही. तुम्ही काम न करता फक्त देव–देव करतच बसला तर तुमचं आयुष्यात कधीही चांगलं होणार नाही. भीकच मागावी लागेल. आज अमेरिका आणि रशिया चंद्रावर हक्क कोणाचा यासाठी भांडतात आणि आपण मात्र ज्योतिषाकडे जातो अन् विचारतो काय, तर मला नोकरी मिळेल का ? तुम्ही सुशिक्षित लोकांनीच जर असं केलं तर अशिक्षित लोकांनी काय करायचं ? त्यांना कसं समजून सांगायचं ? आणि कुणी सांगायचं ?

त्या दिवशी दिवसभर माझं कोणत्याच कामात लक्ष लागलं नाही. कारण संपूर्ण गावात एक सुद्धा व्यक्ती माझ्या बाजूने बोलली नाही. जो–तो मोठया आईचंच समर्थन करत होता. आपण जर देवाविरुद्ध बोलली तर आपल्यावर आई कोपेल व त्याचे वाईट परिणाम आपल्याला भोगावे लागतील ही भीती त्यांच्या बोलण्यातून मला प्रकर्षाने जाणवली. मी निश्चय केला की आज आपण रामूबरोबर आत्माराम गावडयाच्या घरी जायचंच.

रात्री मी आणि रामू त्याच्या घरी गेलो तर आमच्या अगोदर गावातील बरेच लोक तिथं आले होते. त्यात स्त्रिया पण होत्या. ढोल मोठयाने वाजत होता. सगळे वातावरण गंभीर झाले होते. बाबू गवळयाच्या अंगात आलं होतं. तो ढोलाच्या तालावर वाकडया–तिकडया उडया मारत होता आणि तोंडाने काही तरी बडबडत होता. गावकरी त्याला 'ह्या वर्षी पाऊस पडेल का ? पीके चांगली येतील का ? गावात सर्वांना सुख मिळेल का ?' अशाप्रकारचे नानाविध प्रश्न विचारत होते. बाबू गवळी अंदाजेच उत्तरे देत होता आणि गावकरी माना डोलवत होते. यापैकी कोणीतरी उठले व त्याला म्हणाले,

" मी देवाची भक्ती करूनसुद्धा माझ्या पोराबाळांना का सुख मिळत नाही ? "

यावर बाबू गवळी म्हणाला, " माझ्या देवाची जत्रा केल्याशिवाय तुला सुख मिळणार नाही. "

यावर दोघे पण गप्प बसले. आणखी एका दोघांनी प्रश्न विचारले. त्याची उत्तरे पण बाबूरावांनी अंदाजेच दिली. काही वेळाने त्याच्या अंगातलं मोठया आईचं वारं गलं आणि तो खाली बसला. मग देवीची गीते गाण्यास सुरवात झाली. ही गीते म्हणत असतानाच ऐकणाऱ्या काही लोकांच्या पण अंगात आले. ते पण असेच बडबडले व गप्प बसले. पुन्हा गीते सुरू झाली. अशाप्रकारे हा कार्यक्रम रात्री १-२ वाजेपर्यंत चालला. यालाच मांड म्हणतात. ही मांड १४ दिवस असते. ही मांड बसवताना सात प्रकारची फळे, १०-१५ नारळ, तांदूळ खारीक, खोबरे अशा बऱ्याच महागडया वस्तू लागतात. बसवलेल्या मांडेचे विसर्जन करताना बाबू गवळी व त्याच्या सर्व सहकाऱ्यांना पोशाख करावा लागतो व मानधन म्हणून काही रोख रक्कम द्यावी लागते.

आत्मारामने मांड बसवून आज १० दिवस झाले तरी त्याच्या मुलीच्या प्रकृतीत काहीच फरक पडला नाही. तिचा ताप वाढतच होता. ती रात्रन्दिवस ओरडत असे. त्यामुळे आत्माराम आणि त्याची बायको यांची सुध्दा झोप उडाली होती. मुलगी फार अशक्त झाली होती. काही खात–पीत नव्हती. थोडं दूध किंवा भाताची पेज हा तिचा आहार. त्यामुळे तब्बेत आणखी-नच खालावत होती. अखेरचा प्रयत्न म्हणून मी परत आत्मारामला भेटलो आणि मुलीला दवाखान्यात ॲडमिट करण्यास सांगितले. परंतु त्याने न ऐकल्यासारखे केले आणि तसाच गप्प बसला. ११ व्या दिवशी देवीचे विसर्जन होण्याआधीच आत्मारामची बिचारी मुलगी देवीकडे निघून गेली.

❊ ❊

डायरी : एक मनोगत

कु. ज्योती मरकळे
एफ्. वाय. बी. ए.

आपल्या संपूर्ण सुखदु:खाच्या गोष्टी विश्वासाने ज्यांच्याजवळ सांगाव्यात अशा व्यक्ती आज अतिशय दुर्मिळ झाल्या आहेत. जो तो आपल्याच विश्वात मग्न असतो. अशावेळी आपण अतिशय एकाकी होतो. कोणाचातरी आधार आपणास हवा असतो. दु:खात जसा आपणास कोणाचा तरी आधार हवासा वाटतो तसाच

सुखात देखील आपले मनोरथ ऐकून घेणारा, आनंदाने विहरणाऱ्या मनाला उत्तेजन देणारा जोडीदार आपण शोधत असतो. असा जोडीदार आपणास सुदैवाने मिळाला की आपणास किती बोलू आणि किती नको असे होऊन जाते. त्यावेळी आपणाजवळचे सर्व शब्द-भांडार आपण त्याच्यासमोर, त्याला एक शब्दही न बोलू न देता रिते करीत असतो. अशावेळी समोरच मनुष्य आपले म्हणणे ऐकून घेत आहे किंवा नाही याकडेही आपले लक्ष जात नाही किंवा लक्षात आले तरी आपण त्याच्या कपाळावरच्या आठीकडे लक्ष न देता आपण त्या गावचेच नाही अशा थाटात सांगत असतो. आपले बोलून झाल्यावर आपण समोरच्या व्यक्तीकडे प्रति-क्रियेच्या अपेक्षेने पाहतो. तेव्हा आपल्या लक्षात येते की आतापर्यंत एका भावनाशून्य चेहऱ्यासमोर आपल्या आयुष्याची वाक्‌गंगा दुथडी भरून वाहत होती. आणि हा विचार मनात येतो न येतो तोच तो निर्विकार चेहरा कधीच आपल्या समोरून निघून गेलेला असतो.

आपण अतिशय बेचैन मनःस्थितीत घरी परततो आणि उदास, विमनस्क अवस्थेत खिडकीतून बाहेर पडणाऱ्या धुवांधार पावसाकडे पहात आपल्याच मनाचा तळ शोधत राहतो. आकाश काळ्याकुट्ट ढगांनी भरून आलेले असते. घड्याळ दिवसाचे आकडे दाखवत असताना देखील बाहेर एक उदासवाणा अंधारा प्रकाश भरून राहिलेला असतो. आणि ती देखील आपल्या उदासवाण्या मनाची साक्ष आहे, प्रतिबिंब आहे असे आपल्याला उगीचच वाटते. आणि आपल्या खिन्न मनःस्थितीत आणखीच भर पडते. आतापर्यंत बाहेर पडणाऱ्या पावसाच्या सरीत आपल्या मनाचा तळ शोधण्याचा आपला प्रयत्न असफल झालेला असतो. आपण स्वतःवरच भयंकर चिडतो. कुठेतरी काहीतरी करावेसे वाटते. आणि त्यावेळी आपल्या हातून काहीतरी भयंकर घडणार आहे असे आपणास उगीचच वाटत राहते. त्याच आवेगात आपण कोपऱ्यातल्या चिमणीवर काडी ओढून भक्‌दिशी जाळ करून टेबलावरचे लेटरपॅड जवळ घेऊन त्याच आवेगात पानेच्या पाने भयंकर वेगाने लिहीत जातो. आपली गात्रे शिथिल पडल्याचे जाणवते. डोक्यावरचा खूपसा ताण कमी झाल्याचा जाणवतो. विचाराच्या आवर्तात आपण खूपसे काही लिहून गेलेलो असतो. आपण एवढी पाने नक्की काय लिहिले हे काहीच आठवत नाही. पण खूप हलके हलके वाटत असते. काय जादू झाली काहीच कळत नाही. पण त्या लिहिण्यामुळेच झाले एवढे मात्र आपणास निश्चित जाणवत असते.

बाहेरचा पाऊस थांबलेला असतो. आकाश स्वच्छ दिसत असते. आतापर्यंत लपंडाव खेळत असलेला सोन्याचा गोळा निर्व्याजपणे हसत खिडकीत बसलेल्या आपल्याकडे पहात असतो. आणि ते एक आपल्या उमललेल्या मनाचे प्रतीक आहे असे समजून आपण त्यास चक्क त्याच्याच सांकेतिक भाषेत प्रतिसाद देऊन जातो. आपण खिडकीतून आत नजर टाकून मोठ्या आपुलकीने त्या लिहिलेल्या पानांकडे पाहतो. ती लिहिलेली पाने सूर्याच्या किरण स्पर्शाने प्रकाशित होऊन बाहेरच्या मंद वाऱ्याला प्रतिसाद देताना हसत डौलाने फडफडत असतात.

आपल्या लक्षात येतं, आपण डायरी लिहिलेली आहे.

❊ ❊

आयुष्याच्या मोलाच्या मानाने ज्याची काहीच किंमत नाही अशा पै-पैशाचा हिशोब आपण ठेवतो पण अमूल्य अशा आयुष्याचा आपण काहीच हिशोब ठेवीत नाही.

दैनंदिनी लिहिण्याची सवय झाली की क्षणाक्षणाचा उपयोग करण्याची वृत्ती आपोआप होते. एक प्रकारचे आत्मपरीक्षण नित्य होत असते. " मी नेहमीच बरोबर असतो, माझे हातून चूक होत नाही " असा मिथ्याभिमान गळत जाऊन ध्येय, विवेक, आचार याबाबतीत सतत जागृत भान राहते.

पोरकी मानसं

महादेव चव्हाण
एस्. वाय. बी. ए.

सूर्य पश्चिमेला झुकायला लागला की आईनं झोपेतून उठवलं. चूळ भरली. मन उदास झाल व्हतं म्हणून जरा फिरून यावं असं वाटत व्हतं. म्हणून फिरायला निघालो. घरापासून एक एक पाऊल मोजत बऱ्याच दूर अंतरावर गेलो होतो. समोरून एक दारू प्यालेला माणूस येत असताना दिसला. तो एकटाच स्वतःशी स्वतःलाच बोलत होता. हा कोण असावा बरं, असा काही क्षण विचार करत एक बारीक नजर टाकली, तर तो माझ्याच घराशेजारचा बापू होता. हा बापू आपल्या उतरत्या वयात दारू पिण्याशिवाय दुसरा उद्योगच करत नव्हता. तरुणपणी त्याने एका कळवातनीशी संबंध ठेवले होते. आपलं सर्व काही तिच्यापायी गमावून बसला होता. तिनंही त्याचा संबंध टाकून दिला होता. आता त्याला कुणाचाही आधार नव्हता. स्वतःला थोडासा विरंगुळा वाटावा आणि झोप यावी म्हणून दारू पिण्याशिवाय त्याला दुसरा पर्याय नव्हता. हा बापू माझ्याशी इतका मनमोकळेपणाने वागायचा की कुठलीही गोष्ट असली तरी तो माझ्यापासून लपवून ठेवत नव्हता. सर्व गोष्टी मला उघडपणे सांगत असे, मग ती कोणतीही असो.

तो डुलत डुलत माझ्यासमोर आला, मला पहाताच हसला आणि म्हणाला,

" काय धनू, कुठं निघालास ? एखादं पाखरू हेरलं की काय ?" " तसं काही नाही बापू, जरा फिरून यावं म्हटलं म्हणून फिरायला आलोय. "

"पण आसं फिरून काय मिळणार तुला ? म्हातारीला काम करू लागला तर बरं नाय व्हायचं ? तुझ्या म्हातारीला लय तरास पडतुया बघ. लवकर लगीन का नाही करत ? पण तू लगीन कुणासंगं करणार ?'

" कुणासंगं ? बामणाच्या पोरीसंगं. तुमच्या बाबासायबानं कसं केलतं तसं. त्याशिवाय बामणाचा गर्व नाहीसा होणार नाय. पण बापू, बाबासायबाच्या काळात जातिवंत बामणं व्हती. आता कुठ जातिवंत बामणं हायती तवा त्यांच्या पोरीबरोबर लगीन करू ? "

" आयला हुशार दिसतूया, बापाचं नाव कायतरी राखचील असं वाटतंय. बरं मी जातू, तू ये फिरून "

बापू माझ्यापासून काही अंतरावर पुढे गेला की मी पण तिथूनच माघारी फिरलो आणि हळूहळू घरी निघालो. बापू पुढं चालत व्हता आणि मी त्याच्या पाठीमागं चालत व्हतो. मी जरा आडबाजूला असताना च अचानक बायांचा आणि लहान मुलांचा रडण्याचा आवाज आला. हा आवाज कुणाकडून येतोय हे मला समजत नव्हतं. मी पटकन पुढं झालो आणि घराकडं पाहिलं तर माझ्या चुलत्यांच्या दारात माणसांची गर्दी झाली व्हती आणि बाया व लहान मुलं आक्रोश करीत व्हती. अचानक काय झालंय हे मला समजंना. म्हणून झपाझपा पावलं टाकत घराजवळ आलो. रस्त्यावर काही माणसं उभी होती. त्यांना विचारलं तर कोणीच काही बोलंना म्हणून जवळ जाऊन पहातोय तर माझा चुलत भाऊ सर्वांच्या मध्ये बेशुध्द अवस्थेत पडला होता. त्याच्या डोक्यातून रक्त येत व्हतं. वहिनी त्याचं डोकं आपल्या मांडीवर धरून रडत होती. लहान मुलांचा कलकलाट झाला व्हता. कोण काय बोलतंय कुणाचं-ही कुणाकडं लक्ष नव्हतं. चुलती जवळ रडत होती. तिला विचारलं,

" अचानक काय झालं, काकू ? "

" आरं बाबा, ह्याला पाटलानं मारलंय "

"पण का?"

"कामावरनं येताना पाटलाच्या रानातनं आला म्हणून पाटलानं त्याच्या डोक्यात काठी मारली. तवा त्याचं डोकं फुटलंय. माझा बाबा रानातनं आला म्हणून गुन्हा झाला काय?"

"ह्या पाटलाचा मुडदा उच्चलला. मुड्या, गोर-गरिबाचं हरामाचं खाल्लंय. तुझ्या अंगापोटावर फुटंल, माझा तळतळाट हाय तुला."

मी चुलतीला गप्प बसवण्याचा प्रयत्न करत होतो. पण ती उलट जास्तच शिव्या देत व्हती. शेवटी काही वयस्कर माणसांनी हे वातावरण शांत केलं. रात्र बरीच झाली व्हती. काही भावकीतली माणसं भावाला दवाखान्यात घेऊन चालली व्हती. आपण पण जावं म्हणून त्यांच्याबरोबर निघालो. आम्ही सर्वजण दवाखान्याच्या दारात गेलो तर दवाखाना बंद झाला होता. मी दार वाजवलं आणि काही क्षण तसाच उभा राहिलो. दाराच्या कडीचा आतून आवाज आला. डॉक्टरांनी दार उघडलं, आम्हाला आत घेतलं. त्यांनी काय झालंय म्हणून विचारलं. तेव्हा भावाला पुढं करून त्याचं डोकं डॉक्टरांना दाखवलं. डॉक्टरांनी त्याला आत नेले. मलमपट्टी केली. मी बिल विचारलं तेव्हा डॉक्टरांनी मानेनच नकार दिला आणि हसले.

आम्ही सर्वजण दवाखान्यातून बाहेर आलो. डॉक्टरांनी दवाखाना बंद केला, लाईट विझवली. आम्ही दवाखान्यापासून थोडं पुढं गेल्यावर काहीजण म्हणाले, 'आपण पोलिस स्टेशनला तक्रार देऊ' म्हणून मी, माझा भाऊ आणि भावकीतली काही माणसं पोलीस स्टेशनला तक्रार देण्यासाठी गेलो. पोलिस स्टेशनमध्ये जाण्याचा हा माझा पहिलाच प्रसंग होता.

आम्ही पोलीस स्टेशनच्या आवारात गेल्यावर पुढे व्हायला कोणीच तयार व्हईना. सर्वजण भ्यायला लागले म्हणन मी पुढे झालो. आणि दारात गेलो तर हवालदार साहेब आपल्या खुर्चीवर बसून शांतपणे सिगारेट पीत व्हते. आम्हाला पहाताच, 'या आत या', आम्ही सर्वजण आत गेलो. आत लांब बाक व्हता त्यावर बसण्याचा इशारा केला. बाकावर बसलो आणि त्यांनी एक बारीक निरीक्षणाची नजर आमच्यावरून फिरवली.

"बरेच जण आलात, काय भानगड आहे?"

"भानगड काही नाही, तक्रार द्यायला आलोय."

"कसली?"

"पाटलानं ह्याला मारलं."

"का?"

"रानातून मधून आला म्हणून."

"बऽऽरं!"

हवालदार साहेबांनी आपल्या साथीदाराला हाक मारली तोच पोलीस स्टेशन समोर एक मोटारसायकल येऊन उभी राहिली. ती पाहताच साहेब उठले, 'नमस्काऽऽर' म्हणत बाहेर गेले. मी उठून उभा राहिलो आणि हळूच चोरून बाहेर पाहिलं, तर पाटील आणि हवालदार अंधारात काही बोलत होते. पाटलानं साहेबांच्या हातात काही तरी देत 'घ्याऽऽ' म्हणत खांद्यावर हात टाकला. हे पहात परत हळूच खाली बसलो. काही क्षणातच मोटार सायकल चालू झाल्याचा आवाज आला आणि गाडी तेथून नाहीशी झाली.

साहेब आत आले. भावाकडे पाहिलं.

"तुला पाटलानं मारलं?"

"होय."

"पण पाटील तर म्हणतात की तू त्यांच्या रानातून भुईमूग चोरून उपटत होता आणि त्यांना पहाताच पळालास. तेव्हा तुला ठेच लागून तुझं डोकं दगडावर आपटलं आणि फुटलं.

"नाय साहेब."

"मग काय पाटील खोटं बोलतात?"

"होय साहेब."

"भाडखाव! चोरी करून पुन्हा सावासारखा तक्रार करायला आलास, लाज नाय वाटत.?"

तेवढ्यात मी उठलो. "साहेब! कायदेशीर काय असेल ते करा. आम्ही तक्रार द्यायला आलोय, शिव्या खायला नाय आलो. तक्रार घ्यायची नसेल तर तसं लेखी द्या.

साहेब गप्प बसले आणि सकाळी या म्हणून जाण्याचा इशारा केला. सर्वजण उठलो आणि एक एक जण बाहेर निघायला लागलो. मी सगळ्यात शेवटी होतो. मी बाहेर निघायला लागलो तोच ते म्हणाले–

"तू कुठं चाललास? बस इथं."

मी तिथंच बसलो. जरा वेळ माझ्याशी कोणीच बोललं नाही. रात्र बरीच झाली होती. मला झोपेचा कैफ आला व्हता. डोळे झाकत होते. डोळे झाकले असताना अचानक थोबाडात बसली. त्याबरोबर माझी झोपच पळून गेली. वर मान करून पाहिलं तर समोर हवालदार साहेब उभे होते आणि शेजारी पोलीस काही तरी लिहीत होता. काही वेळानं हवालदार घरी जाण्याच्या विचारात होते. ते दाराजवळ गेले आणि माघारी वळून त्यांनी पोलीसाला सांगितलं "ह्याच्यावर लक्ष ठेव आणि ह्याला लवकर घेऊन जा." असे म्हणत ते पोलीस स्टेशनच्या बाहेर पडले तोच पोलिसानं दार लावून घेतलं आणि गाणं म्हणत त्यांच्या खुर्चीवर बसला आपल्या लिखाणाची सर्व कागदपत्रं आवरून बॅग मध्ये भरून ठेवली. आणि खुर्चीवरच गुणगुणत झोपी गेला. रात्र उलटली होती. पोलीस झोपलेला पाहून मी पण बाकावर अंग टाकलं.

सूर्य उगवायला लागला होता तसा पक्षांचा किलकिलाट चालू होता रस्त्यावरून वहाणाऱ्या वहानांचा आवाज पुसट एकू येत होता. अंग फार दुखत व्हतं म्हणून झोपेतून उठू वाटत नव्हतं पण आपण कुठं झोपलोय हे मला झोपेच्या तंद्रीत समजू शकत नव्हतं. आणि ते सणसणित शब्द कानावर आले—

"आरं ए भाडखाव ऊठ, बापाचं घर हाय काय रे."

* *

सासरा सिरीयस होतो

कु. कल्पना पवार
एफ्. वाय. बी. ए.

"अहो, ऐकलंत का?" बाहेरून सौ. चा आवाज आला. मी जाम भडकलो. आधीच आंघोळीला पाणी गार मिळाल्यानं वैतागलो होतो व आंघोळ नावाचा विधी उरकत होतो. तोच 'ही'ची भालदाराच्या थाटात ललकारी!

"काय आहे?" मी आतूनच खेकसलो. "अहो, पण बाहेर तरी याल की नाही?"

ऑफिसात जाताना डोक्याला उगीच कटकट नको म्हणून मी कपडे घालत बाहेर आलो, तर दारात पोस्टमन नामक प्राणी उभा होता.

"काय आहे?" वैतागलेल्या सुरात मी विचारले. "तार" तो शांतपणे म्हणाला. वैतागाची त्यालाही सवय असावी. "आयला वैतागच आहे" पुटपुटत मी सही केली व तार वाचली.

"आपले सासरे गंभीर आजारी आहेत. ताबडतोब निघून या" तार वाचताच सौ. चे पितृप्रेम खडबडून जागे झाले व तारसप्तकातील शोकराग आळविण्यास तिने सुरुवात केली. "असं कसं झालं हो! चला तयारी करा,"

"कशाची?" मी भेदरून (खरोखर) प्रश्न केला.

" कमाल आहे तुमची ! अहो, कराडला नको का जायला ? "

" पण, अगं, मला रजा मिळणार नाही. मग मला येणं कसं जमणार ?

" पेटली तुमची रजा ! इथं बाबा आजारी आहेत आणि तुम्हाला रजा नाही ? चार दिवस रजा बिन-पगारी झाली तर बिघडत नाही. " म्हणून पुन्हा तिने शोकराग आळवणे सुरू केले. ही मात्रा मात्र (नेहमी-सारखी लागू पडली. व ' रजा काढतो पण रडे आवर ' असं पुटपुटत (तेही मनातच) मी चार दिवसांच्या रजेचा अर्ज खरडून शेजारच्या धारपाकडून ऑफिसात पाठविला, अर्थात तो नामंजूर होणार यात शंका नव्हती. पण सौ. चा संताप टाळण्यासाठी मी ४५ रु. वर पाणी सोडण्यास तयार झालो. पैशाचा प्रश्न नव्हता. कारण कधी नव्हे तो यावेळी दोन तारखेस पगार झाला होता; आणि सौ. च्या सी. आय. डी. नजरेनं रात्रीच आमचं पाकीट हेरलं होतं.

अर्ज पाठवल्यावर सामानाची बांधाबांध सुरू झाली. कोणत्या ऋतूत कोणते कपडे घ्यावे याबाबत सौ. चे डोके उंटापेक्षा तिरके चालत असल्याने उन्हाळा सुरू झाला असताना स्वेटर बरोबर कशाला हा प्रश्न मी विचारू शकलो नाही आणि आमची प्रजा ? बोलायची सोय नाही. मला सामान बांधण्यास मदत करणे सोडाच; उलट मुकादमाच्या थाटात थोरले युवराज " पपा, माझा टी शर्ट आठवणीनं घ्या; माझी प्रेस केलेली पँट व्यवस्थित ठेवा नाहीतर चुरगाळेल ", अशा आज्ञा सोडत होते. कन्याराजे सौ. कडून वेणी घालून घेत होत्या व चक्रव्यूहातील अभिमन्यूसारखा मी सामानाच्या गराड्याशी झुंज घेत होतो. एकदाची ती बांधाबांधी आणि आवराआवर संपली व सौ. सह आमची स्वारी स्टेशनमध्ये पोहचली.

स्टेशनमधील गर्दी व तिकिटासाठी लागलेली रांग पाहून मी मनाशी खात्री केली, आपण पोहोचेपर्यंत सासऱ्याचा तेरावा होऊन गेला असणार. पण सौ. ने गनिमी काव्याने मन्याला (हे आमचे युवराज) रांगेत घुसवले. सौ. च्या रूपातील आधुनिक झाशीच्या राणीचा अवतार पाहून कुणाची बोलण्याची बिशाद झाली नाही.

हे बाकी खरं आहे, जे मला जमत नाही ते सौ. ला जमते व अशा आणिबाणीच्या प्रसंगी मला तिचा आधार वाटतो. असो.

मन्या रांगेत घुसल्याने तिकिटांचा प्रश्न सुटला. पण मुख्य कसोटी पुढेच होती. रेल्वे स्टेशनमध्ये आल्यापासून मी डोळ्यात प्राण आणून मोकळ्या डब्याची प्रतीक्षा करत होतो. पण डबाच काय पण एकही सीट मोकळी दिसत नव्हती. शेवटी सभ्यपणा सोडून मी हातातील पेटीसह एका डब्यात मुसंडी मारली. सौ, कन्याराजे, युवराज यांनी माझे अनुकरण केले व रेल्वेने स्टेशन सोडले.

डब्यात प्रवेश मिळविण्याची कसोटी पार पडल्यानंतर जागा मिळवण्याची कसोटी अगदी पणाला लागली. डब्यात दोन पायावर उभे राहण्यासही जागा नव्हती. गर्दीचा महापूर याचा अक्षरशः अर्थ मला त्यादिवशी कळला. पण या प्रसंगी पुन्हा सौ. चा लढाउपणा कामी आला व खिडकीजवळच्या बिचाऱ्या युवतीस बाजूला सारून स्वतः स्थानापन्न होण्यात ती यशस्वी झाली. युवती जरा कायद्याचे ज्ञान देऊ लागताच ' तुझ्या बापाची नाही रेल्वे ' असे सुनावण्यास तिने कमी केले नाही. मी माझ्या पांढरपेशा वृत्तीला जागून सौ. ला समजावण्याचा प्रयत्न केला पण सौ. माझ्यावरच एकदम कडाडली. अर्थात आमची वटवट झटक्यात बंद झाली.

एवढे होते ना होते तोच माझ्या खांद्यावर हात पडला. सौ. वरचा राग मी हात टाकणारावर काढला. " का हो, तुम्हाला शिष्टाचार वगैरे माहीत आहे की नाही ? खुशाल खांद्यावर हात टाकता "

" मिस्टर, बकबास करू नका; तिकीट दाखवा ". तो गुरगुरला. तिकीट मागतोय म्हणजे हा तिकीट चेकर दिसतोय असा विचार करून मी म्हणालो, " सॉरी हं, मी आपणास ओळखलंच नाही. "

" बरं, हुशारी करू नका, तिकीट दाखवा. "

" अहो, दाखवतो की, आम्हाला चोर समजता काय तुम्ही ? सभ्य माणसं आहोत आम्ही. " पुटपुटत मी खिशात हात घातला पण माझ्या दुर्दैवाने मला चांगलंच फिरवायचं ठरवलं होतं. शर्ट पँटचे दोन्ही खिसे

तपासूनही तिकिट सापडेना. चेकरचा चेहरा विजयी वीरासारखा फुलला. मी सौ. ला विचारलं, " अगं, तिकिटं कुठं ठेवलीत? "

" नाटक करू नका मिस्टर, सभ्य म्हणवून घेता आणि विनातिकीट प्रवास करायला काही नाही वाटत? "

" अहो...... पण...... आम्ही "

" बकवास बंद. विनातिकीट प्रवास केल्याबद्दल ५० रु. दंड भरा, नाहीतर खडी फोडा. "

अरे बापरे ! या तिकिटांनी चांगलच गोत्यात आणलं. मुकाट्यानं त्या यमराजाला पैसे देऊन कटवण्याखेरीज गत्यंतर उरलं नाही. त्यानं माझं नाव लिहून घेतलं व म्हणाला ' " पुढच्या स्टेशनला पावती घ्या. "

मी एक सुस्कारा टाकला. बरे झाले. तुरुंगवासाचे ५० रु. वर भागले. इतक्यात कुठलेतरी फुटकळ स्टेशन लागून गाडी थांबली.

सौ. म्हणाली, " घरातून निघून फार उशीर झालाय पोहोचायलाही उशीर लागेल. आपण इथल्या स्टॉलवर काहीतरी घेऊ. "

आज्ञा प्रमाण मानून आम्ही खाली उतरलो. मात्र उतरताना इशारा दिला, " शिट्टी होताच गाडी गाठायची.

स्टेशनप्रमाणेच स्टॉलही फुटकळ होता. वडा, मिसळ, नानकटाई याखेरीज पदार्थ नव्हते. वडा, चहा घेऊन झाल्यावर बिल चुकते करण्यासाठी मी पाकीट काढले. कशी काय सौ. ची नजर तिकडे गेली कुणास ठाऊक, "अहो तुम्ही असे धांदरट, पैसे पाहून कुणीही पाकीट लंपास करील. तेव्हा त्यामधले पैसे माझ्या पर्समध्ये ठेवते" असे म्हणत तिने पाकीट घेतले व पर्स खोलली.

"अय्या, मजाच आहे" ती चित्कारली.

"कय झालं ?" अस्मादिक.

"अहो रेल्वेची तिकिटं माझ्या पर्समध्येच आहेत."

"काय?" मी किंचाळलो.

"अहो, ओरडता कशाला इतके?"

"मग काय हसू? ५० रुपयांना भुर्दंड बसलाय, तुझ्या मूर्खपणामुळे" बिल देण्यासाठी २० रु. ची नोट

काऊंटरवर ठेवली व शिट्टी झाली.

" अरे बापरे ! गाडी हालली " म्हणून मी तसाच पळत सुटलो. कसाबसा डबा गाठला आणि मग काउंटर-वरच्या नोटेची आठवण झाली.

वैताग ! वैताग ! ! डोकं असं गरगरू लागलं की बस्स! कारण गाडीनं स्टेशन सोडलं असल्यानं ४ कप चहासाठी २० रु. मोजावे लागल्याचं समाधान मानावं लागलं.

एवढं नुकसान व मनस्ताप पार पडल्यावर संतुष्ट होऊन रेल्वेने आम्हास इच्छित स्थळी पोहोचविले. या ठिकाणी गाडी फक्त पाच मिनिटे थंबते. त्यामुळे मुले व सामान यांना एकाच न्यायाने उतरवून घ्यावे लागले. स्टेशनपासून घर अर्धा मैल लांब. तेथे बस जात नाही. मग सौ. च्या डोक्यातून रिक्षाने जाण्याची शक्कल निघाली. पण रिक्षावाल्यानेही आम्हांस पिळायचेच ठरवले होते. अर्धा मैल अंतरासाठी बेट्यानं १० रु. मागितले. पण परिस्थितीचे गांभीर्य (?) लक्षात घेऊन त्याला १० रु. द्यावे लागले. रिक्षात सामान व मुलांना कोंबून बसू लागताच त्याने फर्मावले, "एक रिक्षामें तीनही आदमी बैठ सकते है!" त्याचा नियम ऐकून प्रश्न पडला की, चालत कोण येणार? कुणालाही दुखवणे व फुफाट्यातून चालणे मला शक्य नसल्याने जास्त माणसे बसल्याची किंमत म्हणून ५ रु. देऊन रिक्षादेवीस प्रसन्न करून घ्यावे लागले. काऽकू करुन त्याने आम्हाला रिक्षात घेतले व रिक्षा सुरू केली.

१५ मिनिटांच्या खडतर प्रवासानंतर रिक्षा सौ. च्या दाराजवळ थांबली. भराभरा सामान काढून जवळजवळ पळत घरात शिरलो. घरात शिरताच डोक्यात ॲटमबाँब फुटल्याचा भास झाला मला!

जे सासरेबुवा गंभीर आजारी असल्याची तार आली होती. ते सासरेबुवा नातवास खेळवत असल्याचं पाहून स्वतःच गंभीर असल्यासारखं वाटू लागलं.

" काय गं मालू, अचानक येणं केलं जावईबापूसह ? " सासरेबुवा उद्गारले. " तुम्ही बरे आहात ना बाबा ? काय झालं होतं तुम्हाला ? " सौ. ने सरबत्ती सुरू केली. " ऑ, मला काय झालं होतं ? कुणी सांगितलं तुम्हाला ? असं सासरेबुवा म्हणत असताना आपल्या शुभ्र दंतपंक्ती

दाखवत आमच्या मेहुणीताई प्रवेश करत्या झाल्या. " हेकाय झालं ? हसायला काय झालं ? " सौ.

" हसू नाहीतर काय रडू ? अगं किती सहज फसले भाऊजी ? " ही संक्रांत माझ्यावर आल्याचे पाहून मी भेदरलो.

" काय झालं मला फसायला ? मामांना पहायला आम्ही आलोय " मी उसन्या अवसानान म्हणालो

" तेच भाऊजी, म्हणून तर म्हणाले फसलात. अहो आज तारीख किती ? " "४ एप्रिल" मी म्हणालो. "अहो तुम्हाला एप्रिलफूल करण्यासाठीच मीच तार केली होती."

तिचे ते दिव्योद्‌गार ऐकून सौ. नेही तिच्या सुरात सूर मिसळून स्मित (?) हास्य सुरू केले. मी मात्र आज झालेला अनाठायी खर्च, वाया गेलेली रजा व झालेला मनस्ताप यांचा हिशेब करून पुन्हा सासरा मेला तरी सासरी न येण्याची भिष्मप्रतिज्ञा करून टाकली.

❊ ❊

सारजा

सौ. व्ही. आर. जंगम
टी. वाय. बी ए.

"बाई, माझी सारजा गेली. तिनं विहिरीत उडी टाकली आणि जीव दिला. लोकांच्या दृष्टीनं तिनं जीव दिला. पण बाई, मीच तिचा घात केला. मी– तिच्या या सख्ख्या भावानंच–स्वार्थासाठी, तिच्यावर ही पाळी आणली. तुमचा सारजावर आणि सारजाचा तुमच्यावर लय जीव हुता. लगीन हून जाताना आईपेक्षा तुमच्याच गळ्यात पडून ती ढसाढसा रडली. थोरल्या बहिणीप्रमाणं तुमच्यावर तिची माया व्हती. आज मरतानं बी तुम्हालाच तिनं एक चिठ्ठी लिहून ठेवलिया, ती वाचा. आन् या मुर्दाड भावाला, एका खुन्याला वाटंल ती शिक्षा करा. माझ्या पापाला शिक्षा करा आणि माझ्यावतीनं सारजाची माफी मागा......."

असं म्हणून रंभाजीनं माझ्यापुढे एक चिठ्ठी ठेवली आणि तो धाय मोकलून " सारजा सारजा " करीत रडू लागला.

त्याच्या त्या बोलण्याने आणि रडण्याने मी चक्रावूनच गेले. सारजाने जीव दिल्याचं ऐकून मी घायाळच बनले. क्षणभर डोळ्यापुढे अंधार दाटू लागला. तिच्या आठवणीने माझ्या डोळ्याला पाण्याच्या धारा लागल्या. त्या कशातरी आवरत मी रंभाजीला समजावण्याचा प्रयत्न केला. शांत हो म्हणत स्वतःसही सावरले. रंभाजीने दिलेली सारजाची ही शेवटची चिठ्ठी भरल्या डोळ्याने वाचू लागले.

' माई, तुम्हाला जग "बाई" म्हणून बोलावतं पण मी तुमची लाडकी सारजा, एकटीच तुम्हाला माई म्हणायची. माझे अंतःकरण केवळ तुम्हालाच ठाऊक आहे. आई, बहिणीच्या पलीकडे तुम्ही मला वागविले, प्रेम दिले, आणि म्हणून हा अखेरचा निरोप घेते या सारजावर रागावू नका. ही चिठ्ठी तुम्हाला मिळेल तेव्हा मी या जगात नसेन. माझ्या एकुलत्या एका भावाला जीव लावा. त्याला मदत करा. माझी कर्मकाहाणी तर तुम्हास माहीतच आहे. माझ्या या करणीला तुम्ही क्षमा करा तुमची सारजा एका नरकातून सुटली. भावासाठी तिनं हा नरक आपणहून पत्करला होता. त्याची इच्छा पुरी झाली. मी आता माझ्या मार्गाने जाते.

तुमची लाडकी, सारजा

. चिठ्ठी वाचताना माझ्या डोळ्यांतून घळा घळा धारा वहात होत्या. आणि अंतर्मनाच्या पडद्यावर सारजाचा जीवनपट भराभरा उलगडला जात होता.

धोंडवाडीत आम्ही आलो तेव्हा सारजा १० वर्षांची होती. माझ्या शेजारच्या वाड्यातच ती राहायची. सारजा निशिगंधाच्या फुलाप्रमाणे नाजूक पण रसरशीत होती. स्वभावाने अतिशय सालस व प्रेमळ. तिचं कुटुंब गरीबच पण मर्यादित होतं. विधवा आई व एकुलता एक भाऊ रंभाजी. तिच्यापेक्षा चार वर्षांनी मोठा. ५-६ एकर जमीन. सारजा सगळ्यांना हवी हवी अशी वाटणारी पोरगी होती. पण गेल्या महिनाभरात तिच्या आयुष्यात एक मोठं वादळ आलं आणि त्यात अखेर सारजा विझून गेली. आम्हा सर्वांच्या डोळ्यापुढं अंधार पसरून.

धोंडवाडीच्या मातीला हा शापच आहे की काय कोण जाणे ? इथले स्वार्थी पुढारी, पिढ्यान्-पिढ्या चाललेल्या मारामाऱ्या, कोर्टकचेऱ्या आणि हेवेदावे यांनी सारजाला अखेर संपविलं होतं. अन्याबादादा व मन्याबापू हे गावातले अस्सल गुंड. गोरगरिबांना अडकित्यात अडकवून ८० एकर जमिनीचे मालक बनले होते. भावकी-भावकीत भांडण लावून गाव नासवलं होतं. आणि आपली पोळी पिकवली होती. त्यांच्याच भावकीतला रंभाजी हा गरीब पण कष्टाळू होता. अन्याबा दादा आणिम न्याबापू यांची बैठक बारामतीला झिंगरे बापूच्या दुकानात कायम असायची. लफडी निस्तारायला शहाणे वकील मदतीला तयार असायचे. अन्याबाच्या केसेस ते मोफत चालवायाचे कारण त्याच्या जोडीला गावातील ८–१० केसेस ते आणून देत. त्यांनी केसेस आणाव्यात व त्या चालवाव्यात वकिलांनी, हा शिरस्ताच बनून गेलेला.

ग्यानबा गिरमदार हे बारामतीचे बडे बागायतदार प्रस्थ. घरी दोन ट्रॅक्टर, चार ट्रक, अडीचशे एकर जमीन. वय वर्ष ५६. त्यांच्या दोन मुलींची लग्नं झाली होती. आणि तिसरा मुलगा बी. ए. करीत होता. तोही लग्नाला आला होता. पण ग्यानबाला या वयातही लग्न हवं होतं. धोंडवाडीच्या अन्याबादादाचं आणि ग्यानबाचं चांगलंच सुतगुत जमलं होतं. कारण "समान शील व समान व्यसन." झिंगरे बापूच्या दुकानातच अन्याबादादाजवळ ग्यानबाने आपले मनोगत सांगितलं,

" अन्याबा, गड्या, बायको गेल्याला वरीस झालं अजिबात करमत न्हायी. ह्या एवढ्या इस्टीटीस काय जाळायचं ? एखादी फाकडी पोरगी असली तर बघ. कुठं चांगलं जमवून दिलंस तर म्हणशील ते देईन. पन पाखरू कोरं करकरीत अन् कवळं कुरकुरीत पाहिजे." अन्याबाच्या डोक्यात लख्खकन् वीज चमकली. चांगली शिकार मिळाल्याचा आनंद डोळ्यांत पाघळला– पण चेहऱ्यावर दिसू न देता अन्याबा म्हणाला,

" ग्यानबा, अवघड हाय. पन म्हणतोस तर बघतो प्रयत्न करून. आमच्या गावात हाय एक स्थळ. पण व्येव्हार अगोदर बोला."

" आरं अन्याबा, तूच बोल. मी तयार हाय ".

" हे बघा, लगीन कसंबी करा. ते तुमचं तुम्हालाच करावं लागेल, हे उघड हाय. पण पाच हजार अक्षदा पडायच्या आत आमच्या हातावर ठेवावं लागत्याल आणि आमची वीस एकर मळई तुमच्या ट्रॅक्टरनं द्यावी लागंल. नांगरून हाय कबूल ?"

" आवं, जरा दमानं घ्या. जुळवाजुळव करायला पायजे. उद्याचा सोमवार जाऊन पुढच्या सोमवारी या."

ग्यानबाने सुपारी अडकित्यात धरून कराकरा कातरली आन् सगळ्यांना दिली. सुपारी चघळत बैठक उठली.

अन्याबादादा आणि मन्याबापू धोंडवाडीत आले. त्यांनी रंभाजीला वाड्यावर बोलावून घेतलं. इकडच्या तिकडच्या गप्पा काढत गाडी मुद्यावर आली. अन्याबा दादा म्हणाला–"आरं रंभा, सारजा मोठी झाली आता. तिचं लगीन कधी करतुयास ? तूच आता घरातील कर्ता."

" व्हय दादा, आता विचार करायला हवा. पण माझी परिस्थिती ही अशी. त्यात हिरीसाठी वीस हजाराचं प्रकरण केलंय. ते झालं की बघू."

" रंभाजी, आरं त्याची काय गरज न्हाय. आमी तुला मदत करतो. आमचं ऐक. बारामतीचा गिरमदार

ठाउक हाय न्हवं? तसं थोडं वय जास्त हाय. पण लेका, केवढी इस्टेट हाय त्येची. त्येची बायको गेल्या साली वारली. त्यांना लगीन करायचंय. सारजाला देऊन टाक. तुला खर्च बी न्हाय आन् आधार बी मोठा."

"काय दादा मस्करी करता माझी पोराची? माझ्या हातानं बहिणीच्या गळयात धोंडा बांधू म्हणता? आपल्याला पटत न्हाय". "रंभाजी आरं, येडा हायस का? आम्ही काय वाईट करतुया? तुझा बाप आमची थुकी ओलांडायचा नाई, आन् तू मात्र लई नाक वर करून बोलतुयास. काय जहागिरदाराला भन देणार हायस?" "न्हाय पन दादा, तिच्या वयाला रूपाला योग्य असा नवरा नको का?"

"आँ, तुझ्या आयची, ए टिनपाटा, खायला माती न्हाय आन गप्पा जहागिरीच्या! आयला तुझ्या, जोडयानं टाळकं सडकीन. गुमान व्हय म्हण. मला दादा म्हणत्यात. ठाव हाय न्हवं? न्हाय म्हण, मग बघतो, कसा बांधानं जातोस ते तुझ्या शेतात. न्हाय पाय काढला तर इचारू नगंस. आन् लक्षात ठेव बँकेच्या प्रकरणाची जामिनकी काढून घीन आन् सायबाला प्रकरन कॅन्सल कराय लावीन."

"पण दादा, आईचा आणि सारजाचा इचार नगं का घ्यायला? त्या न्हायी म्हणाल्यावर काय करायचं?"

"हा असा सरळ हो आणि मला इच.र, मी सांगतो. त्या कशाला न्हाय म्हणत्याल? लेका, तू एकुलता एक आईलाबी आन भनीलाबी. सरळ समजावून सांग. न्हाय म्हणायला लागल्या, हटून बसल्या तर येन्ड्रिन पिऊन जीव द्यायची धमकी दे. बघ गुपचुप तयार होत्यात का नाय. जा आणि पुढच्या सोमवारी आम्ही पावणं घिऊन येतो. तयारीत रहा."

रंभाजी उठला आन् घरी आला. तो मनातून बेचिराख झाला होता. इकडे आड तिकडे विहीर. अन्याबा दादाची भयंकर काळी कृत्यं त्याला माहीत होती. ह्यापेक्षा आपणच मरावं असंही त्याला वाटलं. पण तेवढं धाडस नव्हतं.

संध्याकाळी रंभाजीनं आईपुढं विषय काढला. सारजाही तव्यावर भाकरी शेकत ऐकत होती. पुढच्या सोमवारी पाहुणे येणार येवढेच तो बोलला.

ठरल्याप्रमाणे सोमवारी ग्यानबा अन्याबादादासह रंभाजीच्या घरी आला. त्यानं सारजाला पाहिलं आणि मनातून उतावीळच झाला, बोलणी करायला या म्हणून अन्याबा निघून गेला.

रंभाजीच्या घरी डोंब उसळला. त्याची आई त्याच्यावर विजेसारखी कोसळली.

"आरं या परीस पोरीला तू कसाबाला का इकलं नाहीस? कर्ता झालायस. एकुलत्या एक भनीला बिजवर आन् त्योबी पन्नास साठ वर्षाचा म्हातारा नवरा बघितलास? आरं तू पोरीचा भाऊ आहेस का वादी? त्यापरीस तिला हिरीत का ढकलीत नाहीस?"

सारजानंही रडून आकांत केला. ती म्हणाली "मी हिरीत जीव देते. पण मला त्या म्हाताऱ्याशी लगीन न्हाय करायचं."

रंभाजी आतून फुटून निघाला होता. त्याला व्यवहार कळत होता. पण अ.ईला आन् बहिणीला सत्य सांगता येत नव्हते. अन्याबादादाचा मुंडासा बांधलेला, वाघासारखा जबडा वासलेला चेहरा त्याच्या डोळ्यापुढं उभा राहिला. ८–१० गुंड माणसं मिळून बांधाच्या वाटेवर त्याचे पाय फासटताहेत असं दृश्य त्याच्या डोळ्यासमोर दिसू लागलं. तो जिवाच्या आकांतानं आरडतोय आणि अन्याबा दादा म्हणतोय––

"भोसडीच्या, गुडघा काढाय लावीन." बँकेचा साहेब त्याला कर्ज देता येत नाही. असं सांगतोय, असं दृश्य समोर दिसावयास लागलं त्याला हे सगळं असह्य झालं आणि तो किंचाळला,

"हा, हा, हा तू कशाला हीरीत जीव देतेस, मीच, मीच जीव देतो. तुम्ही मायालेकी माझ्या माघारी राज्य करा. आन् सारजे तू बी एखादा राजकुमार बघ! लगीन करून राज्य कर. मीच येंड्रिन पितो आणि जीव देतो. मंजी तुम्ही मोकळ्या अ.न् मी बी मोकळा."

आसं म्हणून तिरीमिरीनं उठला आणि अंधारामध्ये दिसेनासा झाला. मायलेकी भानावर आल्या. प्रकरण भलत्याच थराला चाललंय, हे पाहून आईचं काळीज चरकलं. मायलेकी गळयात पडून हमसून रडू लागल्या. शेवटी सारजानं स्वताला सावरलं. आणि म्हणाली, "आय, दादापरीस माझा जीव का लय भारी हाय? दादा आपल्या वंशाचा दिवा. त्याचं बरं वाईट झालं तर? मला जगून काय करायचं? ही गरिबी आपल्याला गिळतीया. आय, व्हय म्हणून टाक दादाला. कर्माचा भोग चुकायचा न्हाय. भोगायला मी तयार हाय. पण दादाच्या केसाला धक्का लागायला नगं."

रंभाजीची आई हातात कंदील घेऊन रंभा, रंभा हाक मारीत बाहेर पडली. सतुभाऊच्या छप्परात गुडघ्यात मान घालून रंभा बसला व्हता. म्हातारीने त्याला घरी नेलं.

सारजाचं लग्न ग्यानबा गिरमदार याच्याशी ठरलं. १५ दिवसावर तिथी धरली. मधल्या काळात सारजा येऊन माझ्याजवळ धाय मोकलून रडली. पण मीही बाईमाणूस आणि परक्या गावची. नोकरी निमित्ताने धोंडवाडीत आलेली. धोंडवाडीतल्या लोकांना या लग्नात काहीतरी काळंबेरं असल्याचा संशय होताच. पण कोणाला काही करता येत नव्हते. लग्न साधेपणानं करायचं ठरलं होतं. पण तरीही अन्याबादादानं बजावलं होतं, मुलीकडचे कपडे दागिने द्यावर बराच खर्च करायला हवा त्यामुळे मुलगी खुष व्हावी.

चार दिवसावर लग्न आलं. अन्याबाची २० एकर जमीन ट्रॅक्टरने एका दिवसात नांगरून निघाली. त्या दोघाला रोख पाच हजार आतल्या हातानं मिळाले. सगळं कसं सुरळीत पार पडलं.

लग्नाची तिथ उजाडली. (अ) शुभ मुहूर्तावर सारजा सौभाग्यवती झाली आणि छपन्न वर्षाच्या ग्यानबाच्या उपरण्याला सोळा वर्षाच्या, हिरव्या शालूची गाठ मारून सारजा नांदायला गेली. खोल भळभळणारी जखम हृदयावर घेऊन. भावाच्या कल्याणासाठी जिवंत असतानाच प्रेत बनून. पण काहीशा निश्चयाने!

सारजा कोवळी होती पण जिद्दी. आपल्या देहाचं निर्माल्य होऊ द्यायचं नाही हा तिचा निश्चय होता. आणि लग्नाअगोदरच्या भेटीत माझ्याजवळ आपला मनोदय तिनं अस्पष्टसा व्यक्त केला होता. तिचे आजही शब्द आठवतात,

"माई, ही सारजा कुलवंताची लेक हाय. गरिबीच्या अजगराला तिला गिळायचंय्. पन तुम्ही बघा, मी त्याच्या जबड्यात जायची न्हाय."

आज याचा संदर्भ मला उमगला आहे. नियतीच्या भयाण खेळानं सारजा नावाचं निशिगंधाचं फूल वरवंटयाखाली रगडलं गेलं. उमद्या आणि पिळदार बाहू असलेल्या जवाने जोडीदाराच्या मिठीत सर्वस्व उधळण्याची इच्छा करणाऱ्या सारजाने विहिरीच्या थंड पाण्यात आपली प्राणज्योत आपणहून विझवली, आपल्या बापाच्या वंशाचा दिवा विझू नये म्हणून.

❊ ❊

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती.

सत्ता हे जसे एक मूल्य तशी जीवनाची इतरही मूल्ये आहेत. व्यवहार, तत्त्वविचार, सहजीवन, सौंदर्य, विश्वात्मकता ही मूल्ये महत्त्वाची असतात. त्यांनीच मानवी जीवनाला ऐश्वर्य प्राप्त होते. सर्वसाधारण व्यक्ती व्यवहारात दंग असते. ही गोष्ट खरी, पण तिलाही या ऐश्वर्यकारक मूल्यांबद्दल मनातून आस्था असते. आदर आसतो. सर्वसाधारण व्यक्तीला राजकारणात अगर त्याच्या सत्ताविकृतीत तसा रस नसतो. पण आज ही विकृती जीवनाची मुळेच कुरतडू लागली आहे ... (या विकृतीचे) निरसन करण्यासाठी जीवनाचे ऐश्वर्य वाढविणाऱ्या सर्वच मूल्यांची कदर व्हायला हवी.

प्रभाकर पाध्ये

विचारधारा ' पृ. ३५.

खरा धर्म

कसले कर्म अन् कसले दैव !
खुळ्या कल्पनी का झालास बद्ध ?
तोडूनि तटातट हे फसवे बंध
पुरुषार्थ करण्यास हो तू सिद्ध !

 'कर्म कर्म' करता नि 'दैव दैव' म्हणता
 जाहली आता पुरती हद्द !
 अंतरी पहा जरा –
 तव आत्माराम झाला अति क्रुद्ध !

'कर्म–धर्म अन् देव–दैव' या तर
पुरुषार्थहीनांच्याच कल्पना
'ठेविले अनंते तैसेचि रहावे'
हीही त्यांचीच ती वल्गना !

 कर्मावरी कालच्या विसंबुनी
 निष्क्रिय होणे रे केवळ व्यर्थ !
 'असेल हरी तर देईल खाटेवरी'
 म्हणण्यात काय पुरुषार्थ !

गतकर्म पूजनी विसरलास
सांप्रत कर्म ते सार्थ–
'कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु......'
हाच आहे खरा पुरुषार्थ !

 आजचा पुरुषार्थच असे
 रे तुझे उद्याचे कर्म,
 जाणून घे तू हे मर्म
 पुरुषार्थच आहे खरा धर्म !

प्रमोद वडगावकर
एम्. ए. (इंग्लिश)

मन

मिरविते मी स्वतंत्र म्हणून
पण नेहमीच असतं मन माझं
कुठे ना कुठे अडकलेलं
दुःखाने जाते कोलमडून
सुखाने जाते आनंदून
प्रेमाने जाते तृप्त होऊन
मोहाने जाते मोहून
आशेने जाते फुलून
निराशेने जाते खंगून
रे मना !
जगात तूच असा पराधीन
सर्व भावनांनी स्वतःला जखडणारा
पण स्वतंत्र म्हणून मिरविणारा

कु. मीनाक्षी धालपे
एम्. ए. (हिन्दी)

भावतरंग––

तुझं असं अवचित येणं
मनावर कसं कोरून आहे
प्रतीक्षेची प्रत्येक सांज
पापणीवर उतरून आहे.

•

माझ्या आयुष्यात आता
तू श्रावण होऊ नकोस
माझ्या डोळ्यांनीच
व्रत स्वीकारलंय–
मूकपणे बरसण्याचं !

•

अंधाराचीच सवय झालीय
आता प्रकाश देऊ नकोस.
मिटू पाहणाऱ्या डोळ्यांना
तू पुन्हा जागवू नकोस.

•

हिरव्या तृणावलीवर
आठवणींची जपमाळ ओढत
कधी कधी बसावेसे वाटते
आणि त्याच वेळी आठवत असताना
आठवणीही संपतात पूर्ण विरामासारख्या !

•

तू दिलंस एक फूल
गुलाबाचं, आणि
म्हणालास, जप.
हृदयाच्या अगदी आतल्या
कप्प्यात मी ते ठेवलं होतं
पण ......
हृदय फाटल्यावर कळलं की,
तू काट्यापासून जप
म्हणाला होतास.

कु. ज्योती मरकळे
एफ्. वाय. बी. ए.

आयुष्य

कधी असंही जगायचं असतं,
 कधी असंही वागायचं असतं,
खोट्या आनंदाच्या पडद्याआड
 खरं दुःखं लपवायचं असतं
काही आठवायचं असतं
 काही विसरायचं असतं
मनाच्या मखमली पेटीत
 काही स्मृतींना जपायचं असतं
दुःखातही आपल्या आसवांना,
 डोळ्यात आणायचं नसतं,
हसतमुखानं इतरांचंच सांत्वन
 करायचं असतं
दिवा बनून प्रकाश देत,
 जळत राहायचं असतं,
चन्दन बनून झिजत, झिजत
 आयुष्य संपवायचं असतं !

निनाद भोईटे
टी. वाय. बी. कॉम्.

सौदा

ती फिरत आहे गल्लोगल्ली
आपलंच पोट जाळण्यासाठी
म्हणूनच तिला जुळवून
घ्यावं लागतं त्यासाठी
द्यावी लागते टक्कर
सर्वांच्या आशाळभूत नजरेला
त्याची किळस येतच नाही तिला
सजवून नवी नवी शेज
सगळं आयुष्य विकलं
वेगवेगळ्या सौद्यात.

चंद्रकांत कावळे
एम्. ए. (इतिहास)

अंत

पडताच पाऊल उंबऱ्या बाहेर,
दोन बोटात येते चारमिनार,
सुगंध आपुला फेकते दूर,
निघतो बाहेर शुभ्र धूर,
पण हृदय होते काळेभोर.

पडताच पाऊल उंबऱ्या बाहेर,
समोर होतो ओठ फुगीर,
तळहात होतो पांढरा शुभ्र,
पिवळ्या पिचकाऱ्या पडतात बाहेर,
पण आत जडतो अवजड कॅन्सर.

पाऊल पडताच बाहेर उंबऱ्यातुनी,
चिंचोळी नळी हातात धरुनी
ओढतो जोरात जय शंभो म्हणुनी,
शिवनामाचा गजर करतो मुखातुनी,
रोगास आवाहन करतो शिवनामातुनी.

पाऊल जेव्हा उंबऱ्यातून बाहेर येते,
सुगंधी बाटली जिभेस खेचते,
तिच्याबरोबर मनास भुलविते,
प्रत्येक नसानसातुनी धुंदी चढते,
पण काळजास छिद्रे पाडून जाते.

यमास यांची मदत होते
संसाराचे जहाज तळास जाते

विजयकुमार तेली
एफ. वाय. बी. ए.

चक्र

दिवसा मागे दिवस जाती,
वर्षा मागुनी वर्षं ही जाती
सृष्टीचे ही नियम सांगती,
दिवसानंतर रात्री येती ।।

पण, काळ ही बदलतो
नच थांबतो कोणासाठी.
म्हणूनच, आपण का थांबायचे,
कोणासाठी ? ।।

लक्ष योनीतून प्रवास करताना
प्राप्त होतो, मनुष्य जन्म हा,
मृत्यूनंतर ही पुन्हा हाच जन्म,
मिळेल कशावरून ? ।।

आज अश्रु नयनी येतील–
पितृ- प्रेमाची स्मृती जागवितील
"छत्र" हरविले म्हणून का आपण,
स्वस्थ बसणार ? ।।

आज वेलीवर कळ्या आहेत–
त्याच उद्या फुले बनतील
उधळीत रंग सुवासाची,
पखरण करतील
आणि पुन्हा, तीही कोमेजून
निर्माल्य बनतील ।।

पुसून टाक दुबळे अश्रू
जाण स्वतःला, हे असेच चालणार,
काळाचे चक्र असेच फिरणार ।।

दिलीप कुलकर्णी
एम. ए. (इंग्लिश)

क्रिकेट

माझे आयुष्य एक क्रिकेट आहे.
मी आहे फलंदाज
तर गोलंदाज समाज.
चेंडू म्हणजे कडवट बोल आहेत.
त्यांना हसत टोलावणं माझं काम आहे.
चौकटीतले क्षेत्ररक्षक सज्ज आहेत.
यष्टिरक्षक सावधान आहे.
या सर्वांना चुकवून चौकार– षट्कार
मला मारायचे आहेत.
नाही जमली सेंच्युरी तरी,
अर्धशतक झळकवायचे आहे.
नि एक दिवस हसत हसत,
'सेल्फ आऊट' व्हायचे आहे.

द. ज. निंबाळकर
एम. ए. (मराठी)

निःशब्द

निःशब्द भावनांना
शब्द- बद्ध करण्याचा
वेडा अट्टहास माझा
मृगजळाच्या प्राप्तीसाठी
दूर-दूर धावण्याचा––
वेडा अट्टहास माझा
दवबिंदूची हवी क्षणिकता
तरल धुक्याचे वस्त्र हवे
निसर्गाची हवी चंचलता
निरागसतेचे बंध हवे
निःशब्द भावनांना
शब्द-बद्ध करण्याचा
वेडा अट्टहास माझा

जे. डी. शेंडे
एम. ए. (राज्यशास्त्र)

कामगार

कोण गाडला शेणात पिचुनी
कोण खपला रात्रीचा दिवस करुनी
वा कोण मेला चरकात तुटुनी
माजलेल्या समाजाला नाही त्यांची क्षिती !
युगानुयुगे केली हमाली
लादली ओझीच उरी–पाठी
तरी नागडी पोरे फिरती
भाकरीच्या चतकोरासाठी.
रेशनच्या लाईनीतही मिळेना काही
महागले फुकटातले ते पाणीही
रातच्या स्वप्नातली हिरवळ सडली की,
त्या नशेतच, मांस ओरबाडलं गिधाडांनी
का बांधले समाजवादी पुतळे ?
उडवा खुशाल ठिकऱ्या घालुनि गोटे !
मांडा चूल त्यांची रस्त्यावर
जळोत त्यांवर कितीक भकाळ पोटे !

एस्. एम्. टेंबरे
एम्. ए. (मराठी)

अमर वेदना की गायिका :

महादेवी वर्मा

धालपे एस्. एम्.
टी. वाय. बी ए.

इंग्लैंड की प्रधानमंत्री श्रीमती मार्गारेट थैचर के हाथों हिन्दी साहित्य जगत् की सर्वश्रेष्ठ कवियित्री महादेवी वर्मा को डेढ लाख रुपयों का ज्ञानपीठ पुरस्कार उनके 'यामा' काव्यसंग्रहके लिए मिला। "आधुनिक युग की मीरा" का यह बहुमान उचित समय पर ही किया गया। उनके काव्य-संग्रह नीहार, रश्मी, नीरजा और सांध्यगीत से चुनी हुई कविताओं का संकलन यामा है।

बचपन में हिन्दी पाठ्यपुस्तकों में जब मैं उनकी कहानियाँ पढ़ती थी तो मुग्ध सी रह जाती थी। उनकी भाषा हृदय को छूनेवाली है। उनकी सिर्फ छोटी-छोटी कहानियाँ एकबार पढ लेने पर तो उनका अन्य साहित्य पढ़ने को भी मेरा जी ललचाया। और उसी समय से मुझे महादेवी के साहित्य के प्रति विशेष रुचि और आकर्षण पैदा हुआ।

व्यक्तिगत जीवन में भाविक माँ और दार्शनिक पिताके संस्कारों से महादेवी का व्यक्तित्व उभरने लगा। आयु के तेरहवें वर्ष में ही आप विवाह-बद्ध हो चुकीं। परंतु समझदार हो जाने पर खुद ही आपने यह विवाह अमान्य कर लिया और अपने आप को साहित्य के विराट् क्षेत्र में समर्पित कर दिया।

उनके समूचे साहित्य के सूक्ष्म अध्ययन से हम इस अनुमान तक पहुँचते हैं कि उनका समूचा जीवन 'वेदना' से परिवृत है। यही कारण है कि 'वेदना' ही उनके काव्य का मूल भाव है। दुख की सीमा को ही वे चिरसुख मानती हैं। वेदना की चरम अनुभूति सत्य को कैसे स्पर्श करती है यह महादेवी ने अच्छी तरह से जान लिया। यही कारण है कि उन्हें दुख अधिक प्रिय है। वे अगर वर माँगती हैं तो इस प्रकार

प्रिय जिसने दुख पाला हो
वर दो, यह मेरा आँसू
उसके उरकी माला हो।

महादेवी वेदना की गायिका है। वह स्वयं अपने आप को दुख की बदली मानती हैं—

मैं नीर भरी दुख की बदली
स्पंदन में चिर निःस्पन्द बसा
क्रदन में आहत विश्व हँसा।

महादेवी छायावादी काव्य की आधार स्तंभ हैं। सृष्टि के साथ उन्होंने इतना तादात्म्य प्रस्थापित किया है कि उनकी कविता पढ़ने से पूरा प्राकृतिक दृश्य आँखों के सामने साकार हो उठता है। जैसे

चुभते ही तेरा अरुण बाण
बहते कण कण से फूट, फूट
मधु के निर्झर से सजल गान।

महादेवी के मन में अलौकिक के प्रति जिज्ञासा है। दुख को दूर करनेवाला आखिर यह है कौन ? महादेवी के हृदय में करुणा के समान दुख की भी व्यापकता है।

महादेवी जब सृष्टि की विराट्ता का आकलन करती हैं तो सोचती हैं, यह कौन चित्रकार है जिसनें सोने जैसा दिन और मोती जैसी रात बनायी है। साँझ सुनहली और प्रातःकाल गुलाबी है। उसे रंगानेवाला आखिर है कौन ? उगते हुए चाँद को देखती हैं तो सोचती हैं चंद्रमा जैसे उगता है तो नींद ही आती है। ऐसा लगता है रजनीबाला चाँदी के प्याले में नींद को घोलकर सबको पिला रही है।

जब महादेवी के पति का देहावसान हुआ तो उन्होंने परमात्मा को ही प्रियतम मान लिया। इसलिए वे कहती हैं कि हम और तुम दूर होने पर भी मैं अखंड सुहागिनी हूँ। वेदना ही उनकी दृष्टिसे अत्यन्त पूर्ण है। वेदनासे उनका अटूट नाता है। उनकी दृष्टिसे विरह के जलमें ही यह जीवनकमल उगा है।

दीपक उनका प्रिय प्रतीक है। वे आत्माको दीपक कहती हैं। उसे वे जलने की प्रेरणा देती है वे दीपक से कहती हैं तेरा प्रकाश चारों ओर फैलाता जा। जितने भी शीतल, कोमल नूतन हैं ये सारे तेरे जलन के टुकडे हैं। संसार में त्याग की भावना कहीं नहीं है। तुझमें मिलकर भी मैं जल नहीं पायी। जलकर भी तुझमें सिहरन होती है। संसार में जलनेवाले बहुत हैं लेकिन उनमें स्नेह नहीं है। सागर भी तो जलता है; बादल में भी तो आग है, परंतु तुझमें जो स्नेह है वह विशेष है।

महादेवी का समूचा साहित्य पढने पर यही प्रतीत होता है कि वे दुखकी गायिका हैं। लेकिन जब कोई उनको मिलने जाता है तो बिल्कुल अचरज में पड जाता है क्योंकि वह इसकी प्रतीक्षा में होता है कि गंभीर चेहरे पर दुखका मुखौटा लगाई हुई स्त्री सामने आ जायेगी और उसकी बातें भी गंभीर एवं दुखी होंगी लेकिन जो भी लोग उनसे मिलकर आये हैं उन्होंने अपना अनुभव इन शब्दों मे प्रकट किया है कि महादेवी से बातें करते समय वे कभी गंभीर नजर नहीं आती बल्कि खूब हँसती हुई बातें करती हैं। और उनका व्यक्तित्व बडा ही शान्त एवं प्रसन्न है।

❊ ❊

आँख फूटी पीर गयी

मिसाळ दयानंद
एम्. ए. हिंदी (II)

"माँ जी, ओ माँजी"

"क्या है ?" गोदावरी ने तरसकर कहा।

"देखिए बंटी यहाँ सोया हुआ है, इसे जगाना मत"

"अरी, उसने दूध भी लिया है या......" आते आते गोदावरीने कहा। उसको रोकते हुए बहूने कहा-

"हाँ, हाँ दूध पिलाकर ही तो सुलाया है और दवा भी दी है" तो गोदावरीने पलंगपर बैठते कहा—

"बहू, मुझे इतनी सारी सूचनाएँ देकर तू कहाँ चली ?" पर्स उठाते हुए बहूने कहा--

"रात को वो शांति आयी थी न मेरो सहेली"

"हाँ, आयी तो थी"

"उसकी माँ बहुत बीमार है उसे देखकर आती हूँ"

"अच्छा, जरा जल्दी आना"

"हाँ" कहकर बहू चल पडी और दो चार कदम ही चली थी कि फिरसे वापस आयी और कहने लगी--

"बंटी की दवाइयाँ छोटी अलमारी में रखी हैं, अगर मुझे देर हो गयी तो छः बजे उसे दो टिकियाँ और एक चम्मच दवा दे दीजिए" और फिरसे पर्स

उस हाथमें बदलते हुए चल पडी।

गोदावरी ने उठकर दरवाजा बंद किया और वहीं फर्शपर लेट गयी। इतनेमें दरवाजेपर किसीने दस्तक दी। गोदावरी उठ गयी। फिरसे दरवाजे की खटखटाहट सुनकर अंदरसे ही कह उठी–

"कौन है, आयीऽ जरा लेटने नहीं देते।" कहकर दरवाजा खोला तो बाहर राधा खडी थी। जिसने गोदावरी के पडोस में पच्चीस साल गुजारे थे। अब दोनों बुढियाँ एक दूसरे को देखकर आनंदित हुओं।

"अरी राधा तू!" आश्चर्यसे गोदावरी बोली।

"हाँ, जरा चूडियाँ देखने गयी थी, सोचा तुझे भी मिल के जाऊँ और बंटी को भी देखते जाऊँ" हँसते हुए राधाने कहा। दोनों बुढ़ियाँ बंटी के पलंग के पास बैठ गयीं।

"चलो अच्छा हुआ लेकिन बहू घरमें नहीं है। चाय वाय तो मुझे ही बनानी पडेगी" कहकर गोदावरी उठने लगी तो राधा ने उसका हाथ पकडकर कहा।

"अरी तू मिल गयी यही खूब हुआ, चाय की क्या पडी है।

"अच्छा! चायके लिये तो आयी और ऊपरसे ये बहाने" कहकर दोनों बुढ़ियाँ हँसने लगीं, तो राधाने उसे धकेलकर कहा, "देख अब जाने का समय हुआ है तब भो तेरी ये आदत नहीं गयी। खैर, बंटी अब कैसा है।"

"ये देखो सोया है" बंटी की तरफ इशारा करते हुए गोदावरीने कहा "दवादारू तो रोजकी है लेकिन सात दिन हुए हमेशा पड़ा रहता है।" बातोंही बातोंमें गोदावरीने चाय भी बनायी। तो राधाने कहा–

"अरी गोदा तुझे मालूम नही मैंने कभी चाय पी भी है?" तो हँसकर गोदावरी ने कहा–

यहाँ कौनसे पैसे देने हैं? मुफ्त की शराब तो काजी को भी हलाल है। लो पिओ, और अब जाने का ही समय हुआ है तो कौनसे जवानी के दिन देखने हैं?" राधा ने चुपसे चाय ली। दोनों ने चाय पी और खाली कप रख दिए। गोदा कप उठाकर अंदर रख आयी तो राधाने कहा, "अच्छा मैं चलती हूँ, देरसे बैठी हूँ" वह चलने को थी कि, अचानक उसकी नजर किसी कागज़ के पुर्जेपर गयी।

"बंटी के पायताने ये पुड़िया कैसी है गौदा देखो तो" "होगी ऐसी ही।" गोदानें बिना किसी भाव से कहा और वह पूडी उठायी। "अच्छा ये लो, देखो क्या है।" राधाने वह लेकर खोल दी और बड़ा सा मुंह बनाकर कहने लगी–"तौबा तौबा गोदा, ये तो किसी चुडैल का काम है। ये तो किसी की मृत्यु का प्रबंध किया है। "भगवान" वह घबराकर बोली, "देखूं तो क्या है।"

"अरी देखती क्या है? ये तो टोना है टोना! जाकर जल्दी से पुजारी जी से कहना होगा।" तभी उसकी पडोस की एक औरत आयी और आते ही कहने लगी–

"अरी गोदा, मैं देखती हूँ, बहू को तो तेरा बंटी एक आँख भी नहीं भाता" दोनों ने उस की तरफ देखा। वह अंदर आयी और आगे कहने लगी– "तेरी बहू के लक्षण कुछ अच्छे नहीं दिखाई देते। एक दिन वह तुम्हारी भी अर्थी का प्रबंध न करेगी तो मेरा नाम नहीं, हाँ"। जैसे कहने का इरादा ही करके आयी थी ऐसा वह बोलने लगी थी। "खुद तो कोखजली और ..." उसने कोई कसर नहीं छोडी थी। इतने में बहू आयी। तो वह धीरेसे कहने लगी–

"लो, देख लो कैसी चोरी-छिपी सुनती है।" गोदावरी गुस्से से आगबबूला हो गयी।

"चुडैल कहीं की, चोरी-छिपी सुनती है, हराम का खाती है और मेरे बच्चे को मारनेपर तुली है।" बहू की समझ में कुछ भी नहीं आ रहा था।

"ये आपको आज क्या हो गया है माँ जी?" तब गोदा गुस्से से बोली–

"हाँ हाँ हमें नहीं तो और किसी को क्या होगा? कोखजली कहीं की" सुनकर बहू को बड़ा दुख हुआ। आते आते सुने हुए संवाद भी विषभर बाणों के समान उसके हृदय में उतर गये थे।

"ऐसी बात मत कहिए माँ जी।" उसका स्वर दुखसे भरा था। "अब पुजारी जी को बुलाना ही होगा" राधाने कहा।

थोडी ही देर में "ओऽऽऽम् – ओऽऽऽम् का जप करता हुआ हाथ में लोटा जिसमे दो हड्डियाँ भी थीं, लिया हुआ पुजारी आया। पीछे चार–छः औरतें भी आयीं। आतेही पुजारीने पुड़िया लेकर बुरासा मुँह बनाया और खोल दी। तब तक बच्चों की भी भीड़ लगी थी। सभी झुक–झुककर उस बँधे हुए कागज़ में से निकली हुओ वस्तुओं को देखने लगे। उसमे से लाल कागज़ निकला और उसमें लिपटी हुओ कई चीजें थीं। लौंग, इलायची और न जाने क्या क्या।

सभी चीजें फर्शपर बिखर गयीं। साथ़ में सुपारी भी थी जो लाल-लाल सिंदूर से भरी थी। सभी एक दूसरे का मुंह ताकने लगे। तो पुजारी ने कहा–

"लो बला तो खुल गयी।" फिर कुछ सोचकर कहा, "ये काम तेरे बैरी का हैऽऽ। वो तो दिन-रात इसी चिंता में रहता है कि, तेरा बच्चा मर जाय और सारा माल उसे ही मिल जाय।"

बहू के शरीर में सिहरन सी दौड गयी। "क्यों झूठ बकता है रे बदमाश" वह तिलमिला उठी। उसने दोनों हाथोंसे अपना मुँह ढँक लिया। तो पुजारी उसके पास गया और कहने लगा––

"आँखें बंद करने से तो होनेवाली बात नहीं टलती" उसकी आवाज़ सुनकर वह चौंक उठी। वह रो रही थी। उसके सामनेही वह पुजारी भूतनाथ खड़ा था। उसने गौरसे देखा तो वह काँप उठी।

उसका चेहरा क्रूर और काला था। मालूम नहीं होता था कि, माथेका अंत कहाँ और सिर का आरंभ कहाँ। सिर से पैर तक एकही रंग था। आँखें लाल थीं। मुंह खोलने से पीले पीले दांत दिखाई देते थे। लगता था, आज तक कभी माँजे भी थे या नहीं। वह खुद ही भूत नज़र आता था। एक हाथ में नीम की टहनी थी और वह ऊपर–नीचे हिला रहा था। दूसरा हाथ पीठपर रखा था। उसकी ऊटपटांग बातें सुनकर बहू का सिर चक्कर खाने लगा था।

उसकी कोई बात सुनने को ये राजी नहीं थे और असत्य से समझौता करना तो इस के स्वभाव के प्रतिकूल था। सभी लोगों की आँखें उसी की तरफ लगी हुओ थीं। अब बंटी का दवा देने का समय हो रहा था और कोई भी उसे दवा देने के पक्ष में नहीं था, सिवाय बहू के।

शाम के छः बज चुके थे। गोदावरी का बड़ा बेटा आनंद दफ्तर से आ रहा था। अपने घर के सामने भीड़ देखकर वह तेज कदम उठाने लगा। वह आश्चर्य में पड़ गया। भीड़में से वह अपनी बहू के पास गया तो वह उसके गले में पड़कर फूट–फूटकर रोने लगी।

"अरी, ये क्या माजरा है। अरी सुनो तो, तू क्यों रो रही है?" और माँ से कहा––

"क्या तमाशा लगा रखा है" तो राधा ने कहा, "बेटा आनंद, तेरी बहू की करतूत देख। कैसा टोना किया है ये। अब तो बंटी बचता भी है या नहीं राम ही जाने" फिरसे बंटी की तरफ देखकर बोली।

"देखो वह बोलता भी नहीं है, उठता भी नहीं है" अब आनंद से रहा नहीं गया।

"पागल तो नहीं आप लोग, ये तो बीमार है।" बहू भी कहने लगी–– "पहले इस बदमाश को बाहर कर दो, इसीने तो इन औरतों को और माँ जी को भी बहकाया है" तो माँने कहा–– "देखो आनंद, उसी से पूछ, ये किस की करतूत है। मैंने ही तो सब देखा है। कितना दुर्लक्ष्य करें, जानबूझकर तो मक्खी नहीं निगली जाती।"

इतनेपर भी पुजारी टस से मस नहीं हुआ था। उसी गंभीरता से कहने लगा–– "मैं भूतनियों की भी करतूत जानता हूँ। हाथी के दाँत खाने के और, और दिखाने के और होते हैं" और आनंद की ओर मुँह मोड़कर बोला–– "स्त्रियों के स्वभाव की बस यही एक विद्या है कि जिसे जानकर आदमी बूढ़ा होने पर भी कोरा ही रह जाता है, बेटे समझे।"

वह बोल ही रहा था पर उस की दृष्टि में परायापन और बातों में बनावट साफ़ नजर आ रही थी। वह कह रहा था। "अब भी समय है। मैं इस सब टोने–टोटके का बंदोबस्त करवा देता हूँ, किंतु पूजा बाँधनी होगी, भोग बाँधना होगा, डेढ़ सौ रुपये इसी वक्त

नये कपडे में बाँधकर मेरे हाथपर रखने होंगे।" बैठे बैठे फिरसे कहा-- "कवूऽऽल"

आनंद तो ऐसे सफेद झूठपर तिल मिला उठा। तभी बहू ने उसे कहा--

"बंटी को गोलियाँ तो दीजिए। इन लोगों ने तो मुझे गोलियाँ देने को भी मना किया है।" सुनकर आनंद झटसे अलमारी के पास गया और दो गोलियाँ, चमचभर दवा भी दी। बंटी इस कोलाहल से जाग उठा ही था किंतु बोल न सकने के कारण चुप-चाप सुन रहा था।

आनंद ने जान लिया कि, ये लफंगा इन भोले-भाले लोगों को बनाने की और लूटने की कोशिश कर रहा है। वह पैसे देने के पक्ष में नहीं था, लेकिन माँ ने उसे पैसे भी दिये। अब पुजारी कहकहे लगाने लगा। आनंदने कहा--

"माँ तूने उसे पैसे क्यों दिये? अपना बंटी तो बीमार है।"

"तो क्या हुआ, पूजा बाँधना कोई बुराई तो नहीं" "लेकिन तू समझती क्यों नहीं। नाहक पैसे दे रही हो।" तभी बंटी ने धीरे से कहा-- "भैया" बहूने उसे उठा लिया और बोली -- "पहले इस लफंगे को यहाँ से निकाल दो।" फिर भी पुजारी ने ही कहा-- "अगर बच्चा बीमार है तो ये चीजें यहाँ कैसे आ गई? बोलो" बहू का गुस्सा और तेज हुआ। वह उसे कहने लगी- "पहले तू यहाँ से दफा हो जा" फिर कुछ रुककर बंटी का मुँह पोंछकर बोली--

"मैं सब कुछ बताती हूँ बंटी को क्या हुआ और ये चीजें यहाँ कैसे आ गयीं।"

वातावरण में सन्नाटा छा गया। सभी मूर्तिवत् खडे हो गये। वह कहने लगी--

"बंटी के गले में खराबी होने से वह बीमार था। उसके स्वरयंत्रमें खराबी होने से वह बोल नहीं सकता था। उसे कुछ नहीं हुआ है। और जब तक दवाइयाँ चालू हैं तब तक उसे बोलने को मना किया था।" फिर उस पुडिया को उठाकर बोली-

"रहीं ये पुडिया, ये तो मैंने ही बाँधी हैं। उसमें गरम मसाला बाँधकर इस सिंदूर के डिब्बेपर रखा था। कहकर उसने पलंग के पिछवाडे में पडा हुआ वह छोटासा डिब्बा उठाया, और पलंग पर रखकर फिर से कहने लगी--

"माँ जी, आपको भी मालूम है न कि, उन्हें तो खाना खाने के बाद सुपारी खानेकी आदत है! इसीलिए वह भी मैं ने उसीपर रखी थी ताकि मुझे देर हुई तो भी उन्हें तकलीफ न हो।"

इतने में पुजारी की दर्दभरी आवाज़ आयी। "आइऽयो माँ" कहकर उसने झटसे लोटे में डाला हुआ अपना दायाँ हाथ खिंच लिया, और पटखता हुआ सीधा भाग खड़ा हुआ। लोग उसे देखने लगे। किसीने कहा--

"बाबूजी, देखिए, पुजारी तो पैसे और लोटा भी यहीं छोड़कर नौ-दो ग्यारह हो गया।"

आनंद ने वो पैसे उठाये और लोटा भी सीधा किया तो उसमें से दो हड्डियाँ और बिच्छू निकला और अकडकर चलने लगा। उसने पैसे राधा के हाथों में दे दिये और बिच्छू को मारने चप्पल उठायी तो बंटीने आवाज दी।

"भैया, इसे तुम मत मारो" सुनकर राधा ने उसे अपने पास लेकर उसका माथा चूम लिया। तब तक वह बिच्छू पलंग के पैर पर चढ़ रहा था उसे किसी दूसरेनेही कुचल डाला। तो राधाने कहा--

"चलो अच्छा हुआ आँख फूटी पीर गयी।" तो आनंदने भी सहेतुक उसकी तरफ देखते हुए हँसकर कहा--

"हाँ चाची, आँख फूटी पीर गयी" और सभी हँसने लगे।

मन के हारे हार ......

कु. मीनाक्षी मदन धालपे
एम्. ए. (हिंदी)

सुबह सुबह अखबार में अचानक मन एक समाचार की ओर खिंचा। "बेकारी से निराश होकर एक युवक की आत्महत्या!" इसे पढकर मेरे मन में कसमसाहट पैदा हुई।

भगवान ने मनुष्य को इतना सुंदर जीवन जीने के लिये दिया है, समाप्ति के लिये नहीं। वह आदमी जिसको जीवन का सुंदर कमल मिला था उसने मूर्खतासे खो दिया। जीवन एक तिजोरी हैं, जिसको इसकी चाबी नहीं मिलती वह अंदर की चीजें क्या देख सकेगा? निराशा के कारण मनुष्य मन का संतुलन खो बैठता है, समूचे जीवन को दुःख में डालता है। जीवन को सुखी बनाना सर्वस्वी मनुष्य के हाथ में है।

कुछ लोगों को कहने की आदत ही होती है "अरे इस जीवन में कुछ अर्थ नहीं है। आखिर सब तो मरने ही वाले हैं।" "अरे भाई, इस दुनियामें आनेवाला हर जीव इस बात को अच्छी तरह जानता" है। लेकिन जीवन में निराशा के कारण कुछ लोग ऐसी बातें कहकर खुद दुखी बनते हैं औरों को भी दुःख के अँधेरे में ढकेल देते हैं। जीवन की मुसीबतों से आदमी कभी भाग नहीं सकता। भागकर जायेगा कहाँ? कभी न कभी तो सामना करना ही पडेगा।

बार-बार हार खाने से मनुष्य इतना दुःखी बन जाता है कि दुःख ही उसका सब कुछ बन जाता है। लेकिन दुःख मनुष्य के जीवन की आवश्यक चीज है। जिस दुःख के कारण मनुष्य के मन की संवेदनशीलता बनी रहती है, मनुष्य मनुष्य ही रहता हैं। सोने को आगमें फेंक दिया जाय तो वह अधिकाधिक तेजस्वी बनता जाता है उसी प्रकार आदमी जब दुःख की आग में पड जाता है तब उसकी मनुष्यता निखर आती है।

चार्ली चॅप्लीन जिन्हें आज हम एक विनोदी लेखक, उससे भी ज्यादा अॅक्टर के रुप में मानते हैं, वे पहले बहुत ही दुःखी आदमी थे। दो जून रोटी भी उन्हें नसीब नहीं होती थी। तब दुनियाने उनको पूछा तक नहीं। उन्होंने अपनी विनोद बुध्दि के सहारे अपने दुःख का उपहास किया; उसे विनोद के रूप मे लोगों के सामने पेश किया। तब लोगों ने उनकी वाह वाह की। उनके आँसुओं की हँसी मनायी। उनके दुःख का आनंद लूटा। साफ है, इस दुनियामें रहना है तो हँसी का कोई बहाना ढूंढो।

संघर्ष जीवन का दूसरा नाम हैं। संघर्ष के बिना जीने का कुछ मजा नहीं। काफी देर तक निराश रहना जीवन की विडंबना है। हार और जीत जीवन के दो पहलू हैं। पराजय मनुष्य के मन में आत्मविश्वास का सृजन कर जीत की ओर अग्रसर करती है। जितने भी महान लोग हुए उनका जीवन-चरित्र दुःख से लबालब भरा हुआ है। फिर भी वे महान् इसलिये बने कि उन्होंने दुःख की परवाह न करके अपना कर्तव्य निभाया। दुःख से भी वे जीवन की बाजी नहीं हारे। यही उनके सफल जीवन का रहस्य है।

सफल और सुंदर जीवन की नींव मनुष्य के आत्मविश्वास और धैर्य पर होती है। हमें जो कुछ मिलता हैं, उसका मूल्य ही हम कहाँ जानते हैं? और जो नहीं मिलता उसकी चाह में दुःख मानकर रोया करते है। अपनी चीज से हमें दूसरों की चीजें अच्छी लगतीं हैं। हम हमें मिलनेवाला आनंद खो बैठते हैं। हमें जो

प्राप्त है, सुलभ है, मिला है, हमारा है, उसका हम रस नहीं लेते और जो हमें दुर्लभ है, प्राप्त नहीं है उसके लिए रोते हैं और जो मिला उसका भी आनंद खो बैठते हैं। इससे बढ़कर जीवन की और विडंबना क्या हो सकती है ?

आज के मनुष्य को सुख, पद, यश, संपत्ति और स्वार्थ की भूख नहीं, व्याधि लगी हुई है। भूख और व्याधि में बहुत अन्तर है। भूख जितना आवश्यक है उतना मिलनेपर शम जाती है, परंतु व्याधि जितना मिले उतना हड़प कर लेने से भी नहीं शमती हैं। इसी कारण मनुष्य की लालसा बढती है और यह अनावश्यक लालसा ही मनुष्य के दुख का कारण बन जाती है। जिससे मनुष्य जीवन की बाजी हार जाता है। मनुष्य स्वयं अपने भविष्य का निर्माता है।

हमारे जीवन की सबसे बडी कठिनाई यह है कि हम निरंतर आसानी की ओर बढ़ रहे हैं। मनुष्य बिना कष्ट किए सहजतासे सब चीजें हासिल करना चाहता है। उसके लिए कष्ट नही उठाना चाहता है। कष्ट उठाने भी पडे तो जरासी चोट पहुँचने पर भी गिर जाता है और जीवन की बाजी हार बैठता है।

जीवन को मथकर अगर सुख का मक्खन निकालना हो, तो आत्मविश्वास की आवश्यकता होती है। जितनी लगन से हम सुख का उपभोग लेते हैं, उतनेही धैर्य से दुःख सहने की क्षमता मनुष्य में होनी चाहिए।

जिंदगी में हर चीज नहीं मिलती। हर एक मनुष्य को चुनना पड़ता है, हमें कौनसी चीजें चाहिए। इस चुनाव में जो चीजें छूट जाती हैं उनके लिए दुख नहीं करना चाहिए और जो चीजें मिल रही हैं उनका आनंद ले लेना चाहिए। उसका मूल्य जानना चाहिए।

जीना है तो ऐसे जीओ जैसे सबकुछ तुम्हारा ही हो, और मरो तो ऐसे मरो जैसे कुछ भी तुम्हारा नहीं।

द्विभाजन को दूर करना, सतह और गहराई के विरोध को हल करना यह साहित्यकार की भीतरी समस्या है–गहराई की समस्या है। अपने इस प्रयत्न को अपने सामने रखना, चेतन रखना यह उसकी बाहरी समस्या है–सतह की समस्या है। किन्तु भीतरी और बाहरी का यह भेद उसके लिए अत्यन्त महत्त्वपूर्ण और उसकी दृष्टि से आत्यन्तिक होकर भी पाठक के साथ उसके सम्बन्ध को अन्तिम रूप से निरूपित नहीं करता है। क्योंकि प्रयत्न करने और प्रयत्नको सामने रखने के अलावा पाठक के सन्दर्भ में एक और उत्तरदायित्व भी उसका है–कि वह अपने प्रयत्न को ही अपने सामने न रखे बल्कि उस खण्डित यथार्थ को भी सामने रखे जिसके कारण यह प्रयत्न है और जो पाठक के और उसके बीच सम्बन्ध का आधार है।

'अज्ञेय'

कविता कविता कविता कविता कविता कविता

ज़रा पहचानो

जरा पहचानो
गैरोंको और अपनोंको।
कहीं ऐसा न हो
कि गैरोंको अपनाओ
और अपनोंको ठुकराओ।
हो जाये अगर ऐसा,
इन्साफ ना रहे।
सच्चाई में अँधेरा
और झूठमें 'प्रकाश'
होता जाये।
इसलिए बस यही कहता हूँ
जरा पहचानो
गैरोंको और अपनोंको।
नहीं तो
अँधेरेमें रह जायेगी
राह मंजिल की
और मंजिल
शोले भड़काती रहेगी
जलती रहेगी, जलाती रहेगी।
अनर्थ ना हो
इसलिए
जरा पहचानो !

अनिल पानसे
प्रथम वर्ष (साहित्य)

जिंदगी

एक जिंदगी थी कभी
ख्वाबों से भरी
सपनों से सजायी
एक जिंदगी ......
आँसू भी फूल बनते थे
अंगारे भी दहकना भूल जाते थे
एक जिंदगी ......
बिना झंकार के ही दुनिया
मेरी गूंजती थी
रात काली कभी देखी ही नहीं थी
एक जिंदगी है, अब
जिसमें याद ही बची है
याद कोमल अरमानों की
ताकि कोई तो बता सके
क्या रिश्ता है,
टूटी चाँदनी का
चाँदसे अब भी।

विलास सोकटे
एस्. वाय. बी. ए.

हार

जिंदगी से अब हार गया हूँ,
अब नहीं चाहता हारना ।
जिंदगी से बहुत दूर गया हूँ
अब नहीं चाहता पास आना
हर वक्त गमोंने पुकारा
हर वक्त मौतने ललकारा
मुरादों भरी गुजरी हर रात
यादों भरी निकली हर बारात
हर वक्त मुझे वफाई
के बदले मिली जुदाई
कितने दाँव लगाये जिंदगी में
अब नहीं चाहता दाँव लगाना
कितने जख्म खाये दिलने
कितने गम उठाये दिलने
आँसुओं की माला पिरोते रहे
गमोंकी ज्वाला बुझाते रहे
हर सावन में बरखा बरसे
फिर भी मेरा जीवन तरसे ।

कु. कल्पना पवार
एफ्. वाय. बी. ए.

शेर

बहाने भी कम नहीं हैं बनानेवालों को ।
इशारा भी काफी है समझनेवालों को ।।

❊

अपना अपना पुकार के जिगर जला दिया है ।
अपनों ने ही लेकिन जहर पिला दिया है ।।

❊

क्या मेरे खुदा अब तू भी मुझसे रूठा ।
वफा का हिसाब बेवफाई से काटा ।।

❊

कैसे छिपाऊँ गम, गम–ए–रोज को क्या करूँ ।
दिल का टुकडा तड़पता है, टुकडे को क्या करूँ ।।

❊

खून–ए–दिल पीने को और लख्त–ए–जिगर खाने को ।
ये गिजा मिलती है, जाना तेरे दीवाने को ।।

❊

आरजू है इक दिन मुकद्दर बदल जाएगा ।
तेरी पलकों की छाँव का हर इशारा हसीन होगा ।।

सलाउद्दीन मुजावर
तृतीय वर्ष वाणिज्य

What ails the Punjab ?

Dilip K. Kulkarni
M. A. (English)

In the wake of the Cold–blooded, brutal assassinations of Dr. Tiwari and Mr. Khanna, the question of Sikh terrorism, to–day, has assumed the proportions of an irresoluble Sphinx's Riddle. The extremists under the leadership of Sant Bhindranwale have prepared a 'hit list' and have, so far, taken several lives– the lives of highly placed public servants like Inspectors General of Police, editors of newspapers, innocent sikhs and Hindus. A 'shoot at sight' order has been issued to-day (3-4-84) in the trouble-torn cities of Chandigarh, Amritsar, Patiala and others. Never before had India witnessed massacre of our people by our own bearded brethren. The Assam massacre and massacres of backward class people by high-caste Hindus in Bihar and U.P. pale into insignificance before this. Every young Indian in other states wonders as to what could be the demands for which the extremists and the moderate Akalis have resorted to such acts and why the central government is reluctant to concede their demands.

The first and foremost demand has been recognition of Sikhism as a religion, which the government has promptly done by conceding almost all the demands pertaining to religion. Secondly, the Akalis under the leadership of both Sant Bhindranwale and sant Longowal are pressing for certain political demands which cannot be acceded to without dividing the country and displeasing other contiguous states like Haryana and Rajasthan. The Akalis are now asking for the moon– a 'Vishal' Punjab with a sikh majority or with no Hindus at all. The problem, to–day, has assumed communal proportions and killings of Hindus in the Punjab find their retaliation in Haryana and Rajasthan. The moderates among the Akalis like Sant Longowal and Badal are now being taken for a ride by the Bhindranwale group of extremists. The Punjab issue is clearly out of the hands of the moderates. Thirdly, there is the issue of sharing of the waters of the rivers of the Punjab with Haryana and Rajasthan. Fourthly, the demand for abrogation of Section 25 of the Constitution of India which clubs Sikhs with Hindus and Jains. This has been a very recent issue, originally unmeditated upon. Several copies of our sacred Constitution have been burnt. Thansks to the Government's assurance to Consider amendment of the relevant section, the burning of the sacred book has ceased.

The Akalis are demanding for the Sikhs a special 'status' in the country. In other words, they want more rights, more freedom from governmental intervention, for they fear that the central government is giving them a step-motherly treatment, deliberately. The Akali president, Sant Longowal has several times attacked the centre, charging it with "unholy conspiracy" to "annihilate" the sikhs. According to him, the central governtment's having rehearsals for a planned entry into the Golden Temple Complex. Mr. G. S. Tohra, the Presideut of the Shiromani Gurudwara Prabandhak Committee says that it is unfortunate that the government has not taken any notice of the incidents that are happening in Haryana and the Punjab, where Sikhs are allegedly subjected to humiliation, are beaten up and looted.

Chandigarh, the capital city of both the Punjab and Haryana and rival claims to its inclusion in its state, is yet another significant point in the dispute. Both are willing to go as far as the going lasts in pressing the claim to Chandigarh. The Union government is still not able to solve this problem. During the various Bandhs organized by various political parties in the Punjab and Haryana, most of the people are witnessing helplessly their close relatives losing their lives and their souls in the outbreak. All this violence led to the dismissal of the Dabara Singh ministry and the state is now under President's Rule. The administrative arrangements have reached a stage of near-collapse during this period of agitation.

The centre has advised the Punjab government to keep its administration in full preparedness "to meet all eventualities" as clear indication that the government is planning some "positive steps" to end the uncertainties in the border state. The step of "tripartite" talks to solve the problem has proved to be fruitless as the Akali's have pulled themselves out of the talks, branding it "an unholy conspiracy" to "annihilate" the Sikhs. Recounting the atrocities on the Sikhs since September 7, 1981 – when some of them were killed in firing– the humiliation of the Sikhs during the Asiad, the damage caused to Gurudwaras and other property in Harayna and kiling of Sikhs in Haryana on February 14, 1984 and later, their Resolution accused the govt. that these activities provided "positive proof" that the "Congress wanted to liquidate Sikhs under a calculated and deliberate policy". There are some people in our country to whom this seems plausible. The centre's policy of "divide" and "rule" say others, is responsible for the growing tension and conflict. The communal riots and their target of smaller communities is only to divert the people's attention from its failure to solve economic and other basic issues, opine some others. The punjab Question, so far, has claimed a number of lives and the death–toll is mounting. One wonders what it will cost to settle this issue !

To remove the uncertainty and to re-establish continual peace in this state, as before, positive steps must be taken as early as possible. Following are the salutary steps that ought to be taken to resolve the deadlock:

(i) There must be some sort of water-mark in the aggravating Punjab situation: if the Akalis carry on their various threats and their killings the government will be compelled to respond with sterner action, such as the ban on the All-India Sikh Students' Federation.

(ii) "In no case Akalis would be allowed to put through their plan for a bonfire of the Constitution" declared the BJP President; and called off his party's proposed Bandh, which is commendable. But, it is a pity that the funeral procession of Mr. Khanna, a BJP leader went berserk and clashed with the police resulting in deaths. The opposition has a definitive role to play.

(iii) Leading journalists and editors ought to extend co-operation to the govt. by fostering mutual trust among different communities, which is the need of the hour to-day Joint Peace and Unity and Amity processions of high and respectable Sikh and Hindu leaders and nationalists must be organized so as to provide the necessary ray of hope towards the reinstatement of peace.

(iv) The Delhi police must have to make a major break-through in its investigations into the series of bomb-explosions in the state over the last sixteen months. There should not be any move for police entry into the Golden Temple, till the time the peaceful atmosphere is not created.

(v) The "just" demands which are in the interests of all punjabis and are supported not only by the Opposition but also by the punjab Congress, must be accepted by the government.

(vi) There must be honest and non-partisan discussion among the concerned parties to defuse the situation in the Punjab and Haryana. The Opposition which is closer to the Akalis must exert its influence and good-will, which to-day, is conspicuous by its absence.

(vii) The Press must not run after sensational news but avoid publishing either the names of religious places where acts of sacrilege are committed.

(viii) Demands, such as a "personal law" and insistence on preferential treatment must be given up, for such demands fan the fire of discontent and rivalry.

(ix) The dispute over water-sharing must be referred to a Commission or a Tribunal presided over by a judge of the Supreme Court. All disputes including the issues concerning Chandigarh, Fazilka areas, must be referred to an impartial Commission. The idea of 60:40 divison of Chandigarh between the Punjab and Haryana, as suggested

by the Prime Minister must be accepted.

x) The religious demands of the Akalis have been accepted by the governm- ent practically the way and to the extent the Akali Dal had wanted it. The issue of the demand of an all-India Gurudwara Act, cove- ring the historical Gurudwaras in the country should be considered by framing such a bill in consul- tation with the state governments, the Shiromani Gurudwara Praban- dhak Committee and other parties.

xi) The time has come for the mode- rate Akalis like Mr. Badal to wrest initiative and leadership from Sant Bhindranwale and keep the in- terest of the nation before their own Dal. Under Sant Bhindranwale the Sikhs will forfeit the goodwill and trust of the rest of our nation.

Lastly, the extremists must be dealt with an iron hand and peace restored to usher an atmosphere for negotiations and settle- ment of the issue. The misdirected Khalistan notion must be displaced and confidence of the Sikh brethren in the government won over, for them to per- form their customary role in defen- ding our country from possible foreign aggression.

George Eliot, the stern moralist

Atole H. U.
M. A. (Engiish)

Mary Ann Evans, otherwise known as George Eliot was born in Warwickshire, England, in 1819. She spent the early years of her life with her father and her brother, Isaac. From child- hood, she was abnormally interested in study and quickly surpassed her brother in academic attainments. At the age of twenty-two she removed to Coventry' with her father. Here she fell in love with Charles Hernell, under whose influence in religion she came. She felt the first disappointment in her life, when Hernell married anot- her women. This early shock of unrespo- nded love converted her into an unfemin- ine stoic and in this way she consoled herself. This stoicism finds its expression as her moral earnestness in her novels.

Her first novel, **Adam Bade** bears the stamp of her moral integrity. It has the moral that beauty is a snare and a delus- ion. Hetty Sorrell, the pretty woman is con- trested with Dinah Morris who represents Eliot's stern morality. **The Mill on the Floss** is a portraiture of herself and her brother, Issac in the characters of Tom and Maggie. Through the character of Maggie, Eliot presents an idealist who holds fast to morality, suffers and is finally elevated. Eliot projects her view that "human nature can be tried and purified only in the fires of suffering."

It is in her next novel, **Silas Marner** that she establishes her high moral stand- ard and her conviction that stoic suffering alone yields pleasure to the spiritual soul. Silas Marner is a poor linen weaver with Methodist views about religion. A method- ist is a member of a branch of Protestant church led by Wesley. He is a staunch believer in his religion and has tremendous faith in it. But, a misfortune comes to pass in his life. He is driven out of the religious community by false charge of theft. His honesty is not upheld. Disappointed, and shaken in his faith, he takes shelter in the agricultural village of Raveloe. He lives away from people, seldom visits Church and seldom trusts people. He lives a lone- ly life, in a cottage, and works hard. He collects a lot of money, his needs being few. He grows into a miser, dominated by his desire to store gold. One day, this store of gold is stolen. He is frantic with despair and nearly decides to end his life. But, returning from his fruitless search, he finds a golden-haired baby before the fire in his cottage. He adopts the orphan-child and consoles himself that his treasure has returned in the form of the golden child. He continues to live and love the child, as much as he did, his gold. The child's influ- ence brings out the best in his nature and he changes back to his original generous, affectionate nature. Silas's character dem- onstrates, again, Eliot's thesis that a character passing from a lower to a higher moral level achieves happiness through love and sacrifice.

Her last great work (though not the last novel she wrote) is **Middlemarch,** which is a study of provincial life. The scene is laid in the provincial town of Middle- march in the first half of the 19 th century. There are two parallel stories of unhappy. marriage. Dorothea Brooke, an idealistic and saintly puritan marries an elderly scholar who spends even his honeymoon in research. Then suspecting that his wife is in love with his own cousin, Ladislaw he makes his will in which he gives her no fortune, should she marry his cousin. In the second story, a young idealistic doctor Lydgate, marries a beautiful, but prosaic materialistic woman Rosamund, who ruins all his hopes of scientific discovery. The novel presents the theme of 'wasted idealism' which finds no cause to which to devote itself. The ill-arranged marriages of the two idealists prove the thesis. In this novel, though she comes out a satirist, perhaps even excelling Samuel Butler, yet her satire of the ridiculousness in human nature is subordinated to point a moral.

Assessment. She was the greatest novelist of ideas in the Victorian age. But, more than that she is remembered for her psychological presentation of characters. She was, perhaps, the first Victorian novel- ist to present a character 'from within' All her major characters obey the dictum, that people who are not basically evil deteriorate in moral quality, due to circu- mstances. But, ultimately the good in them triumphs. Silas, more than any other character, proves this.

Her sense of tragedy in life was by far Aristo telean. Some hidden weakness, something unseen by the outer worlds

वार्षिक घटनाक्रम

२१ जून ८३ : जिल्हाधिकारी श्री. नंदलाल यांना महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण मंडळाचे अध्यक्ष म्हणून नियुक्ती झाल्याबद्दल निरोप.
विशेष उपस्थिती :
प्रांत ऑफिसर श्री. बोराडे
माजी तहसीलदार श्री. वडके

२३ जून ८३ : महाविद्यालयाचा वर्धापनदिन

१६–१७ जुलै ८३ : बहिःशाल शिक्षण मंडळातर्फे महिला स्नेह संवर्धन शिबीर
प्रमुख पाहुणे :
डॉ. सरोजिनी बाबर
डॉ. भालचंद्र फडके

१५ ऑगस्ट ८३ : स्वातंत्र्यदिन समारोह

२० ऑगस्ट ८३ : विज्ञानमंडळ व पश्चिम घाट केंद्राचे उद्घाटन.
उद्घाटक : डॉ. के. बी. पवार, प्रभारी कुलगुरू

२२ ऑगस्ट ८३ : आंतर महाविद्यालयीन बॅडमिंटन स्पर्धा, वृक्षदिंडी व वृक्षारोपण

२९ ऑगस्ट ८३ : काव्यवाचन व गझल गायन

३–४ सप्टेंबर ८३ : हिंदी मराठी संयुक्त चर्चासत्र

७ सप्टेंबर : सावरकर जन्मशताब्दी
प्रमुख वक्ते – डॉ. शं. ना. नवलगुंदकर

११ सप्टेंबर ८३ : राज्यशास्त्र, समाजशास्त्र, इतिहास विभागांतर्फे संयुक्त चर्चासत्र

१२ सप्टेंबर ८३ : प्रिस क्लब व महाबँक यांच्या वतीने बचत सप्ताह.

१८ सप्टेंबर ८३ : इंग्रजी चर्चासत्र

२० सप्टेंबर ८३ : पुणे जिल्हा आंतरमहाविद्यालयीन शरीर सौष्ठव स्पर्धा

२२ सप्टेंबर ८३ : कर्मवीर भाऊराव पाटील जयंती
प्रमुख पाहुणे : आ. ग. प्र. प्रधान

२३ सप्टेंबर ८३ : आंतरमहाविद्यालयीन कुस्ती स्पर्धा

२४-२५ सप्टेंबर ८३ : कविवर्य मोरोपंत आंतरमहाविद्यालयीन वाद-वक्तृत्व स्पर्धा उद्घाटन : डॉ. भालचंद्र फडके, पारितोषिक वितरण : श्री. चंद्रकांत घोरपडे. संपादक 'केसरी.

२६ सप्टेंबर ८३ : आंतरविभागीय कुस्ती स्पर्धा उद्घाटन : श्री. रासकर, डी. वाय्. एस्. पी.

६ ऑक्टोबर ८३ : रा. से. योजनेतर्फे शिर्सुफळ येथे एक दिवसीय शिबीर

१० ऑक्टोबर ८३ : रा. से योजनेतर्फे 'ढवाणवाडी, दत्तक व वृक्षारोपण

१८ ऑक्टोबर ८३ : रा. से. योजनेतर्फे वंजारवाडी, वऱ्हाणपूर व तांदूळवाडी येथे ऊर्जा साधनांचे सर्वेक्षण.

१६ ऑक्टोबर ८३ : सहकारी पतसंस्था व विद्यार्थी सहकारी ग्राहक भांडाराचे उद्घाटन. ग्राहक भांडार- श्री. विठ्ठलराव कोकरे, पतसंस्था – आ. राजेंद्र घोलप. अध्यक्ष : मा. आ. शरच्चंद्र पवार.

१ नोव्हेंबर ८३ : पुनर्रचित अभ्यासक्रमाच्या निरीक्षणार्थ कुलगुरु डॉ. राम ताकवले यांची भेट.

२८ नोव्हेंबर ते ७ डिसेंबर ८३ :
वऱ्हाणपूर येथे रा. से. योजनेचे हिवाळी शिबीर

१७-१८ डिसेंबर ८३ : उद्योजकता विकास व स्वयंरोजगार शिबीर

१९ डिसेंबर ८३ : द्वैवार्षिक तपासणी निमिताने श्रीमती पुष्पाताई हिरे, प्राचार्य मांडवडे व प्रा. जाधव एल्. जी. यांची भेट.

२२ डिसेंबर ८३ : बऱ्हाणपूर येथे रा. से. योजनेतर्फे महिलांचे कुटुंब कल्याण शिबीर

२४-२५ डिसेंबर ८३ : वाणिज्य व अर्थशास्त्र विभागांतर्फे संयुक्त चर्चासत्र "महाराष्ट्रातील दुग्धव्यवसाय'

७ जानेवारी ८४ : चित्तरंजन कोल्हटकर व नाना पळशीकर यांची भेट

१३ जानेवारी ८४ : डॉ. पेडॉक, डॉ. जी. एस्. कुलकर्णी व प्रा. पी. आर्. करमरकर यांची भेट

२८ ते ३१ जानेवारी ८४ : आंतरविद्यापीठीय खो-खो (महिला) स्पर्धा

४ मार्च ८४ : रसायनशास्त्र विभागातर्फे चर्चासत्र

२२ मार्च ८४ : प्राचार्य डॉ. गोधा यांचीं पुणे विद्यापीठाच्या कार्यकारिणीवर निवड

१ एप्रिल ८४ : पारितोषिक वितरण समारंभ

श्री. एस. के. बिनवडे
ज्युडि. मॅजिस्ट्रेट, प्रमुख पाहुणे

वर्धापनदिन

श्री. बी. डी. बोराडे
असि. कलेक्टर, अध्यक्ष

डॉ. कर्ट पेडॉक
इंडियाना युनिव्हर्सिटी पेन्सिल्व्हानिया (अमेरिका)

डॉ. भालचंद्र फडके
मोरोपंत स्पर्धा उद्घाटन

कविवर्य मोरोपंत वाद व वक्तृत्व स्पर्धा पारितोषिक वितरण – श्री. चंद्रकांत घोरपडे

वक्तृत्व स्पर्धा ढाल: कु. पौर्णिमा पुरंदरे , वादविवाद ढाल कु. स्मीता पुंडले श्री. राजेंद्र शहा
आय. एल. एस. लॉ कॉलेज, पुणे

1983

जिल्हाधिकारी श्री. नंदलाल
निरोप समारंभ

डॉ. के. बी. पवार
कार्यकारिणी सभासद, पुणे विद्यापीठ

आ. श्री. राजेंद्रकुमार घोलप
पतपेढी उद्घाटन

श्री. विठ्ठलराव कोकरे
ग्राहक भांडार उद्घाटन

कला प्रदर्शन

महिला स्नेहसंवर्धन शिबीर

पारितोषिक वितरण: श्री. रासकर, डी. वाय. एस. पी. यांच्या हस्ते

कै. इंगुले, चषक (कबड्डी)
श्री. गावडे व श्री. शेट्टी

सत्कार समारंभ

कु. सुनीता दाते

प्राचार्य डॉ. जे. के. गोधा
(पुणे विद्यापीठ कार्यकारिणीवर निवड)

डॉ. एम्. आर. भिडे
अध्यक्षीय भाषण

डॉ. ए. एन. फड ◄ पी. एच्. डी. पदवी प्राप्त ► डॉ. एन्. एन्. पाटील

महाराष्ट्रातील दुग्ध व्यवसाय : परिसंवाद

श्री. जाचक, डॉ. मराठे. श्री. अप्पासाहेब पवार,

उद्‌घाटक : डॉ. एम्. आर. मराठे

पुनर्रचित अभ्यासक्रम

विज्ञान कार्यशाळा

कुलगुरु डॉ. ताकवले यांची भेट

रोपवाटिका

माननीयांच्या भेटी

श्री. प्रभाकर पणशीकर
व चित्तरंजन कोल्हटकर

डॉ. पूर्णपात्रे (चाळीसगाव)
श्रीमती पुष्पाताई हिरे (नाशिक)

१० एप्रिल ८४ डॉ. गोधा यांचा सत्कार, पुनर्रचित अभ्यासक्रमाच्या पाहणीसाठी कुलगुरु डॉ. ताकवले, डॉ. एम्. आर. भिडे, डॉ. दासवाणी, प्राचार्य वाणी यांची भेट.

विषय विभाग

मराठी विभाग

प्रमुख : डॉ. डी. टी पाटील

पदव्युत्तर विभाग

विद्यार्थी संख्या– २६
निमंत्रित प्राध्यापक– प्रा. डॉ. भालचंद्र फडके

हिन्दी विभाग

प्रमुख : डॉ. कृ. मं. सुर्वे

पदव्युत्तर विभाग

विद्यार्थी संख्या– ८
निमंत्रित प्राध्यापक– १) डॉ. रामजी तिवारी (पुणे)
२) प्रा. ह. श्री. साने (पुणे)

मराठी–हिन्दी संयुक्त चर्चासत्र

दि. ३ व ४ सप्टेंबर १९८३.
विषय– '१९६० नंतरच्या मराठी व हिन्दी कादंबरीतील वास्तवता'

मराठी

सहभागी प्राध्यापक– १) प्रा डॉ. भीमराव कुलकर्णी (पुणे) २) प्रा. डॉ. गं. ना. जोगळेकर (पुणे)

निबंधवाचन– १) प्रा. धनंजय शहा (बारामती) २) प्रा. व्ही. के. शिन्दे (बारामती) ३) प्रा. सौ. वेदपाठक (भोर) ४) प्रा. मधु मोकाशी (दौंड)

हिन्दी

सहभागी प्राध्यापक– १) डॉ. कृष्ण दिवाकर (पुणे) २) प्रा. रंगनाथ तिवारी (आंबेजोगाई) ३) प्रा. श. ना. भालवणकर (जुन्नर) ४) प्रा. सुभाष तळेकर (सासवड) ५) प्रा. सुरेश बुरबुरे (सोलापूर)

निबंध वाचन

१) प्रा. डॉ. निशिकान्त ठकार (सोलापूर) २) डॉ. राजमल बोरा (औरंगाबाद) ३) प्रा. डॉ. सुरेश जैन (शिरूर) ४) डॉ. कृ. मं. सुर्वे (बारामती) ५) प्रा. कु. शोभा देशपांडे (बारामती)

चर्चासत्राला वाङ्मयप्रेमी नागरिक व विद्यार्थी यांचा उत्तम प्रतिसाद.

English Department

Head : **Prof. V. V. Upadhye**

Post Graduate Section

No. ot Students- 21

Visiting Lecturers :
1) Prof. M. V. Ghaskadbi (A'Nagar) 2) Prof. Dr. A. P. Dani (Pune)

Seminar : 18th Sept. '83 Subjcct : Modern Poetry (1892 to 1930)

Inauguration : Dr. Sudhakar Pandey, Dean Faculty of Arts, University of Poona.

Participants : 1) Dr. Sudhakar Pandey (Pune) Dr. Kher (Kolhapur) 3) Prof. Arun Bhagwat (Pune) 4) Dr. Suresh Dhaygude (Pune) 5) Prof. Kadam (Wai) 6) Prof. A. B. Patil (Manchar) 7) Dr. A. P. Dani (Pune)

* One year Accelerated Certificate Course in German is condncted by the Department.

No. of students : 20

* Prof. Upadhye V. V. and Prof. K. S. iyer attended a Seminar on 'American Literature' at Fergusson College, Pune on February 4, 1984.

इतिहास विभाग

प्रमुख– प्रा. ए. एस् किणिंगे

पदव्युत्तर विभाग

विद्यार्थी संख्या – ३९

इतिहास–राज्यशास्त्र व समाजशास्त्र विभागातर्फे संयुक्त चर्चा सत्रात सहभाग.

राज्यशास्त्र विभाग

प्रमुख : डॉ. सु. रा. काकडे (प्रथम सत्र)
प्रा. व्ही. डी. काकडे (द्वितीय सत्र)

पदव्युत्तर विभाग – विद्यार्थी संख्या – १८

निमंत्रित प्राध्यापक – डॉ. शं. ना. नवलगुंदकर (पुणे)

इतिहास, राज्यशास्त्र व समाजशास्त्र विभागातर्फे आयोजित संयुक्त चर्चासत्रात सहभाग.

समाजशास्त्र विभाग

प्रमुख – प्रा. एस. पी. कदम

इतिहास–राज्यशास्त्र व समाजशास्त्र या विभागांतर्फे आयोजित संयुक्त चर्चासत्रात सहभाग.

इतिहास–राज्यशास्त्र–समाजशास्त्र विभागातर्फे संयुक्त चर्चासत्र.

दि. ११ सप्टें. १९८३ विषय : आधुनिक महाराष्ट्रातील समाजसुधारणेच्या चळवळी

सहभागी प्राध्यापक–

इतिहास– डॉ. अ. रा. कुलकर्णी (पुणे)

राज्यशास्त्र– १) प्रा. राम बापट (पुणे) २) डॉ. राजेन्द्र व्होरा (पुणे) ३) डॉ. शरद खरे (पुणे) ४) प्रा. सुहास पळशीकर (पुणे)

समाजशास्त्र– १) प्रा. डी. एन्. धनागरे (पुणे)
२) प्रा. दिनू महाजन (जळगाव)

अर्थशास्त्र विभाग

प्रमुख – प्रा. एस्.जी. बोन्द्रे

पदव्युत्तर विभाग

विद्यार्थी संख्या – ३१

निमंत्रित प्राध्यापक – डॉ. बी. एस्. आर्. राव (गोखले इन्स्टि. पुणे)

अर्थशास्त्र व वाणिज्य विभागांच्याद्वारा आयोजित चर्चासत्रात सहभाग.

परिषदेत उपस्थिती : दि. ३/९/१९८३ रोजी बी. वाय्. के, महाविद्यालय, नाशिक येथे 'लॉर्ड केन्स' वर झालेल्या परिसंवादास प्रा. एस्. जी. बोंद्रे व प्रा डॉ. व्ही. व्ही. आचार्य यांची उपस्थिती व सहभाग.

वाणिज्य विभाग

प्रमुख. प्रा. जे. बी मगदूम

पदव्युत्तर विभाग–

विद्यार्थी संख्या. १२८

निमंत्रित प्राध्यापक (पदव्युत्तर वर्गासाठी)

१) डॉ. सी. एस् शेट्टी. (कोल्हापूर)

२) यू. जी. सी. च्या "Exchange of Teachers between Universities" या योजनांतर्गत डॉ. सुब्बाराव, प्राचार्य श्री. छत्रपती शाहू इन्स्टिट्यूट, ऑफ बिझिनेस एज्युकेशन अँन्ड रिसर्च, कोल्हापूर.

* या वर्षापासून पुणे विद्यापीठाच्या 'डिप्लोमा इन् टॅक्सेशन लॉ' या परीक्षेचा अभ्यासक्रम शिकवण्याची सोय करण्यात आली. विद्यार्थी संख्या– १९

* दि. २६ व २७ फेब्रुवारी १९८४ रोजी श्री. शांतिलाल शहा, सेल्सटॅक्स सल्लागार पुणे यांची डी. टी. एल्. च्या विद्यार्थ्यांसाठी व्याख्याने.

अर्थशास्त्र व वाणिज्य या विभागांद्वारा संयुक्त चर्चासत्र (कोहसिप योजनान्तर्गत)

दि. २४ व २५ डिसेंबर १९८३. विषय– "महाराष्ट्रातील दुग्धव्यवसाय : समस्या, मूल्यांकन व भवितव्य".

उद्घाटन : डॉ. एम. आर. मराठे (उरळी कांचन)

अध्यक्ष : मा. अप्पासाहेब पवार (बारामती)

चर्चासत्रात सुमारे २० निमंत्रित तज्ज्ञ व प्राध्यापकांनी निबंध वाचले. बारामती परिसरातील दुग्धव्यवसायाशी संबंधित व्यक्ती, दूध सोसायटयांचे पदाधिकारी, प्रगतिशील शेतकरी, शासकीय अधिकारी व वाणिज्य, अर्थशास्त्र विभागांतील प्राध्यापक असे एकूण १५० व्यक्तींनी चर्चेत भाग घेतला.

संरक्षणशास्त्र विभाग

प्रमुख : प्रा. पी. आर्. पाटील

अभ्यास सहल : दि. १ सप्टेंबर १९८३

पाषाण (पुणे) येथे ए. आर्. डी. ई. संस्थेच्या वतीने भरलेले आयुधांचे प्रदर्शन पाहण्यासाठी ११ वी ते बी. ए. मधील संरक्षण शास्त्राचे ३० विद्यार्थी सहभागी.

रसायनशास्त्र विभाग

प्रमुख : प्रा. आर्. जे. गांधी

परिसंवाद : दि. ४ मार्च १९८४. विषय – '**प्रदूषण परिणाम**' पुणे विद्यापीठाकडून अनुदान प्राप्त.

उद्घाटन : डॉ. आर्. सी. दीक्षित
वर्क्स मॅनेजर, पॉलिकेम इंडस्ट्रीज नीरा, (पुणे)

अध्यक्ष : मा. डॉ. व. मा. कोठारी (बारामती)

सहभाग : १) डॉ. सौ. पी. पी. काणेकर (पुणे) २) डॉ. जी. आर्. नाईक (गुलबर्गा) ३) डॉ. सौ. पी. एस्. लाहोटी (पुणे) ४) डॉ. वाल्मिकी अहिरराव (पुणे) ५) प्रा. नयना कारखानीस (पुणे) ६) प्रा. पोतदार (ओतूर) ७) प्रा. सौ. पुराणिक ८) डॉ. एस. बी. खरोसेकर (बारामती) ९) प्रा. एस्. एस् देवकुळे (बारामती) १०) प्रा. व्ही. के. दिवाण (बारामती)

या परिसवादासाठी बारामती परिसरातील १०-१२ वेगवेगळ्या ठिकाणच्या विहिरीतील पाण्याचा विश्लेषणात्मक अभ्यास करण्यात आला व त्यावरून संशोधनात्मक निबंध तयार केले.

वनस्पतिशास्त्र विभाग

प्रमुख : डॉ. डी. के. मगदूम

१) अभ्यास सहल : द्वितीय व तृ[ती]य वर्ष शास्त्र या वर्गातील विद्यार्थ्यांची अनुक्रमे मह[ा]बळेश्वर व दापोली-रत्नागिरी-गणपती पुळे या ठिकाणी अभ्यास सहल.

२) फूड क्राफ्ट इन्स्टिटयूट, पुणे येथे आक्टोबर महिन्यात आयोजित केलेल्या ? दिवसाच्या कृतिसत्रात डॉ. डी. के. मगदूम यांची उपस्थिती व सहभाग

३) कराड येथे आक्टोबर म[हि]न्यात आयोजित 'प्रदूषण' या विषयावरील परिसंवादास प्रा सौ. एन्. ए. पाटील व प्रा. एस्. एस् देवकुळे यांची उपस्थिती व सहभाग. प्रा. देवकुळे यांनी निबंध सादर केला.

४) उल्लेखनीय : १[९]८२–८३ या वर्षी वनस्पतिशास्त्र विषय घेऊन पदवी परीक्षेस बसलेल्या ५ विद्यार्थ्यांपैकी ४ विद्यार्थी प्रथम श्रेणीत. त्यातील श्री. जगदाळे पो[पट] एकनाथ हा विद्यार्थी विद्यापीठात सर्वप्रथम आला. त्याला प्राचार्य शेवडे पारितोषिक प्राप्त.

ग्रंथालय विभाग

ग्रंथपाल :– श्री. एस्. एन्. पाटील.

एकूण ग्रंथसंख्या :– ५२११६		किं. रु. ७,२६६६२.००
या शैक्षणिक वर्षातील ग्रंथखरेदी १९८३–८४		
एकूण ग्रंथ	३१२१	किं. रु. ७४६०७.००
वरीष्ठ महाविद्यालय	२८३६	किं. रु. ७०४६२.००
कनिष्ठ महाविद्यालय	२८१	किं. रु. ४१४५.००
संदर्भ ग्रंथ		
वरिष्ठ महाविद्यालय	१८	किं. रु. ९९०.००
कनिष्ठ महाविद्यालय	३	किं. रु. ३४४.००
कोहसिप योजनांतगर्त ग्रंथ खरेदी		
एकूण ग्रंथ	१२६९	किं. रु. ४०००३.००
एकूण नियकालीके	२००	किं. रु. ७०००.००
(भारतीय व आंतरराष्ट्रीय)		
एकूण वर्तमानपत्रे	९	किं. रु. २५००.००
१९८३ – ८४ मध्ये नवीन खरेदी केलेली मासिके		
एकूण	४	किं. रु. १३२.००

C.A., I.C.W.A., N.D.A., DBM., MBA., UPSCE,, MPSCE, NTSE, IIT, DTL, GERMAN, Management, Marketing, Costing, Medical, Engineering आदि प्रवेश परीक्षेसाठी उपयुक्त ग्रंथाची उपलब्धता, सर्व स्पर्धा परीक्षेसाठी उपयुक्त असणाऱ्या पुस्तकांची उपलब्धता, व्यवसाय उद्योगधंद्यासाठी मार्गदर्शनपर आवश्यक असणारी पुस्तके ग्रंथालयात उपलब्ध आहेत.

विविध स्पर्धा परीक्षेच्या जाहिराती, नोकरी संबंधीच्या जाहिराती, महत्वपूर्ण लेख, वर्तमानपत्रातील कात्रणे यांचे वेळोवेळी सूचना फलकावर प्रदर्शन.

पुस्तक पेढी

१) वरीष्ठ महाविद्यालयातील ३३६ विद्यार्थ्यांना पुस्तकांचे वाटप केले.

२) कनिष्ठ महाविद्यालयातील ४९८ विद्यार्थ्यांना पुस्तकांचे वाटप केले

ग्रंथांची देणगी

व्यक्ती : १) श्री. सुकुमार कोठारी, बारामती. २) प्राचार्य, डॉ. जे. के. गोधा, ३) श्री. टी. के. गायकवाड, पुणे ४) श्री. राजेनिंबाळकर, एन. बी. वडगांव निंबाळकर ५) कु. ओंकार शीला बी. हिंड ६) प्रा. डॉ. आचार्य व्ही. व्ही. ७) श्री. शांतीलाल सी. शहा, पुणे ८) प्रा. एस्. जी. बोंद्रे ९) श्री. व्ही. डी महामुनी.

संस्था : १) श्री. शांतीसागर दिगंबर जैन जिनवाणी जिर्णोद्धार संस्था, फलटण २) समाज शिक्षण मंडळ, पुणे ३) यु. एल. पी. डिपार्टमेंट ऑफ पॉलिटिक्स, पुणे विद्यापीठ, पुणे ४) दि टाईम्स रिसर्च फाऊंडेशन, पुणे ५) प्रकाशन विभाग पुणे विद्यापीठ पुणे ६) सर्क्युलेशन मॅनेजर, लीक नवी दिल्ली ७) रॅक्समन पब्लिकेशन, नवी दिल्ली ८) सुनिता प्रकाशन, इटाणा ९) सेकंड महाराष्ट्र बटालियन एन. सी. सी. १०) हिमालय पब्लिकेशन हाऊस, मुंबई ११) साप्ताहिक बारावी, पुणे १२) क्षेत्रीय सल्लागार कार्यालय, राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन आणि प्रशिक्षण परिषद, पुणे.

अभ्यासेतर कार्य

सांस्कृतिक विभाग

प्रमुख : **प्रा. नी. ग. लोंढे व प्रा. डॉ पी. डी. वाबरे**

कार्यक्रम.

१. दि. १–८–८३ लोकमान्य टिळक पुण्यातिथी विद्यार्थी व प्राध्यापक यांची भाषणे

२. दि. २९–८–८३ काव्यवाचन व गझलगायन प्राध्यापक, विद्यार्थी व विद्यार्थिनी यांचा सहभाग.

३. दि. ७–९–८३ स्वातंत्र्यवीर सावरकर जन्मशताब्दी प्रा. डॉ. एस एन नवलगुंदकर (पुणे) यांचे व्याख्यान

४. दि. २२–९–८३ कर्मवीर भाऊराव पाटील जयंती (महाविद्यालय व माध्यमिक शाळा संयुक्तपणे) प्रमुख पाहुणे–आ. प्रा. ग. प्र. प्रधान.

५. दि. २५-१२-८३ रोजी पुणे विद्यापीठ युवक-महोत्सवाचा एक भाग म्हणून पुणे जिल्हा-ग्रामीण विभाग एकांकिका स्पर्धेचे संयोजन. आपल्या महाविद्यालयाच्या 'अर्ज मोठा नामी' ह्या एकांकिकेस द्वितीय क्रमांक. परीक्षक - श्री. भारत दोशी (बारामती), श्री. मुकुंद टांकसाळे (पुणे) व प्रा. गो. तु. पाटील (येवला)

६. दि. २९-१-८४ रोजी लिओ क्लब व लायन्स क्लब तर्फे आयोजित काव्यगायन स्पर्धेत आपल्या महाविद्यालयाच्या संघाला ढाल व वैयक्तिक पारितोषिके मिळाली. श्री. सुनील जोगळेकर, श्री. देवधर, कु. मनीषा टाकसाळे व कु. सुषमा नलावडे यांनी या कार्यक्रमात भाग घेऊन सुयश मिळविले.

वादविवाद व वक्तृत्व मंडळ

प्रमुखः **प्रा. आर. टी. शहा**

विद्यार्थ्यांच्या वाङमयीन–लेखन कलेला प्रोत्साहन देण्याच्या उद्देशाने निबंध, कथा व काव्य स्पर्धा जाहीर करण्यात आली.

यशस्वी विद्यार्थी

कथा विभाग–

१) प्रथम पारितोषिक रु. ३१/–
श्री. दयानंद मिसाळ, एम्. ए. (हिंदी)

२) द्वितीय पारितोषिक रु. २१/–
कु. कल्पना पवार, प्रथम वर्ष (साहित्य)

३) तृतीय क्रमांक रु. ११/–
सौ. जंसम, तृतीय वर्ष (साहित्य)

काव्य विभाग–

१) प्रथम पारितोषिक रु. ३१/–
श्री. प्रमोद वडगांवकर एम्. ए. (इंग्लिश)

२) द्वितीय पारितोषिक रु. २१/–
कु. ज्योती मरकळे, प्रथम वर्ष (साहित्य)

निबंध विभाग–

पारितोषिक पात्र कोणीही नाही.

या अंकात हे साहित्य प्रसिद्ध करण्यात आले आहे.

कविवर्य मोरोपंत आंतरमहाविद्यालयीन वादविवाद व वक्तृत्व स्पर्धा

कार्याध्यक्ष : **प्रा. व्ही. ए. संगई**

स्पर्धेचे दिनांकः २४ व २५ सप्टेंबर १९८३

उद्घाटक : प्रा. डॉ. भालचंद्र फडके (पुणे)

पारितोषिक वितरण : श्री. चन्द्रकान्त घोरपडे, संपादक 'केसरी ' पुणे.

वक्तृत्वाचे विषय– (१) मोरोपंतांची स्त्रीगीते (२) फाशीची शिक्षा : एक समस्या (३) शिक्षण व सामाजिक बांधिलकी (४) स्त्रीमुक्ती चळवळ (५) सावरकर : एक समाजसुधारक (६) संप : एक राष्ट्रव्यापी समस्या

सहभागी महाविद्यालये–३३ स्पर्धक–४२

विजयी स्पर्धक : १ कु. पौर्णिमा पुरंदरे (आय्. एल. एस्. लॉ कॉलेज, पुणे) नगर परिषदेची ढाल प्राप्त. २) कु. प्रफुल्लता पुरंदरे (टिळक आयुर्वेद महाविद्यालय, पुणे) ३) कु. स्वाती सरदेसाई (स. प. महाविद्यालय, पुणे)

वादविवाद विषय :– " भारतात जातीयतेची तीव्रता कमी होत आहे "

सहभागी महाविद्यालये– १९ स्पर्धक– ३८

विजयी संघ– नगरपरिषदेची ढाल प्राप्त.

कु. स्मिता पुंडले व श्री. राजेंद्र शहा (आय्. एल. एस्., लॉ कॉलेज, पुणे)

गुणानुक्रमे क्रमांक : १) कु. स्मिता पुंडले (आय्. एल. एस्. लॉ कॉलेज, पुणे) २) कु. प्रफुल्लता पुरंदरे, (टिळक आयुर्वेद महाविद्यालय, पुणे) व कु. स्वाती सरदेसाई (स. प. महाविद्यालय, पुणे) यांना संयुक्त-पणे ३) श्री. अभिराम भडकमकर (बृहन् महाराष्ट्र वाणिज्य महाविद्यालय, पुणे)

उत्स्फूर्त वक्तृत्व स्पर्धा :– स्पर्धक २२

गुणानुक्रमे विजयी स्पर्धक : १) श्री. रामचंद्र भिडे (आदर्श शिक्षण महाविद्यालय, पुणे) २) श्री. नितीन आपटे, (लॉ कॉलेज, पुणे) ३) श्री. उपेंद्र खरे (गरवारे वाणिज्य महाविद्यालय, पुणे) ४) श्री. पोपट शिन्दे (आदर्श शिक्षण महाविद्यालय, पुणे) ५) श्री. रविराज जोशी (पुना कॉलेज, पुणे)

परीक्षकः– १) डॉ. दुर्गा दीक्षित (हिन्दी विभाग, पुणे विद्यापीठ) २) प्रा. सौदामिनी राव (बी. एम् सी कॉलेज, पुणे) ३) सौ. मंदाकिनी जोशी (आपटे प्रशाला, पुणे) ४) श्री. एन. जी. प्रभुणे (एम् इ एस् हायस्कूल, बारामती) ५) डॉ. सु. रा. काकडे (तु. च. महाविद्यालय, बारामती) ६) डॉ. डी. टी. पाटील. (तु. च. महाविद्यालय, बारामती)

भित्तिपत्रक

१) **' अस्मितादर्शन '**

प्रमुख : **प्रा. ए. एस्. पंढरी**

पुढील विद्यार्थी विद्यार्थिनींनी भाग घेतला.

कविताः– श्री. विजय गव्हाळे, कु. ज्योती मरकळे, श्री. जरांडे यू. जी, श्री. अनिल पानसे, श्री. बाबुराव झगडे, श्री. विलास सोकटे, श्री. बल्लाळ व्ही. डी., श्री. कोकरे के. बी., श्री. सोकटे डी. डब्ल्यू., श्री. देवकाते पी. बी. लेख व संकलन :– श्री. सुधन्वा राजेनिंबाळकर, श्री. बोराटे पी. बी., श्री. राजेन्द्र कोकरे, श्री. चव्हाण एस् जे, श्री. चंद्रकान्त कुंभार, श्री, डोईफोडे एन्. एम्. श्री. सूर्यवंशी ए. डी., श्री. तांबोळी जे. जी., श्री. सुनील जोगळेकर.

शेरशायरी– श्री. गिरमे डी. एल्. श्री. पानसरे. एस्. टी. श्री. मुजावर सलाउद्दीन (इनामदार)

२) 'अर्थ'

प्रमुख : **प्रा. एस्. जी. बोंद्रे**

वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांसाठी नवे भित्तिपत्रक सुरू. उल्लेखनीय– 'भारतातील बँका' या विषयावरील लेख आलेख प्रसिद्ध व व्यापार–उद्योग विषयक साहित्य.

दृक्श्राव्य विभाग

प्रमुख : **प्रा. आर. डब्ल्यू. जोशी.**

उपलब्ध साहित्य : १६ मि. मि. फिल्म प्रोजेक्टर, ओव्हरहेड प्रोजेक्टर, स्लाईड प्रोजेक्टर, इपिडियास्कोप, टेपरेकॉर्डर.

कार्य– विज्ञान व वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांना अभ्यासक्रमाशी संबंधित फिल्म्स दाखविल्या.

आंतरमहाविद्यालयीन बॅडमिंटन स्पर्धा व आंतर-विद्यापीठीय खो–खो स्पर्धा यासाठी आलेल्या खेळाडूंना क्रीडाविषयक फिल्म्स दाखविल्या.

प्रदर्शित चित्रपट

1) Industries of U.S.S.R.
2) World of communication
3) Co-operative Farming
4) Dairying Space and System
5) Clean Milk
6) Simple Machines
7) To the Summit of Science
8) Bank of Englad
9) Sports Olympic
10) Badminton.

सहकार्य – १) ब्रिटीश हायकमिशन, दिल्ली, २) ऑस्ट्रेलियन हायकमिशन, दिल्ली ३) यू. एस्. एस्. आर्. कान्सुलेट जनरल ४) कॅनडा हायकमिशन, दिल्ली ५) फिल्ड पब्लिसिटी ऑफिस, पुणे ६) महाराष्ट्र राज्य दृक्-श्रवण संस्था, पुणे.

भाषाशास्त्र प्रयोगशाळा

प्रमुख : **प्रा. के. एस्. अय्यर.**

कार्य – १) बी. ए., एम्. ए. (इंग्लिश) च्या विद्यार्थ्यां-शिवाय या वर्षी जर्मन प्रमाणपत्र परीक्षेस बसणाऱ्या विद्यार्थ्यांना व इंग्रजी माध्यमाच्या शाळेतील १०वीच्या वर्गातील विद्यार्थ्यांना श्राव्य उपकरणांच्या सहाय्याने भाषेचे अध्यापन करण्यात आले.

२) इंग्रजी वाङ्मयातील नामांकित साहित्यिकांच्या कृतींवरील रेकार्डस् व कॅसेटस आणि जर्मन, फ्रेंच रशियन व हिन्दी या भाषाच्या अध्यापनांच्या दृष्टीने काही रेकॉर्डस् व कॅसेटस् खरेदी करुन प्रयोगशाळा अधिक समृध्द झाली आहे.

३) या वर्षापासून जर्मन भाषेच्या प्रमाणपत्र परीक्षेसाठी २० विद्यार्थ्यांची अध्यापनाची सोय करण्यात आली आहे.

नॅशनल टॅलेन्ट सर्च व आय्. आय्. टी. परीक्षा तयारी वर्ग

प्रमुख : **प्रा एम्. डी. भगत**

१) NCERT दिल्ली, या संस्थेतर्फे घेतल्या जाणाऱ्या **नॅशनल टॅलेन्ट सर्च** परीक्षेसाठी १२ वी (आर्टस्, सायन्स व कॉमर्स) च्या वर्गातील निवडक विद्यार्थ्यांची तयारी करुन घेण्यासाठी ऑगस्ट ८३ ते आक्टोबर ८३ पर्यंत वर्ग घेण्यात आले.

एकूण विद्यार्थी संख्या ३२

२) I.I.T. Entrance परीक्षेच्या तयारीच्या दृष्टीने १२ वी सायन्स मधील १० निवडक विद्यार्थ्यांसाठी वर्ग चालविण्यात आले.

विविध उपक्रम

राष्ट्रीय छात्र सेना

कंपनी कमांडर : **प्रा. एम्. व्ही. गोडसे**
सेकंड लेफ्टनंट

कॅडेटस् संख्या – १६०

'डी', कंपनीसाठी मान्यता प्राप्त.

११ जुलै ८३ ते २५ जुलै ८३ या कालावधीमध्ये मुबई येथे झालेल्या रेग्युलर आर्मी अॅटॅचमेंट कँपसाठी महाविद्यालयातून ५ कॅडेटस् सहभागी

१७ जुलै पासून नियमित परेड सुरु.

१ ऑगस्ट १९८३ रोजी रँक परेड.

१५ ऑगस्ट १९८३ व २६ जानेवारी १९८४ सेरिमोनियल परेड.

प्रमुख पाहुणे : प्राचार्य डॉ. जे के. गोधा.

१५ ऑगस्ट ८३ रोजी प्रमुख पाहुण्यांच्या हस्ते २१ कॅडेटस्ना 'बी' व ३ कॅडेस्ना 'सी' सटिफिकेटस् वितरित.

१४ ऑगस्ट ८३ रोजी कॉलेज कॅम्पस मध्ये १००० सुबाभूळ झाडे लावण्यात आली.

२२ नोव्हेंबर ८३ ते १ डिसेंबर ८३ या कालावधीत कोल्हापूर येथे झालेल्या वार्षिक प्रशिक्षण शिबिरात ६८ कॅडेटस सहभागी.

सेकंड लेफ्टनंट प्रा. एम्. व्ही. गोडसे यांनी ऑफिसर ट्रेनिंग स्कूल, कामठी (नागपूर) येथे १ मार्च ते ३० मार्च १९८४ पर्यंत आर्/एस्.डी/पार्ट १–२५ हा रिफ्रेशर कोर्स पूर्ण केला.

राष्ट्रीय सेवा योजना

प्रमुख : **प्रा. व्ही. डी. काकडे**

सहभागी विद्यार्थी १४० विद्यार्थिनी ६०

उद्घाटन : दि. १० जुलै १९८३ प्रा. के. एस्. सणगर यांच्या हस्ते.

दत्तक ग्रामे, संस्था व झोपडपट्टचा

१) बऱ्हाणपूर २) रुई–वंजारवाडी ३) तांदुळवाडी ४) मळद ५) प्रतिभानगर ६) सिद्धार्थनगर ७) ढत्राण वस्ती ८) सिल्व्हर ज्युबिली हॉस्पिटल ९) रिमांड होम १०) सोशल सर्विस सेंटर– मूक बधीर शाळा.

शिबिरे

उन्हाळी शिबिर

दि. २१ जून ते ३० जून ८३ वंजारवाडी येथे. कार्य : १ श्रमदान– ४५० मिटर्स लांबीचा रस्ता दगड, मुरूम टाकून तयार केला. वृक्षारोपणाकरिता ३०० खड्डे घेऊन वृक्षारोपण केले, प्राथमिक शाळेच्या परिसराची स्वच्छता

२. शैक्षणिक– वृक्षारोपणाचे महत्व, आयुर्विमा, प्राथमिक शिक्षणाच्या समस्या, हुंडाबंदी, अंधश्रद्धा, जनावरांचे रोग इ. विषयांवर तज्ज्ञांची व्याख्याने व चर्चा.

३) जनता संपर्क– स्त्रियांच्या प्रश्नांवर व हुंडा-वंदीवर ग्रामस्थ स्त्रियांबरोबर चर्चा. शाळेतील ७० विद्यार्थ्यांची वैद्यकीय तपासणी.

हिवाळी शिबिर–

दि. २७ नोव्हेंबर ते ७ डिसेंबर ८३ बऱ्हाणपूर येथे

सहभाग : विद्यार्थी ८० व प्राध्यापक ५

उद्घाटन : श्री. कुलकर्णी, बी. डी ओ.

समारोप– मा. संभाजीराव काकडे (सोमेश्वरनगर)

कार्य : अ) श्रमदान – बारामती पाटस मुख्य रस्ता ते बऱ्हाणपूर रस्ता – १ कि मी. – दुरुस्ती व गावातील १०० मीटर लांबीचा रस्ता दगड मुरुम घालून तयार केला. बसस्थानकावर वृक्षाखाली ३ फूट उंचीचा ओटा तयार केला. ५० खड्डे खणून वृक्षारोपण केले. शाळेचा व शंकराच्या देवालयाचा परिसर स्वच्छ केला.

ब) शैक्षणिक– हुंडाबंदी, चित्रपटातील अश्लीलता या विषयावर चर्चा, अस्पृश्यता, राष्ट्रीय एकात्मता, व्यायामाचे महत्व, शेतीविषयक बेनॉर योजना, जनावरांचे आजार, आध्यात्माचे महत्व या विषयांवर निमंत्रितांची व्याख्याने. 'अंगाई' चित्रपट दाखविला.

क) जनता संपर्क– शाळेतील १८० विद्यार्थ्यांची वैद्यकीय तपासणी, ग्रामसफाईची कामे, ग्रामस्थ महिलांकरिता हळदी कुंकू, मुलींची रांगोळी स्पर्धा इ. सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे आयोजन.

ड) विशेष– १) मध्यस्थ म्हणून कार्य : गावां-जवळील नाल्यावर पूल तयार करण्याकरिता माळेगाव सह. साखर कारखान्याकडून दोन सिमेंटचे पाईप मिळविले व पंचायत समितीने पूल बांधून देण्याचे मान्य केले.

२) सेवा योजनेचे कार्य पाहून मा. संभाजीराव काकडे यांनी शिबिरार्थींना रु. १००१/– बक्षिस दिले.

इ) भेटी : मा. किसनराव बाणखेले, श्री. एस्. एस्. हिरेमठ, मा. बाळासाहेब गावडे, जि. प. सदस्य.

सहकार्य– श्री. दिघे जे. एस्., डॉ. काजळे, श्री. बन्ने, श्री. किरण गुजर, श्री. मुलाणी इंजिनिअर

एक दिवसीय शिबिरे–

दि. २१–८–८३ वंजारवाडी, बऱ्हाणपूर व मळद येथे.

सहभाग : २०० विद्यार्थी–विद्यार्थिनी व इतर ग्रामस्थ.
कार्य : ३०० वृक्षांचे रोपण, वृक्षांची निगा, परिसर स्वच्छता, मळद गावातील शालेय विद्यार्थ्यांच्या 'ड्राप आऊट' संबंधी पाहणी.

दि. ४–१–८३ 'सिर्सुफळ' येथे.

सहभाग : २०० विद्यार्थी–विद्यार्थिनी. ग्रामस्थांनी राष्ट्रीय सेवा योजनेतील विद्यार्थ्यांना वृक्षारोपणासाठी खास आमंत्रित केले होते. तेथे ३०० झाडे लावली व परिसर स्वच्छ केला

दि. १८–९–८३ वंजारवाडी, रुई, तांदुळवाडी, बऱ्हाणपूर येथे.

सहभाग : २०० विद्यार्थी–विद्यार्थिनी.

कार्य : एकाच दिवशी या ४ दत्तक गावांतून 'एनर्जी सर्व्हे' घेण्यात आला. पुणे विद्यापीठाच्या 'स्कूल ऑफ एनर्जी' कडून आलेली प्रश्नावली भरून माहिती मिळवली.

दि. २५–३–८४ : बऱ्हाणपूर व तांदुळवाडी येथे.

सहभाग : १५० विद्यार्थी.

कार्य : ग्रामीण स्वच्छता, वृक्षसंवर्धन, उन्हाळी शिबिरासाठी गावाची पाहणी.

विशेष शिबिर : कुटुंब कल्याण नेतृत्व शिबिर दि. २२–१२–८३ रोजी बऱ्हाणपूर येथे.

या शिबिरासाठी महाराष्ट्र शासनाच्या कुटुंब कल्याण खात्याकडून विशेष अनुदान प्राप्त.

सहभाग : ५० महिला.

व्याख्याने : डॉ. मोकाशी, डॉ. सौ. मोकाशी, डॉ. सौ. कुर्लेकर, डॉ. पी. व्ही. हसबनीस,

मार्गदर्शन : श्री एम्. आर्. कुलकर्णी, बी. डी. ओ.

इतर कार्य : प्रतिभानगर, सिद्धार्थनगर, ढवाणवस्ती, खंडोबानगर, सि. ज्यु. हॉस्पिटल येथे स्वच्छता. बालसुधारगृहात रक्षाबंधन, क्रीडास्पर्धा, तिळगुळ समारंभ व सांस्कृतिक कार्यक्रम महाविद्यालयाच्या आवारातील गाजर गवत निर्मूलन व वृक्षारोपण. आंतरविद्यापीठीय खो–खो स्पर्धांच्या वेळी स्वयंसेवक.

विशेष :

१) महाविद्यालयात 'बहि:शाल शिक्षण केन्द्रा' च्या वतीने आयोजित 'महिला स्नेहसंवर्धन शिबिरा' त सेवायोजनेच्या ५० विद्यार्थिनींचा सहभाग. निमंत्रित मान्यवर स्त्री कार्यकर्त्यांबरोबर स्त्रियांचे हक्क, सामाजिक स्थान, समस्या इ. विषयांवर चर्चा.

२) कोकण पूरग्रस्तांसाठी रु. ७०० ची मदत जमवून प्राचार्यांच्या स्वाधीन.

३) मांडकी येथील कुष्ठरोगधाम संस्थेकरिता रु. ४६७ चा मदतनिधी प्रदान.

४) बारामती येथील सोशल सर्व्हिस सेंटर कडून संचालित मूक–बधीर शाळेसाठी रु. १७५ ची देणगी विद्यार्थ्यांनी सहलीच्या रकमेतून दिली.

विद्यार्थी नेतृत्व :- श्री. तुकाराम पवार, श्री. राजेंद्र कोकरे, श्री. तुषार शहा, श्री. भीमा चौधरी, कु. विभावरी क्षीरसागर, कु. मीना संगई, कु. सुजाता भोसले, कु. संध्या काथवटे.

राष्ट्रीय प्रौढ शिक्षण योजना

प्रमुख— **प्रा. एस. पी. कदम**
पर्यवेक्षक : **श्री विजय खुडे**

शिक्षण केंद्रे व संघटक

बारामती शहर–

१) आंबराई – कु. नालंदे एल. एच
२) वसंतनगर – श्री. कदम डी एम
३) जवाहरनगर – श्री. खुडे व्ही. डी.
४) आनंदनगर – श्री. सुरवडे व्ही. आर.
५) खंडोबानगर – श्री. नेऊरगांवकर एस्. एन.
६) सटवाजीनगर – श्री. कुंभार बी. एस.
७) सिध्दार्थनगर – श्री. दणाणे व्ही.जे.
८) वडार कॉलनी – श्री. भागवत आर. व्ही.
९) वसंतनगर - श्री. गुंजाळ अे. एच.

बारामती परिसर :

१) अंथुर्णे – श्री. भरणे एस्. एल.
२) पणदरे (गीतानगर) श्री. खुळपे के. आर.
३) पिंपळी – श्री. शिंदे पी. जी.
४) माळेगांव कॉलनी – श्री. कुकडे व्ही. व्ही.
५) बऱ्हाणपूर – श्री. इंगळे बी. डी.
६) रूई (जाधव वस्ती) – श्री. गावडे व्ही. एन.
७) लिमटेक – श्री. शिगाडे बी. आर.
८) रूई – श्री. जाधव बी. एस.
९) ढवाणवस्ती – श्री. ढमे एस. के.
१०) पारवडी – श्री. होले व्ही. पी.
११) मळद (लव्हे वस्ती) – श्री. पवार एल. व्ही.
१२) जळोची – श्री. घोले एन्. बी.
१३) माळेगांव कॉलनी – श्री. थिटे एम्. आर. (देवकाते वस्ती)
१४) पाहुणेवाडी – श्री. खांडेकर एच्. जे.
१५) बांदलवाडी – श्री. बांदल एस्. के.
१६) पिंपळी (बनकर वस्ती) – श्री. यादव एच्. ए.
१७) जळोची (गायकवाड वस्ती) श्री. राऊत. एल. एम
१८) कटफळ केंद्र क्र. १ – श्री. मोकाशी अे. के.
१९) कटफळ केंद्र क्र. २ – श्री. भिसे आर आर.
२०) नेवसे वस्ती – श्री. काळे पी. के.
२१) झगडे वस्ती – श्री. गावडे एस. के.

कमवा व शिका योजना

प्रमुख : **डॉ. डी. के. भगदूम.**
लाभान्वित विद्यार्थी - २०
योजनांतर्गत कामे : बागकाम, वृक्षारोपण, वृक्षसंवर्धन, ग्रंथालयीन, कार्यालयीन कामे : प्रयोगशाळेतील व क्रीडांगणावरील कामे.

संयोजकाचे मनोगत:- बहुसंख्य विद्यार्थी कार्यालय व ग्रंथालयात लिखाणाच्या कामाचीच अपेक्षा करतात क्रीडांगण, उद्यान व इतर ठिकाणी श्रमाची कामे करण्यास तयार नसतात. श्रमाची प्रतिष्ठा विद्यार्थ्यांना पटणे आवश्यक आहे.

व्यवसाय मार्गदर्शन व मानसशास्त्रीय कसोटया

प्रमुख : **प्रा. बी. एस्. माने.**
१२ वी (शास्त्र) वर्गातील २० इच्छुक विद्यार्थ्यांच्या अभिक्षमतेचे मापन करण्यात आले.

निरंतर शिक्षण केन्द्र

प्रमुख : **प्रा. बी. बी. पाटील**
पुणे विद्यापीठाच्या निरंतर शिक्षण केन्द्राकडून व्यवसाय विषयक लघु अभ्यासक्रम सुरू करण्यास परवानगी.
दि. ७ जानेवारी ८४ ते ८ मार्च १९८४ पर्यंत फोटोग्राफीचा अभ्यासक्रम शिकविण्याची सोय केली होती.
सहभाग : २५ विद्यार्थी–विद्यार्थिनी.
मार्गदर्शन– श्री. अशोक स्वामी (माणिक फोटो स्टुडिओ, बारामती)

सामान्यज्ञान केन्द्र

प्रमुख : डॉ एस्. आर् काकडे, (प्रथम सत्र)
प्रा. ए. एस्. पंढरी, (द्वितीय सत्र)
महाराष्ट्र लोकसेवा आयोगातर्फे होणाऱ्या परीक्षांसाठी बसणाऱ्या विद्यार्थ्यांकरिता मार्गदर्शनपर वर्ग घेण्यात आले.

महाविद्यालय परिसर विकास समिती

प्रमुख : **डॉ. डी. के. भगदूम**

१) 'सामाजिक वनीकरण' व 'वनमहोत्सव' या योजनांना प्रतिसाद म्हणून महाविद्यालयाच्या परिसरात विविध प्रकारची एकूण १००१ रोपे लावण्यात आली.

विशेष साहाय्य- सामाजिक वनीकरण नर्सरी, इंदापूर; पंचायत समिती व नगरपरिषद, बारामती; वनक्षेत्रपाल श्री. मांडरे; रोजगार हमी नर्सरीचे श्री. शेख साहेब इ.

२) अभ्यासक्रमाचा भाग म्हणून शास्त्र शाखेतील विद्यार्थ्यांनी पहिल्या सत्रात सुबाभुळीची रोपे लावली.

३) अभ्यासक्रमास उपयुक्त व औषधोपयोगी अशा नव्या वनस्पतींचे रोपण.

४) महाविद्यालयाच्या मुख्य प्रवेशद्वारासमोर बांधलेल्या 'आयलँड' मध्ये सुरेख हिरवळ केली असून मध्यभागी कारंजा व हौद तयार केला आहे. सभोवती शोभेची फुलझाडे लावली असल्यामुळे परिसराच्या सौंदर्यात भर.

एक दिवसीय शिबिरे–

दि. २१–८–८३ वंजारवाडी, बऱ्हाणपूर व मळद येथे.

सहभाग : २०० विद्यार्थी–विद्यार्थिनी व इतर ग्रामस्थ. कार्य : ३०० वृक्षांचे रोपण, वृक्षांची निगा, परिसर स्वच्छता, मळद गावातील शालेय विद्यार्थ्यांच्या 'ड्राप आऊट' संबंधी पाहणी.

दि. ४–१–८३ 'सिर्सुफळ' येथे.

सहभाग : २०० विद्यार्थी–विद्यार्थिनी. ग्रामस्थांनी राष्ट्रीय सेवा योजनेतील विद्यार्थ्यांना वृक्षारोपणासाठी खास आमंत्रित केले होते. तेथे ३०० झाडे लावली व परिसर स्वच्छ केला

दि. १८–९–८३ वंजारवाडी, रुई, तांदुळवाडी, बऱ्हाणपूर येथे.

सहभाग : २०० विद्यार्थी–विद्यार्थिनी.

कार्य : एकाच दिवशी या ४ दत्तक गावांतून 'एनर्जी सर्व्हे' घेण्यात आला. पुणे विद्यापीठाच्या 'स्कूल ऑफ एनर्जी' कडून आलेली प्रश्नावली भरून माहिती मिळवली.

दि. २५–३–८४ : बऱ्हाणपूर व तांदुळवाडी येथे.

सहभाग : १५० विद्यार्थी.

कार्य : ग्रामीण स्वच्छता, वृक्षसंवर्धन, उन्हाळी शिबिरासाठी गावाची पाहणी.

विशेष शिबिर : कुटुंब कल्याण नेतृत्व शिबिर दि. २२–१२–८३ रोजी बऱ्हाणपूर येथे.

या शिबिरासाठी महाराष्ट्र शासनाच्या कुटुंब कल्याण खात्याकडून विशेष अनुदान प्राप्त.

सहभाग : ५० महिला.

व्याख्याने : डॉ. मोकाशी, डॉ. सौ. मोकाशी, डॉ. सौ. कुर्लेकर, डॉ. पी. व्ही. हसबनीस,

मार्गदर्शन : श्री एम्. आर्. कुलकर्णी, बी. डी. ओ.

इतर कार्य : प्रतिभानगर, सिद्धार्थनगर, ढवाणवस्ती, खंडोबानगर, सि. ज्यु. हॉस्पिटल येथे स्वच्छता. बालसुधारगृहात रक्षाबंधन, क्रीडास्पर्धा, तिळगुळ समारंभ व सांस्कृतिक कार्यक्रम महाविद्यालयाच्या आवारातील गाजर गवत निर्मूलन व वृक्षारोपण. आंतरविद्यापीठीय खो–खो स्पर्धांच्या वेळी स्वयंसेवक.

विशेष :

१) महाविद्यालयात 'बहिःशाल शिक्षण केन्द्रा' च्या वतीने आयोजित 'महिला स्नेहसंवर्धन शिबिरा' त सेवायोजनेच्या ५० विद्यार्थिनींचा सहभाग. निमंत्रित मान्यवर स्त्री कार्यकर्त्यांबरोबर स्त्रियांचे हक्क, सामाजिक स्थान, समस्या इ. विषयांवर चर्चा.

२) कोकण पूरग्रस्तांसाठी रु. ७०० ची मदत जमवून प्राचार्यांच्या स्वाधीन.

३) मांडकी येथील कुष्ठरोगधाम संस्थेकरिता रु. ४६७ चा मदतनिधी प्रदान.

४) बारामती येथील सोशल सर्व्हिस सेंटर कडून संचालित मूक–बधीर शाळेसाठी रु. १७५ ची देणगी विद्यार्थ्यांनी सहलीच्या रकमेतून दिली.

विद्यार्थी नेतृत्व :- श्री. तुकाराम पवार, श्री. राजेंद्र कोकरे, श्री. तुषार शहा, श्री. भीमा चौधरी, कु. विभावरी क्षीरसागर, कु. मीना संगई, कु. सुजाता भोसले, कु. संध्या काथवटे.

राष्ट्रीय प्रौढ शिक्षण योजना

प्रमुख— **प्रा. एस. पी. कदम**

पर्यवेक्षक : **श्री विजय खुडे**

शिक्षण केंद्रे व संघटक

बारामती शहर–

१) आंबराई – कु. नालंदे एल. एच
२) वसंतनगर – श्री. कदम डी एम
३) जवाहरनगर – श्री. खुडे व्ही. डी.
४) आनंदनगर – श्री. सुरवडे व्ही. आर.
५) खंडोबानगर – श्री. नेऊरगांवकर एस्. एन.
६) सटवाजीनगर – श्री. कुंभार बी. एस.
७) सिध्दार्थनगर – श्री. दणाणे व्ही.जे.
८) वडार कॉलनी – श्री. भागवत आर. व्ही.
९) वसंतनगर - श्री. गुंजाळ अे. एच.

बारामती परिसर :

१) अंथुर्णे – श्री. भरणे एस्. एल.
२) पणदरे (गीतानगर) श्री. खुळपे के. आर.
३) पिंपळी – श्री. शिंदे पी. जी.
४) माळेगांव कॉलनी – श्री. कुकडे व्ही. व्ही.
५) बऱ्हाणपूर – श्री. इंगळे बी. डी.
६) रूई (जाधव वस्ती) – श्री. गावडे व्ही. एन.
७) लिमटेक – श्री. शिंगाडे बी. आर.
८) रूई – श्री. जाधव बी. एस.
९) ढवाणवस्ती – श्री. ढमें एस. के.
१०) पारवडी – श्री. होले व्ही. पी.
११) मळद (लव्हे वस्ती) – श्री. पवार एल. व्ही.
१२) जळोची – श्री. घोले एन्. बी.
१३) माळेगांव कॉलनी – श्री. थिटे एम्. आर. (देवकाते वस्ती)
१४) पाहुणेवाडी – श्री. खांडेकर एच्. जे.
१५) बांदलवाडी – श्री. बांदल एस्. के.
१६) पिंपळी (बनकर वस्ती) – श्री. यादव एच्. ए.
१७) जळोची (गायकवाड वस्ती) श्री. राऊत. एल. एम
१८) कटफळ केंद्र क्र. १ – श्री. मोकाशी अे. के.
१९) कटफळ केंद्र क्र. २ – श्री. भिसे आर आर.
२०) नेवसे वस्ती – श्री. काळे पी. के.
२१) झगडे वस्ती – श्री. गावडे एस. के.

कमवा व शिका योजना

प्रमुख : **डॉ. डी. के. मगदूम.**

लाभान्वित विद्यार्थी - २०

योजनांतर्गत कामे : बागकाम, वृक्षारोपण, वृक्षसंवर्धन, ग्रंथालयीन, कार्यालयीन कामे : प्रयोगशाळेतील व क्रीडांगणावरील कामे.

संयोजकाचे मनोगत:- बहुसंख्य विद्यार्थी कार्यालय व ग्रंथालयात लिखाणाच्या कामाचीच अपेक्षा करतात क्रीडांगण, उद्यान व इतर ठिकाणी श्रमाची कामे करण्यास तयार नसतात. श्रमाची प्रतिष्ठा विद्यार्थ्यांना पटणे आवश्यक आहे.

व्यवसाय मार्गदर्शन व मानसशास्त्रीय कसोटया

प्रमुख : **प्रा. बी. एस्. माने.**

१२ वी (शास्त्र) वर्गातील २० इच्छुक विद्यार्थ्यांच्या अभिक्षमतेचे मापन करण्यात आले.

निरंतर शिक्षण केन्द्र

प्रमुख : **प्रा. बी. बी. पाटील**

पुणे विद्यापीठाच्या निरंतर शिक्षण केन्द्राकडून व्यवसाय विषयक लघु अभ्यासक्रम सुरू करण्यास परवानगी. दि. ७ जानेवारी ८४ ते ८ मार्च १९८४ पर्यंत फोटोग्राफीचा अभ्यासक्रम शिकविण्याची सोय केली होती.

सहभाग : २५ विद्यार्थी–विद्यार्थिनी.

मार्गदर्शन– श्री. अशोक स्वामी (माणिक फोटो स्टुडिओ, बारामती)

सामान्यज्ञान केन्द्र

प्रमुख : डॉ एस्. आर् काकडे, (प्रथम सत्र)
प्रा. ए. एस्. पंढरी, (द्वितीय सत्र)

महाराष्ट्र लोकसेवा आयोगातर्फे होणाऱ्या परीक्षांसाठी बसणाऱ्या विद्यार्थ्यांकरिता मार्गदर्शनपर वर्ग घेण्यात आले.

महाविद्यालय परिसर विकास समिती

प्रमुख : **डॉ. डी. के. मगदूम**

१) 'सामाजिक वनीकरण' व 'वनमहोत्सव' या योजनांना प्रतिसाद म्हणून महाविद्यालयाच्या परिसरात विविध प्रकारची एकूण १००१ रोपे लावण्यात आली.

विशेष साहाय्य- सामाजिक वनीकरण नर्सरी, इंदापूर; पंचायत समिती व नगरपरिषद, बारामती; वनक्षेत्रपाल श्री. मांडरे; रोजगार हमी नर्सरीचे श्री. शेख साहेब इ.

२) अभ्यासक्रमाचा भाग म्हणून शास्त्र शाखेतील विद्यार्थ्यांनी पहिल्या सत्रात सुबाभुळीची रोपे लावली.

३) अभ्यासक्रमास उपयुक्त व औषधोपयोगी अशा नव्या वनस्पतींचे रोपण.

४) महाविद्यालयाच्या मुख्य प्रवेशद्वारासमोर बांधलेल्या 'आयलँड' मध्ये सुरेख हिरवळ केली असून मध्यभागी कारंजा व हौद तयार केला आहे. सभोवती शोभेची फुलझाडे लावली असल्यामुळे परिसराच्या सौंदर्यात भर.

५) महाविद्यालयाच्या परिसरातील सर्व इमारतींवर नामफलक व खर्च विवरण रंगवून घेतले आहे.

६) महाविद्यालयात प्रथमच प्रवेश करणाऱ्याच्या मार्गदर्शनार्थ महाविद्यालयाच्या पुढील प्रवेशद्वारा जवळ मोठा नामफलक व परिसराची संपूर्ण माहिती देणारा नकाशा रंगवून घेतला आहे.

७) मुख्य इमारतीसमोर बोगनवेलीची पुष्कळ कलमे लावली.

बहि:शाल शिक्षण केंद्र

प्रमुख– डॉ. डी. टी. पाटील

दि. १६ व १७ जुलै ८३ : पुणे विद्यापीठ बहि:शाल शिक्षण मंडळाच्या वतीने 'महिला स्नेहसंवर्धन शिबीर'

सहभाग– बारामती शहर व परिसरातील प्राथमिक व माध्यमिक शाळांतील शिक्षिका व 'महिलामंडळा' तील महिला.

एकूण १५० महिला

उद्घाटन :– डॉ. सरोजिनी बाबर

अध्यक्ष :– डॉ. भालचंद्र फडके
संचालक, निरंतर शिक्षण केंद्र
पुणे विद्यापीठ, पुणे.

स्त्री जीवनाच्या विविध समस्यांवर डॉ. भालचंद्र फडके, डॉ. सरोजिनी बाबर, डॉ. नीलम गोऱ्हे, प्रा. सौ. सौदामिनी राव, सौ. मंदाकिनी जोशी व डॉ. दुर्गा दीक्षित यांची व्याख्याने.

दोन वैशिष्ट्ये

१) कलाकार श्री. संजय पवार यांनी तयार केलेल्या 'बिन चेहऱ्याची बाई' या चित्रमालेचे प्रदर्शन व डॉ. दुर्गा दीक्षित यांचे अत्यंत उद्बोधक असे निवेदन उपस्थितांना प्रभावित करणारे होते.

२) श्री. समर नखाते व त्यांचे सहकारी यांनी सादर केलेले 'चि. सौ. कां. ची कथा' हे पथनाट्य अत्यंत समर्पक व परिणामकारक होते.

मुद्रण कला केन्द्र.

प्रमुख– **प्रा. व्ही. ए. वकील**

दि. १४-४-१९८३ रोजी मा. शरद पवार यांचे हस्ते अनेकान्त मुद्रणालयाचे उद्घाटन.

अनुदान : सेन्ट्रल सोशल वेल्फेअर बोर्ड, दिल्ली यांच्याकडून रु. १,१६,७००/– चे अनुदान आहे.

सहकार्य : स्टेट सोशल वेल्फेअर बोर्ड, मुंबई.

उद्देश– बारामती परिसरातील आर्थिक दृष्ट्या मागासलेल्या स्त्रिया व अपंग व्यक्तींना स्वावलंबी बनविणे.

प्रशिक्षणार्थी : १५ मुली.

कार्य : छपाईचे व बाइंडिंगची कामे माफक दरात केली जातात.

यंत्रसामुग्री – ट्रेडल, कटिंग मशिन, स्टिचिंग मशिन, परफोरेटिंग मशिन, रूलिंग मशिन, फाईल मेकिंग मशिन, कॉर्नर कट मशिन व विविध प्रकारचे टाईप.

विज्ञान कार्यशाळा

प्रमुख : **प्रा. बी. बी. पाटील.**

तांत्रिक शिक्षणाच्या माध्यमातून युवकांना स्वावलंबी करणे, स्वतंत्र उद्योग सुरू करण्यास प्रवृत्त करणे.

शिकवले जाणारे अभ्यासक्रम : जनरल मेकॅनिक कोर्स, टर्निंग, फिटिंग, वेल्डिंग व प्रामुख्याने फॅब्रिकेशन. (आय. टी. आय. च्या तोडीचा)

विद्यार्थी संख्या : २२

महाविद्यालयाला उपयुक्त अशा बेंचेसचे नमुने तयार केले.

उद्योजकता विकास कार्यक्रम (नवीन उपक्रम)

प्रमुख : **प्रा. बी. बी. पाटील**

उद्देश : स्वयंरोजगार, लघुउद्योग-निर्मिती, शासकीय विविध सोयी सवलती, प्रकल्प अहवाल कसा तयार करावा याविषयी मासिक बैठकीतून चर्चा व मार्गदर्शन करणे.

पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ, लघुउद्योग महामंडळ, खादी–ग्रामोद्योग बोर्ड, जिल्हा उद्योग केन्द्र, म. रा. वित्तीय महामंडळ, बँका वगैरे संस्थांतील तज्ज्ञ व अनुभवी व्यक्तींची व्याख्याने आयोजित करणे.

कार्य– दि. १७ व १८ डिसेंबर १९८३ रोजी विविध शासकीय उद्योग विकास महामंडळे व बँका यांच्या अधिकाऱ्यांबरोबर एक 'लघुउद्योजकता शिबीर' आयोजित. अत्यंत उपयुक्त चर्चा.

सहभाग– बी. ए, बी. एस्सी, बी. कॉम्. च्या अंतिम वर्षातील विद्यार्थी व पदव्युत्तर वर्गातील विद्यार्थी.

नियोजन मंडळ व लोकशिक्षण समिती

प्रमुख : **प्रा. आर्. जी. पाटील.**

परिसंवाद – दि. १७–९–८३.

विषय – 'भारतात सक्तीच्या कुटुंब नियोजनाची गरज आहे काय ?'

सहभागी विद्यार्थी १०, उपस्थित ७०/८०

प्राध्यापकांचे मार्गदर्शन व संचालन.

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय सहकारी विद्यार्थी ग्राहक भांडार

नोंदणी : ३०–९–१९८३

उद्घाटन : दि. १६–१०–८३

उद्घाटक : श्री. विठ्ठलराव कोकरे
संचालक, पुणे जि. म. सह. बँक.

अध्यक्ष : मा. श्री. शरदचंद्रजी पवार

सभासद संख्या : ३१०, वसूल भांडवल : ६०००/–

पदाधिकारी –

१) प्रा. ए. बी. देसाई (अध्यक्ष)

२) प्रा. आर्. जे. गांधी (सचिव)

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालयीन सेवकांची सहकारी पतसंस्था

नोंदणी : १४–८–८३

उद्घाटन : दि. १६–१०–८३

उद्घाटक : मा. आ. राजेन्द्रकुमार घोलप

अध्यक्ष : मा. आ. शरद्चंद्रजी पवार

सभासद संख्या – ९०

वसूल भांडवल – रु. २०,०००/–

कर्जवाटप – रु. ४०,०००/–

पदाधिकारी –

१) प्रा. ए. एस्. किर्णिगे (अध्यक्ष)

२) प्रा. बी. बी. पाटील (उपाध्यक्ष)

३) प्रा. आर्. जी. पाटील (सचिव)

क्रीडा विभाग

चेअरमन–**प्रा.ए. एस्. किर्णिगे**

डायरेक्टर, फिजिकल एज्युकेशन: **प्रा. ए. एस्. मेहेर**

१) टेबल टेनिस (मुले व मुली)

राजगुरू नगर येथे आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धेत अजिंक्यपद. तेथेच झालेल्या आंतरविभागीय स्पर्धेसाठी पुणे जिल्हा विभागाच्या मुलांच्या संघाच्या कर्णधारपदी श्री. दीपक गुजर व मुलींच्या संघाच्या कर्णधारपदी कु. शुभांगी पराडकर यांची निवड. संघामध्ये श्री. थॉमस झकोरीया व कु. मीनल चाहुरे यांची निवड.

२) कबड्डी (मुले)

हडपसर येथे आंतर महाविद्यालयीन स्पर्धेत अजिंक्यपद. येवला येथे आंतरविभागीय स्पर्धेसाठी पुणे जिल्हा विभागातर्फे श्री. चंद्रकांत शेट्टी यांची कप्तानपदी व सर्वश्री लाला गावडे, अनिल जाधव व सुरेश इंगुले यांची संघामध्ये निवड. उज्जैनी येथे आंतरविद्यापीठ स्पर्धेसाठी श्री. चंद्रकांत शेट्टी व श्री. लाला गावडे यांची निवड.

३) कबड्डी (मुली)

भोर येथे आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धेत अजिंक्यपद. फैजपूर येथे आंतर विभागीय स्पर्धेसाठी पुणे जिल्हा विभागाच्या संघात कु. आशा सोनवले, कु. शकीला शेख कु. मीना बोथरा, कु. मनीषा टांकसाळे, कु. रजनी नाईक यांची निवड.

४) बॅडमिंटन (मुले, मुली)

बारामती येथे आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धेत अजिक्यपद. मालेगाव येथे आंतरविभागीय स्पर्धेसाठी श्री. शीतल वाघ, कु. विभावरी क्षीरसागर, कु. हर्षा शहा, कु. रणसिंग व कु. प्रेमा पाटील यांची निवड.

५) कुस्ती

बारामती येथे आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धेत गुणानुक्रमे प्रथम क्रमांक मिळवून फडतरे ट्रॉफी प्राप्त.

विजयी कुस्तीगीर :– १) श्री. गिरी. एस्. के. – ५० किलो वजन गटात प्रथम २) श्री. पाडुळे. आर्. बी – ६८ किलो वजन गटात प्रथम ३) श्री. इंगुले. एस. डी. – ७४ किलो वजन गटात प्रथम ४) श्री. सोनवणे. सी. एस् – ८२ किलो वजन गटात प्रथम ५) श्री. वाबळे. व्ही. एस् – ९० किलो वजन गटात प्रथम ६) श्री. ढवाण. डी. के – १०० किलो वजन गटात प्रथम ७) श्री. सिधये. एस्. बी – १०० किलोवरील वजन गटात प्रथम ८) श्री. बोध्रे. आर्. डी – ५२ किलो वजन गटात द्वितीय ९) श्री. नलवडे. आर्. आर् – ७४ किलो वजन गटात द्वितीय १०) श्री. खर्चे. एम्. ए. – ९० किलो वजन गटात द्वितीय

वरील सर्व कुस्तीगीरांची आंतरविभागीय स्पर्धेसाठी निवड होऊन श्री. इंगुले एस्. डी व श्री. खर्चे. एम्. ए. यांना द्वितीय क्रमांक व श्री. सिधये एसृ. बी यांना प्रथम क्रमांक मिळाला.

६) खो खो (मुले, मुली)

हडपसर येथे आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धेत मुलांचा व मुलींचा असे दोन्ही संघ अजिक्य. जळगांव येथे आंतरविभागीय स्पर्धेसाठी पुणे जिल्हा विभागाच्या मुलांच्या संघाच्या कप्तानपदी श्री. अनूप पोटे व मुलींच्या संघाच्या कप्तानपदी कु. विभावरी क्षीरसागर यांची निवड. मुलांच्या संघात सर्वश्री जगताप सी. एस्, जाधव बी. ए. पोटे किशोर, जोशी आर्. डी, गडीकर व्ही. ए. ओसवाल एम् बी, दातार डी एम् यांची व मुलींच्या संघात कु. शकीला शेख, कु. ललिता उपाध्ये, कु. वैजयंती निमकर, कु. मनीषा टांकसाळे, प्रभा पाटील व रजनी नाईक यांची निवड.

बारामती येथे आंतरविद्यापीठ स्पर्धेसाठी कु. विभावरी क्षीरसागर यांची निवड.

७) मल्लखांब –

बारामती येथे आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धेत अजिक्यपद. जळगाव येथे आंतरविभागीय स्पर्धेसाठी पुणे जिल्हा विभागातर्फे श्री. जगताप बी. ए, वनवे टी. पी. व चौधर एम्. टी. यांची निवड.

८) वजन उचलणे–शरीर सौष्ठव–

बारामती येथे आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धेत उंचीप्रमाणे तीन गटात १) श्री. भोसले बी. एस्. २) श्री. लुकडे डी. बी. व ३) श्री. अभय पोटे यांना प्रथम क्रमांक.

वचन उचलणे या स्पर्धेत श्री. खुटाळे एम्. डी. व श्री. ओसवाल एम्. बी. यांना अनुक्रमे प्रथम व द्वितीय क्रमांक. जळगांव येथे आंतरविभागीय वजन उचलण्याच्या स्पर्धेसाठी पुणे जिल्हा क्रीडा विभागातर्फे श्री. ओसवाल एम्. बी. यांची व शरीरसौष्ठव स्पर्धेसाठी वरील तीन्ही खेळाडूंची निवड.

९) हॅण्डबॉल

हडपसर येथे आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धेत प्रथमच भाग घेऊन अक्यिपद. पाचोरा येथे आंतरविभागीय स्पधसाठी पुणे जिल्हा विभागातर्फे सर्वश्री तावरे एच्. डी., रोकडे पी. डी., जाधव एम् डी., देशमुख के. व्ही., शहा आर सी., ठोंबरे डी. एम्. पोटे के. एम्. यांची निवड.

इंदूर येथे आंतरविद्यापीठ स्पर्धेसाठी श्री हेमंत तावरे यांची निवड.

१०) बास्केट बॉल (मुले)

आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धेत उपविजयी. सासवड येथे आंतरविभागीय स्पर्धेसाठी पुणे जिल्हा विभागीय संघाच्या कप्तानपदी श्री.शेळके पी. डी. यांची व संघामध्ये सर्वश्री तावरे एच् डी., शहा आर. सी., व कांबळे एस्. एल्. यांची निवड.

११) क्रिकेट

आंतरविभागीय क्रिकेट स्पर्धेसाठी श्री. जगताप डी. एस्. यांची निवड.

तुळजाराम चतुरचंद. महाविद्यालय, बारामती.

आंतर विद्यापीठीय महिला खो खो स्पर्धा

कु. उषा नगरकर (सौ. लाटकर) यांचा सत्कार

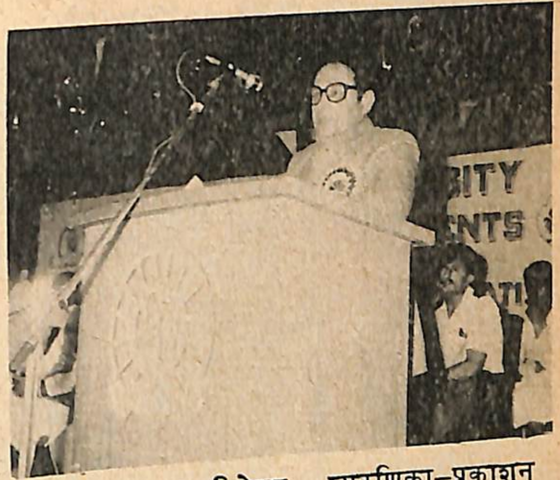

ॲड. एस्. एस्. हिरेमठ स्मरणिका–प्रकाशन

प्रा. शिवाजीराव भोसले

श्री. प्रभाकर करंदीकर जाइंट डायरेक्टर इंडस्ट्रीज
अध्यक्षीय भाषण

प्रा. ए. एस्. किणींगे (एन्. सी. सी. मेजर)

प्राचार्य सी. जी. वैद्य (राज्य पुरस्कार) यांचा डॉ. ताकवले यांच्या हस्ते सत्कार

आंतर महाविद्यालयीन विजेते संघ(विद्यार्थिनी)

कबड्डी

खो खो

बॅडमिंटन

आंतर महाविद्यालयीन विजेते संघ

कबड्डी

खो–खो

कुस्ती

आंतर महाविद्यालयीन विजेते संघ

बॅडमिंटन

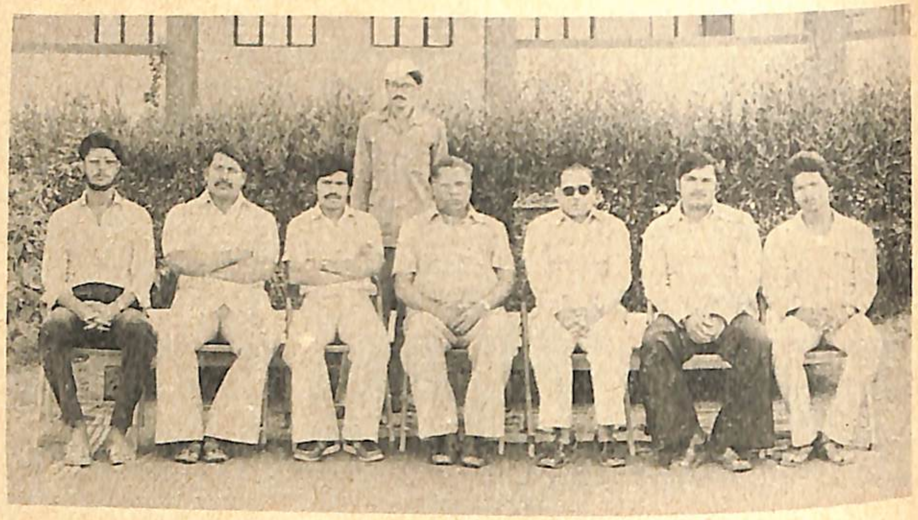

टेबल टेनिस

हॅण्डबॉल

आंतर महाविद्यालयीन विजेते व उपविजेते संघ

टेबल टेनिस
विजयी (मुली)

मल्लखांब
विजयी

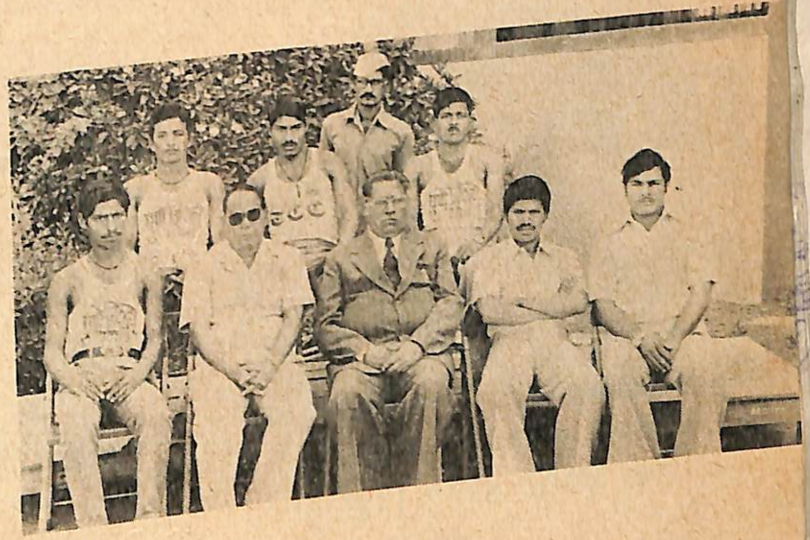

रिले
उपविजयी

सी. एस्. शेट्टी
आंतर विद्यापीठ कबड्डी

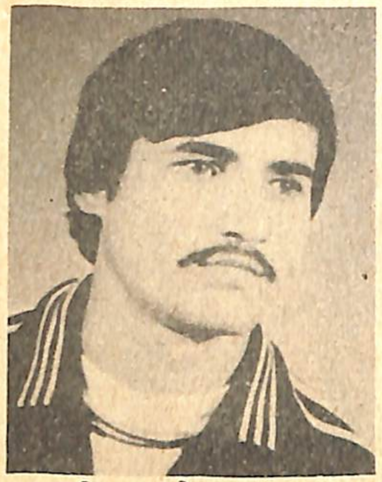

ए. जी. गावडे
आंतर विद्यापीठ कबड्डी

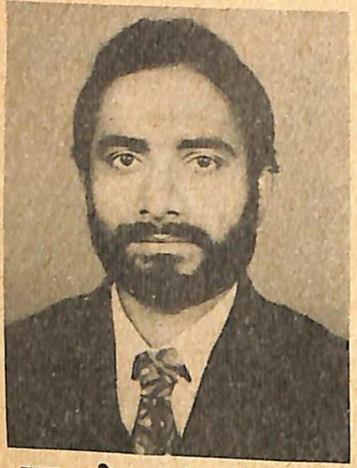

एच्. जी. तावरे
आंतर विद्यापीठ हॅंडबॉल (इंदूर)

कु. विभावरी क्षीरसागर
आंतर विद्यापीठ खो खो

आंतर महाविद्यालयीन बास्केट बॉल उपविजयी

आंतर विभागीय क्रीडा स्पर्धक

कु. मीना बोथरा
कबड्डी

कु. रजनी नाईक
कबड्डी, मैदानी स्पर्धा

कु. शकीला शेख
कबड्डी, खो खो

कु. आशा सोनवले
कबड्डी

कु. मनीषा टांकसाळे
कबड्डी, खो खो

कु. ललिता उपाध्ये
खो खो

कु. वैजयन्ती निमकर
खो खो

कु. प्रेमलता पाटील
खो खों बॅडमिंटन

कु. हर्षा शहा
बॅडमिंटन

कु. ज्योत्स्ना रणशिंग
बॅडमिंटन

कु. शुभांगी पराडकर
टेबल टेनिस

कु. मीनल चाहुरे
टेबल टेनिस

सी. एस जगताप
खो खो

डी. एम. दातार
खो खो

आर. डी. जोशीं
खो खो, मैदानी स्पर्धा

बी. ए. जाधव
खो खो, कबड्डी

यू. ए. गडीकर
खो खो

एम. बी. ओसवाल
खो खो

के. एम. पोटे
खो खो, हॅण्डबॉल

एस, डी. इंगुले
कबड्डी, कुस्ती

एस. बी. गाढवे
कबड्डी

एम. टी. चौधर
मल्लखांब

बी. ए. जगताप
मल्लखांब

टी. पी. वणवे
मल्लखांब

एन्. एस्. बाबळे
कुस्ती

आर. आर. नलावडे
कुस्ती

आर. बी. पाडुळे
कुस्ती

सीं. एल्. सोनवले
कुस्ती

आर. डी. बोत्रे
कुस्ती

एस्. के. गिरी
कुस्तीं

एस्. बी. सिधये
कुस्ती

एम्. ए. खर्चे
कुस्ती

बी. एस्. भोसले
शरीरसौष्ठव

डी. बी. लुकडे
शरीरसौष्ठव

ए. एम्. पोटे
शरीरसौष्ठव, खो खो

डी. एस्. जगताप
क्रिकेट

आर. सी. शहा
हँडबॉल, बास्केट बॉल

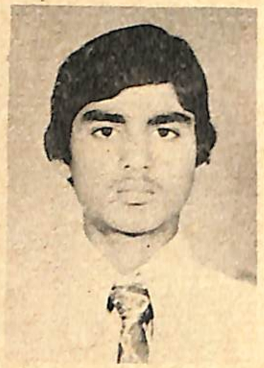
डी. एन्. ठोंबरे
हँडबॉल

एम्. डी. जाधव
हँडबॉल, फूटबॉल

के. व्ही. देशमुख
हँडबॉल

एस्. एल्. कांबळे
बास्केटबॉल

पी. डी. सावंत
बास्केटबॉल

ए. वाय्. काटे
व्हॉलीबॉल

बी. पी. कांबळे
व्हॉलीबॉल

एस् एस्. वाघ
बॅडमिंटन

पी. डी. शेळके
फूटबॉल, बास्केटबॉल
हँडबॉल, मैदानीस्पर्धा

डी. बी. गुजर
टेबलटेनिस

एम्. सी. ओसवाल
वजन उचलणे

१२) व्हॉलीबॉल

आंतरविभागीय स्पर्धेसाठी श्री. काटे ए. वाय्. व श्री. कांबळे बी. पी. यांची निवड.

१३) मैदानी खेळ

आंतरमहाविद्यालयीन २० कि. मि. धावणे शर्यतीमध्ये श्री. शेळके पी. डी; लांब उडी मध्ये श्री. जोशी; गोळाफेकमध्ये कु. रजनी नाईक यांना प्रथम क्रमांक.

जळगाव येथे आंतरविभागीय मैदानी स्पर्धेमध्ये वरील खेळाडूंची निवड.

१४) स्पर्धांचे आयोजन

आंतरमहाविद्यालयीन– बॅडमिंटन, मल्लखांब, कुस्ती, वजन उचलणे, शरीरसौष्ठव

आंतरविभागीय– कुस्ती

आंतरविद्यापीठ– खो खो (मुली)

आंतरविद्यापीठीय (महिला) खो-खो स्पर्धा

दि. २८ ते ३१ जानेवारी १९८४

उद्घाटन : कुलगुरु डॉ. राम ताकवले

स्मरणिका उद्घाटन : श्री. एस्. एस्. हिरेमठ
चेअरमन, माळेगाव सह. साखर कारखाना
माळेगाव.

पारितोषिक वितरण : अतिथीः प्राचार्य शिवाजीराव भोसले

अध्यक्ष : श्री. प्रभाकर करंदीकर
जॉइंट डायरेक्टर इंडस्ट्रीज

सहभागी संघ : ३१

यशस्वी संघ : प्रथम क्रमांक – पुणे विद्यापीठ
द्वितीय क्रमांक – मुंबई विद्यापीठ

विशेष

१) अखिल भारतीय स्तरावरील स्पर्धाचे प्रथमच संयोजन.

२) एकूण १२०० क्रीडाप्रेमी प्रेक्षकांसाठी गॅलरीची सोय. प्रेक्षकांचा प्रचंड प्रतिसाद.

३) अर्जुन पारितोषिक विजेत्या खेळाडू सौ. उषा लाटकर (पूर्वाश्रमीच्या कु. उषा नगरकर); महाराष्ट्र राज्य पुरस्कार प्राप्त उत्कृष्ट शिक्षक प्राचार्य डॉ. चि. ग. वैद्य, पुणे; उत्तम क्रीडासंघटक म्हणून शिवछत्रपती पुरस्कार प्राप्त श्री. साहेबराव पाटील, धुळे; महाराष्ट्र स्टेट स्पोर्टस् कौन्सिलवर नियुक्त श्री. एल्. टी. देशमुख; राष्ट्रपतींकडून एन्. सी. सी.चे सन्माननीय 'मेजर' पद प्राप्त प्रा. ए. एस् किणिगे यांचा विशेष औचित्यपूर्ण सत्कार करण्यात आला.

ऋणनिर्देश

माळेगाव सह. साखर कारखाना, बारामती नगरपरीषद पंचायत समिती, बांधकाम व दळणवळण विभाग, स्थानिक सेवाभावी व स्वयंसेवी संस्था,

प्राचार्य डॉ. जे. के. गोधा यांचे कुशल नेतृत्व व मार्गदर्शन, प्राध्यापक व सेवक वर्ग यांचे शिस्तबध्द प्रयत्न व स्थानिक अनेक संस्था व व्यक्तींचे तत्पर सहकार्य यांचा या स्पर्धांच्या यशस्वी संयोजनात उल्लेखनीय सुमेळ.

प्राध्यापकांचे कार्यकर्तृत्व

प्रा. डॉ. कृ. मं सुर्वे

दि. ३ व ४ सप्टेंबर ८३ या दोन दिवशी महाविद्यालयात हिंदी व मराठी विभागाच्या संयुक्त चर्चासत्रात 'हिंदी के उपन्यासों में यथार्थता' या विषयावर एक टिपण वाचले व चर्चेत सहभाग.

दि. ८-१-८४ रोजी भुसावळ कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय, भुसावळ येथील 'पुणे विद्यापीठ हिंदी अध्यापक परिवारा' च्या अधिवेशनात 'उच्च शिक्षा में हिंदी की स्थिति' या विषयावरील लेख वाचला व चर्चेत सहभाग.

दि. १३ व १४ फेब्रुवारी ८४ या दोन दिवशी पुणे विद्यापीठाच्या हिंदी विभागाने स्व. रामचंद्र शुक्ल व श्री. चंद्रधरशर्मा 'गुलेरी' यांच्या जन्मशताब्दी निमित्त आयोजिलेल्या चर्चासत्रात 'पं. चंद्रधरशर्मा गुलेरी' का भाषावैज्ञानिक क्षेत्र को योगदान' या विषयावर निबंधवाचन व चर्चेत सहभाग.

प्रा. व्ही. डी. काकडे

दि. १६ जून ते २२ जूने ११८३ पर्यंत संगमनेर

महाविद्यालयात Orientation Camp on Foundation Course करीता निवड व सहभाग.

दि. ११ सप्टेंबर १९८३ रोजी महाविद्यालयात आयोजित 'Social Movement in Maharashtra या विषयावरील चर्चासत्रात सहभाग.

प्रा. बी. पी. जोहरापूरकर

दि. ९ ते ११ फेब्रुवारी १९८४ पर्यंत अहमदाबाद येथे झालेल्या ५ व्या इंडियन इन्स्टिटयूट ऑफ ज्यॉग्राफर्सच्या कॉन्फरन्समध्ये 'Some problems of Tourism in Maharashtra' या निबंधाचे वाचन व चर्चेत सहभाग.

प्रा. एस्. एस्. मायी

समाजशास्त्र या विषयातील Ph. D. पदवीस.ठी 'Impact of social Leglsation on rural family in Marathwada' या विषयावरील प्रबंध दि. १७ डिसेंबर १९८३ रोजी मराठवाडा विद्यापीठाला सादर केला.

प्रा. टी. के. खोत.

पुणे विद्यापीठाच्या एप्रिल १९८३ च्या एम्. ए. परीक्षेतील डिफेन्सस्टडीज विषयाचे 'विश्वनाथ पार्वती गोखले ट्रस्ट फंड' चे पारितोषिक व 'दत्त प्रसन्न काटदरे पारितोषिक' प्राप्त.

प्रा. ए. एस्. पंढरी

१७ फेब्रुवारी १९८४ रोजी श्री. छत्रपती हायस्कूल, भवानीनगर येथे 'एस्. एस्. सी. नंतरचे कोर्सेस व नोकऱ्या' या विषयावर 'शाळा–महाविद्यालय समूह' योजनांतर्गत मार्गदर्शनपर भाषण.

प्रा. डॉ. एस्. बी. खरोसेकर

दि. १५ जून ते २२ जून १९८३ पर्यंत संगमनेर महाविद्यालयातील 'पायाभूत अभ्यासक्रमा' च्या चर्चासत्रात सहभाग.

दि. १२ ते १५ नोव्हेंबर १९८३ पर्यंत एच्. पी. टी. महाविद्यालयातील 'पायाभूत अभ्यासक्रमा' च्या चर्चासत्रात सहभाग.

दि. १३ ते १८ जानेवारी १९८४ पर्यंत फिल्म इस्टिटयूट, पुणे, येथे पुणे विद्यापीठ दृक्श्राव्य विभागातर्फे आयोजिलेल्या दूरदर्शन कार्यक्रम निर्मितीवर आधारित वर्कशॉप मध्ये सहभाग.

महाविद्यालयातील रसायनशास्त्र विभागातर्फे दि. ४ मार्च १९८४ रोजी 'प्रदूषण परिणाम' या विषयावर आयोजित परिसंवादात संशोधनपर निबंध सादर व चर्चेत सहभाग.

प्रा. एस्. एस्. देवकुळे

सायन्स कॉलेज कऱ्हाड येथे 'Environmental pollution in Maharashtra' या विषयावरील चर्चासत्रात निबंधवाचन व चर्चेत सहभाग.

श्रद्धांजली

● आमचे ज्येष्ठ सहकारी प्रा. ए. एस्. किणिगे यांच्या पत्नी **श्रीमती मालतीबाई किणिगे** यांचे अल्पशा आजाराने अल्पवयातच दुःखद निधन झाले.

● महाविद्यालयाच्या प्रारंभिक विकासोन्मुख काळात मुलांच्या वसतिगृहासाठी ३ एकर ३९ गुंठे जमिनीची उदार देणगी देणाऱ्या गालिंदे बंधूपैकी **श्री. विश्वनाथ मारूती गालिंदे** यांचे दुःखद निधन झाले. संस्थेवरील त्यांचे ऋण कधीही विसरता येणार नाहीत.

● बारामतीचे एक प्रगतशील शेतकरी, अनेक शैक्षणिक संस्थाचे कार्यकुशल पदाधिकारी, व आमच्या महाविद्यालयाचे प्रारंभापासूनचे हितचिंतक **श्री. राजाभाऊ उंडे** यांचे दुःखद निधन झाले.

● आमचे सहकारी प्रा. एस्. एस्. कणसे यांचे पिताजी **श्री. श्रीपती येसू कणसे** यांचे व प्रा. के. एम् जाधव यांचे पिताजी **श्री. मुरलीधर रामजी जाधव** यांचे दुःखद निधन झाले.

● आयुर्विमा महामंडळाचे विकासाधिकारी बारामतीच्या अनेक सार्वजनिक – सामाजिक कार्यातील मूर्तिमंत चैतन्य व महाविद्यालयाच्या प्रत्येक कार्यक्रमास तत्परतेने सहकार्य देणारे संस्थेचे मित्र, बारामतीच्या 'जायन्टस् ग्रुप' या स्वयंसेवी संस्थेचे अध्वर्यु **श्री. जे. एस्. दिघे** यांचे कर्करोगाने दुःखद निधन झाले.

● महाविद्यालयातील सेवक श्री. उत्तम जाधव यांची पत्नी **श्रीमती करुणा जाधव** यांचे अपघाती दुःखद निधन झाले.

या सर्वांना आमची भावपूर्ण श्रद्धांजली !

सूची विभाग

एप्रिल १९८३ च्या विविध परीक्षांत प्रथम श्रेणीत उत्तीर्ण झालेल्या विद्यार्थ्यांची गुणानुक्रमे सूची :

बी. ए.

१. श्री. सातपुते अजिनाथ लक्ष्मण	(भूगोल)
२. श्री. मोरे सुरेश कृष्णा	(मानसशास्त्र)
३. कु. चौधरी चंद्रशोभा लक्ष्मणराव	(भूगोल)
४. श्री. टेकावडे भगवान रघुनाथ	(भूगोल)
५. कु. जोगळेकर शुभांगी शंकर	(मानसशास्त्र)
६. कु. पेशवे आसावरी रामदास	(मानसशास्त्र)
७. श्री. चौधरी रामदास मारुती	(भूगोल)
८. कु मुलाणी नजमा गफूर	(इतिहास)
९. श्री. गुजर किरण बबनराव	(राज्यशास्त्र)
१०. कु. इनामदार सुषमा बाबाजी	(मानसशास्त्र)
११. श्री. वावरे पोपट ज्ञानदेव	(भूगोल)
१२. श्री. माने ज्ञानदेव भगवान	(राज्यशास्त्र)
१३. श्री. शिंदे राजेंद्र बाबासाहेब	(भूगोल)
१४. श्री. सुर्वे सुभाष पंढरीनाथ	(मानसशास्त्र)
कु. पाटील विजया शंकरराव	(राज्यशास्त्र)
१५. कु. साळवी कुंदा अरविंद	(इतिहास)
१६. कु. शेख रेहाना महिबूब	(राज्यशास्त्र)
१७. शेख शरिफ गुलामअल्ली	(राज्यशास्त्र)
१८. श्री. जगदाळे राजेंद्र शिवाजीराव	(मराठी)
१९. श्री. घोळवे विजयकुमार तुकाराम	(भूगोल)
कु. पैठणकर प्रतिभा यशवंतराव	(राज्यशास्त्र)
२०. श्री. पोटफोडे धनराज शंकर	(राज्यशास्त्र)
२१. श्री. शेळके पुष्पशील धैर्यशील	(अर्थशास्त्र)
२२. श्री. आटोळे हरिदास उमाजी	(इंग्रजी)
२३. कु. जोगळेकर स्वाती प्रभाकर	(इंग्रजी)
२४. कु. जोगळेकर शुभांगी शंकर	(मानसशास्त्र)
२५. श्री. लोहोकरे हनुमंत आत्माराम	(भूगोल)
श्री. थोरात शिवाजी धोंडिबा	(भूगोल)
श्री. जगताप शिवाजी शहाजी	(राज्यशास्त्र)
२६. श्री. चव्हाण अशोक साहेबराव	(राज्यशास्त्र)
२७. श्री. आटोळे हनुमंत दादाराम	(अर्थशास्त्र)

बी. कॉम.

१. श्री. देशपांडे राजेंद्र सुधाकर	(अॅड. अकौंट अॅन्ड ऑडिटींग)
२. श्री. देशपांडे राजीव अरविंद	"
३. कु तावरे वैजयंता रामचंद्र	(अॅड. स्टॅटिस्टिक्स)
४. श्री. नाहटा विनोद शांतीलाल	"
५. श्री. कुलकर्णी सोमनाथ विनायक	"
६. कु. खटावकर माधुरी श्रीधर	(अॅड. अकौंट अॅन्ड ऑडिटींग)
७ कु. काळे कांता दिगंबर	"
८. कु. ठोंबरे शैलजा काशिनाथ	"
९. श्री. ओसवाल अंबालाल कस्तुरचंद	"
१०. श्री. मोमिन हरुन मुसा	"
११. श्री. कुदळे सुनिल शंकर	"
१२ श्री. माळशिकरे सुरेश कोंडीबा	"
१३. कु. शिंदे प्रतिभा श्रीधर	"
१४. श्री. जाधव विठ्ठल भिकोबा	(अॅड. स्टॅटिस्टिक्स)
१५. कु. शिराळकर ज्योती रंगनाथ	(अॅड अकौंट अॅन्ड ऑडिटींग
१६. कु. जोशी सुलभा अनंत	"
१७. श्री. कांबळे राजेंद्र लोभाजी	(अॅड. स्टॅटिस्टिक्स)
१८. श्री. गिरंजे अशोक संभाजी	(अॅड. अकौंट अॅन्ड ऑडिटींग)
१९. श्री. छाजेड दिनेशकुमार मोहनलाल	"
२०. कु. निमकर रत्नमाला उद्धव	"
२१. श्री. जगताप नरेंद्र देविदास	"
२२. श्री. आनंदवाला हैदर ताहेरभाई	"
२३. श्री. दिवाकर राजेंद्र हरिभाऊ	"
कु. प्रभुणे मीना दत्तात्रय	"
२४. श्री. उंडे श्रीकृष्ण विठ्ठल	"
२५. श्री. चांगण संजीव विठ्ठल	"
२६. श्री. भापकर दिलीप माणिकराव	"
श्री. नरूटे शहाजी मारुती	"
२७. श्री. वाघे मोरेश्वर महादेव	"
२८. कु. गुरव मंगला विनायक	"

२९. कु. केसरे सुरेखा दत्तात्रय — ॲड अकौंट ॲन्ड ऑडिटिंग
३०. श्री. बोकील विनायक वासुदेव ,,
३१. कु. कळंत्रे नीलिमा विश्वनाथ ,,
३२. श्री. पानसरे राजकुमार ज्ञानदेव ,,
श्री. कुलकर्णी संजय प्रल्हाद ,,
श्री. बोरावके दत्तात्रय बाळकृष्ण ,,
कु. तळवळकर सुरंगा भालचंद्र ,,

बी. एस्सी.

१. श्री. दारुवाला शमुवेल चिमणलाल (रसायनशास्त्र)
२. श्री. जगदाळे कैलास बबनराव (वनस्पती शास्त्र)
३. श्री. जगदाळे पोपट एकनाथ ,,
४. श्री. धनवानी लक्ष्मीचंद जेठानंद (रसायनशास्त्र)
५. श्री. मोदी प्रवीण माणिकचंद ,,
६. श्री. कुंभार भारत रामचंद्र (संख्याशास्त्र)
७. कु. पाटील कल्पना बाळासाहेब (प्राणिशास्त्र)
८. कु. शहा मंजुषा माणिकचंद (वनस्पती शास्त्र)
९. कु. पोळ कल्पना बाळासाहेब (प्राणिशास्त्र)
१०. श्री. जगताप संजयकुमार यशवंत (रसायन शास्त्र)
११. श्री. पाटील प्रमोद धोंडीबा (संख्याशास्त्र)
१२. श्री. दाभाडे किसन विनायक (पदार्थ विज्ञान)
१३. श्री. पाटील रमेश वसंतराव (गणित)
१४. श्री. दराडे सुरेश आत्माराम (रसायनशास्त्र)
१५. श्री. अटोळे सोमनाथ रघुनाथ ,,
१६. श्री. देशपांडे प्रमोद विनायक (वनस्फती शास्त्र)
१७. श्री. भोसले दत्तात्रय भिमराव (पदार्थ विज्ञान)
१८. श्री. जामदार नंदकुमार जालिंदर (रसायनसास्त्र)

एम्. ए.

१. कु. कुलकर्णी शोभा मधुकर (मराठी)
२. श्री. कुंभार दिलीप राजाराम (इतिहास)
३. कु. तावरे आशालता साहेबराव ,,
४. श्री. महाजन सुभाष मुरग्याप्पा ,,
५. कु. रुपनवर नीलवंती नामदेवराव ,,
६. कु. देशपांडे अलका अनिल (मराठी)
७. श्री. निगडे माणिक राजाराम ,,
८. श्री. भुंजे अशोक नारायण ,,
९. श्री. शिंदे महेश जयराम ,,
१०. श्री. तांबे लक्ष्मण पिलाजी ,,

एम्. कॉम्.

१. श्री. जाधव मोहन मारुती
२. श्री. वावरे बापू कृष्णा
३. श्री. मेहता अशोक प्रकाश
४. श्री. डोईफोडे रामदास शंकर
५. श्री. पाटील विश्वंभर बाळासाहेब
६. श्री. कवितके शिवाजी भाऊसाहेब
७. कु. दोशी मधुमती जीवंधर
८. श्री. बंदुके गोरखनाथ हरिभाऊ

शिष्यवृत्तीधारक विद्यार्थ्यांची नावे

१. राष्ट्रीय गुणवत्ता शिष्यवृत्ती

१. कु. संगीता बेलपत्रे	एफ्. वाय्. बी. कॉम्.	रु. ५४०
२. श्री. प्रशांत घोडके	एफ्. वाय्. बी. कॉम्.	रु. ६००
३. कु. मीनल चाहुरे	एफ्. वाय्. बी. एस्सी.	रु. ५४०
४. कु. सुनीता जगताप	एम्. ए.	रु. १४४०

२. राज्य सरकारची गुणवत्ता शिष्यवृत्ती

१. कु. विद्युत केळकर	एफ्. वाय्. बी. एस्सी	रु. ३००
२. कु मंजुश्री गवसणे	एफ्. वाय्. बी. एस्सी	रु. ३००
३. कु. प्रेमलता पाटील	एफ्. वाय्. बी. एस्सी	रु. २७०

४) कु. रश्मी नवाथे	एफ्. वाय्. बी. एस्सी	रु. ३६०
५) कु. प्रतिभा मांडण	एफ्. वाय्. बी. एस्सी	रु. ३६०
६) कु. कल्पना दोशी	एस्. वाय्. बी. कॉम्.	रु. ३६०
७) कु. विजया मूर्ती	टी. वाय्. बी. एस्सी	रु. ३६०
८) कु. शुभांगी पराडकर	टी. वाय्. बी. एस्सी	रु. ३६०
९) कु. सविता दाते	टी. वाय्. बी. एस्सी	रु. ३६०
१०) श्री. सुधीर सुतार	टी. वाय्. बी. एस्सी	रु. ३६०
११) श्री. राजेश आचार्य	टी. वाय् बी. एस्सी	रु. ३६०
१२) श्री. पंढरीनाथ साळुंके	टी. वाय्. बी. ए.	रु. ३६०
१३) श्री. हनुमंत भागवत	टी. वाय्. बी. ए.	रु. ३६०
१४) कु. वासंती जगताप	टी. वाय्. बी. ए.	रु. ३६०
१५) कु. उज्वला गाठे	टी. वाय् बी ए.	रु. ३६०
१६) कु. अमिता धामणसकर	एम्. ए.	रु. ३६०
१७) श्री. बाळासाहेब भगत	एम्. ए.	रु. ३६०
१८) श्री. अशोक यादव	एम्. ए.	रु. ३६०
१९) श्री. बबन भापकर	एम्. ए.	रु. ३६०
२०) श्री. गिरीश देशपांडे	एम्. कॉम्.	रु. ३६०
२१) कु. माधुरी खटावकर	एम्. कॉम	रु. ३६०

३. राष्ट्रीय कर्जाऊ शिष्यवृत्ती

१) कु. वन्दना कुलकर्णी	एस् वाय्. बी. कॉम्	रु. ७२०
२) श्री. अशोक काळंगे	एस्. वाय्. बी. एस्सी	रु. ७२०
३) श्री. भागवत पवार	एम्. कॉम्	रु. ९००

४. गणेश मनोहर व शंकरराव गणेश दाते ट्रस्ट (पुणे) शिष्यवृत्ती

१) श्री. पांडुरंग नरूटे	एम्. कॉम्.	रु. ३००
२) कु. स्मिता बिरबले	एस्. वाय. बी. कॉम्.	रु. १५०
३) कु. वन्दना कुलकर्णी	एस. वाय्. बी. कॉम्.	रु. १५०
४) कु. अंजली ढेरे	एफ्. वाय्. बी. कॉम्.	रु. १५०
५) कु. विद्या इंगळे	एफ्. वाय् बी. कॉम्.	रु. १५०

५. श्री. साईबाबा संस्थान, शिर्डी, शिष्यवृत्ती

१) श्री. शिवाजी तुपे	टी. वाय् बी. ए.	रु. १६०

६ हिन्दी शिष्यवृत्ती

१) श्री. जयसिंग जामदार	एम्. ए.	रु. ८००

७. श्रीमती लक्ष्मीबाई श्रीपाद अलूरकर शिष्यवृत्ती

१) कु. सुवर्णलता राऊत	एम् ए.	रु. ७० दरमहा

८. दक्षिणा फेलोशिप

१) कु. रंजना सरोदे	एम. ए.	रु. ६० दरमहा

९. फ्रीडम फायटर स्कॉलरशिप

१) कु. सुरेखा समर्थ	एफ् वाय्. बी. कॉम	रु. ६००
२) श्री. पांडुरंग बाचल	एफ् वाय्. बी. कॉम	रु. ६००
३) श्री. धन्यकुमार जगताप	एस् वाय्. बी. ए.	रु. ६००
४) श्री. शिवाजी तांबे	एम्. ए.	रु. ६००

१०. फिजिकली हॅण्डीकॅप्ड् स्कॉलरशिप (८२-८३)

१) श्री. अभयकुमार मठ	एफ् वाय्. बी.कॉम	रु ९००
२) श्री. प्रमोद वडगावकर	एम्. ए.	रु.१२००
३) श्री. विश्वनाथ कुंभार	एम्. ए.	रु.१०८०
४) श्री. रामदास डोईफोडे	एम्. कॉम.	रु.१०८०
५) कु. सुरेखा पारख	एम्. कॉम	रु.१०८०

विद्यापीठ पारितोषिके

१. प्राचार्य शिवराम विनायक शेवडे पारितोषिक
(विद्यापीठात बी. एस्सी. ला बॉटनी (प्रिन्सिपल) मध्ये सर्वाधिक गुण
श्री. पोपट एकनाथ जगदाळे — रु.२२०

२. श्री. कृष्णराव भाऊराव बाबर पारितोषिक
(विद्यापीठात बी. ए. ला इतिहास (स्पेशल) मध्ये सर्वाधिक गुण)
कु. सुवर्णलता राऊत — रु.१९०

विशेष पारितोषिके

१. कॉलेज पारितोषिके

१) कु. मीना संगई	प्रथम वर्ष कला	प्रथम	रु. ५१
२) कु. सुनंदा व्यवहारे	प्रथम वर्ष शास्त्र	प्रथम	रु. ५१
३) श्री. अरुण कांबळे	प्रथम वर्ष वाणिज्य	प्रथम	रु. ५१
४) श्री. गोविंद घाडगे	द्वितीय वर्ष कला	प्रथम	रु. ५१
५) कु. सविता दाते	द्वितीय वर्ष शास्त्र	प्रथम	रु. ५१
६) कु. रजनी बेलपत्रे	द्वितीय वर्ष वाणिज्य	प्रथम	रु. ५१
७) श्री. अजिनाथ सातपुते	बी. ए.	प्रथम	रु. ५१
८) श्री. शमुवेल दारूवाला	बी. एस्सी	प्रथम	रु. ५१
९) श्री. राजेंद्र देशपांडे	बी. कॉम	प्रथम	रु. ५१
१०) कु. शोभा कुलकर्णी	एम्. ए.	प्रथम	रु. ५१
११) श्री. मोहन जाधव	एम्. कॉम्	प्रथम	रु. ५१

२. मे. पोपटलाल चंदनमल पारितोषिके

१) श्री. अजिनाथ सातपुते	बी. ए.	प्रथम	रु. १००
२) श्री. राजेंद्र देशपांडे	बी. कॉम्	प्रथम	रु १००

३. स्व. डॉ. एस्. एन्. पुराणिक स्मृतिपारितोषिक

१) श्री. किरण गुजर	बी. ए. (राज्यशास्त्र)	प्रथम	रु. १०१

४. अनेकांत एज्युकेशन सोसायटीचे
स्व. डॉ. एस्. एन् पुराणिक पारितोषिक

१) श्री अजिनाथ सातपुते	बी. ए.	प्रथम	रु. १०१

५. स्व. सुरेश काळे स्मृतिपारितोषिके

१) अजिनाथ सातपुते	बी. ए.	प्रथम	रु. ६१
२) श्री. सुरेश मोरे	बी. ए	द्वितीय	रु. ४०

६. श्री. कमलाकांत ढवाण पारितोषिके

१) श्री. संभाजी जगताप	द्वितीय वर्ष कला	इतिहासात प्रथम	रु. २५
२) कु. उज्वला गाठे	" "	राज्यशास्त्रात प्रथम	रु २५
३) कु. जयश्री गांधी	" "	अर्थशास्त्रात प्रथम	रु. २५
४) कु. ललिता उपाध्ये	" "	मानसशास्त्रात प्रथम	रु. २५
५) कु. सविता दाते	द्वितीय वर्ष शास्त्र	प्रथम	रु. २५
६) कु. रजनी बेलपत्रे	द्वितीय वर्ष वाणिज्य	प्रथम	रु. २५

७. श्री. जवाहर शहा (वाघोलीकर) पारितोषिके

१) श्री. अरविंद वाघ	प्रथम वर्ष वाणिज्य	बँकिंग- प्रथम	रु. ५०
२) कु. संगीता देशपांडे	द्वितीय वर्ष वाणिज्य	बँकिंग- प्रथम	रु. ५१

८. श्री. अजित शहा (वडुजकर) पारितोषके

१) श्री. मोहन जाधव	एम्. कॉम्.	प्रथम	रु. ५०
२) श्री. राजीव देशपांडे	बी. कॉम्.	अकौन्टन्सी- प्रथम	रु. २०

९. श्री. के. वाय्. जगताप (मॅजिस्ट्रेट) पारितोषके

१) श्री. सुरेश मोरे	बी. ए.	मानसशास्त्र- प्रथम	रु. ५१
२) श्री. राजेंद्र जगदाळे	बी. ए.	मराठी- प्रथम	रु. ५०

१०. सौ. वासंती भगवानराव खारतुडे पारितोषिक

१) कु. स्वाती जोगळेकर	बी. ए.	इंग्लिश- प्रथम	रु. ३५

११. प्रा. आर. एच. चाफेकर पारितोषिक

१) कु. सुनंदा व्यवहारे	प्रथम वर्ष शास्त्र	प्रथम	रु. ५१

१२. प्रा. व्ही. व्ही. उपाध्ये पारितोषिक

१) कु. स्वाती जोगळेकर	बी. ए.	इंग्लिश- प्रथम	रु. ५१

१३. प्रा. डॉ. डी. टी. पाटील पारितोषिके

१) कु. शोभा कुलकर्णी	एम्. ए.	मराठी- प्रथम	रु. २५
२) श्री. राजेंद्र जगदाळे	बी. ए.	मराठी -प्रथम	रु. २५

१४. प्रा. एस. पी. कदम पारितोषिक

१) कु. रत्नप्रभा तावरे	प्रथम वर्ष कला	समाजशास्त्र- प्रथम	रु. ३१

१५. प्रा. व्ही. ए. संगई पारितोषिक

१) कु. मीना संगई	प्रथम वर्ष कला	इतिहास- प्रथम	रु. २५

विविध शिष्यवृत्त्या व फ्रिशिप्स मिळविणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या १९८३-८४

शिष्यवृत्त्या

१) राष्ट्रीय गुणवत्ता शिष्यवृत्ती.	४
२) राज्यसरकारची गुणवत्ता शिष्यवृत्ती.	२१
३) राष्ट्रीय कर्जाऊ शिष्यवृत्ती.	३
४) गणेश मनोहर व शंकरराव गणेश दाते ट्रस्ट (पुणे) शिष्यवृत्ती	५
५) श्री. साईबाबा संस्थान शिर्डी शिष्यवृत्ती	१
६) हिन्दी शिष्यवृत्ती	१
७) श्रीमती लक्ष्मीबाई श्रीपाद अलूरकर शिष्यवृत्ती	१
८) दक्षिणा फेलोशिप	१
९) फ्रीडम फायटर स्कॉलरशिप	४
१०) बी. सी. स्कॉलरशिप	१७४
११) कॉलेज मेरिट स्कॉलरशिप	८८
१२) फिजिकली हॅन्डीकॅप्ड स्कॉलरशिप (८२-८३)	५

फ्रीशिप्स

१) ई. बी. सी. फ्रीशिप	१०६७
२) ई. बी. सी. फ्रीशिप (राज्यसरकार)	२९
३) बी. सी. फ्रीशिप	९
४) प्रायमरी टीचर फ्रीशिप	७९
५) एस्. एस्. सी. डी. एड. फ्रीशिप	२
६) कॉलेज मेरिट फ्रीशिप	१५

अनेकान्त एज्युकेशन सोसायटीचे

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय
बारामती

॥ अनन्तधर्मणस्तत्त्वं पश्यन्ती प्रत्यगात्मनः ॥
॥ अनेकान्तमयी मूर्तिनित्यमेव प्रकाशताम् ॥

अनेकान्त

वार्षिक नियतकालिक

(कनिष्ठ)

१९८३-८४

अनुक्रम

● संपादकीय (१)

कथा

★ भरती / धनंजय शिन्दे (३) ● तो नि ती / कु. सविता वाघ

कविता

★ वाटचाल / नरसिंग देवकाते (८) ★ आनंद / नरसिंग देवकाते (८) ● कविता / विश्वास आगवणे (८) ● प्रेम / गजानन जिरंगे (९) ● लॉटरी / आर्. बी. टाकळे (९) ● आजचा उमेदवार / एस्. बी. घोळवे (९)

कार्यवृत्तान्त - १० ते १४

संपादकीय

कनिष्ठ महाविद्यालयाचा स्वतंत्रपणे प्रकाशित होणारा 'अनेकान्त' चा दुसरा अंक आपल्या हाती देत आहोत.

आपले महाविद्यालय कनिष्ठ व वरिष्ठ अशा स्तरांचे मिळून बनलेले एकसंघ महाविद्यालय आहे. वस्तुतः महाविद्यालयाचे विविध सांस्कृतिक कार्यक्रम नवे उपक्रम व योजना इ. बाबतीत दोन्ही महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांचा व प्राध्यापकांचा संयुक्तपणे सहभाग असतो. पण तरीही, अभ्यासक्रम, क्रीडाविषयक घडामोडी इ. बाबतीत कनिष्ठ महाविद्यालयाचे वेगळेपण जाणवणारे आहे. विशेषतः या महाविद्यालयातील विद्यार्थी १७–१८ वर्षाच्या उसळत्या रक्ताच्या वयोगटातील असतात. तारूण्याच्या उंबरठ्यावरील स्वप्नमयता व जीवनातील प्रखर वास्तवता यांच्या सीमारेषेवर वावरणारे असे त्यांचे स्वतंत्र भावविश्व असते. त्यांचे वैशिष्टचपूर्ण असे सामूहिक व्यक्तिमत्वही या महाविद्यालयात जाणवते. त्यांच्या साहित्यगुणांना मुक्तपणे वाव मिळावा व क्रीडाक्षेत्रातील नैपुण्याची स्वतंत्रपणे नोंद करावी या उद्देशाने गेल्या वर्षापासून कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या नियतकालिकाचे स्वतंत्र संपादन मुद्दाम केले जात आहे. विद्यार्थ्यांनी याचा मनसोक्त फायदा घ्यावा अशी अपेक्षा आहे.

यावर्षीच्या अभिनंदनीय नि अभिमानास्पद अशा दोन घटनांचा येथे सर्व प्रथम उल्लेख करावा लागेल.

आपले प्राचार्य **डॉ. जे. के. गोधा** यांची पुणे विद्यापीठ कार्यकारिणीवर प्रचंड बहुमताने निवड झाली याबद्दल सर्व विद्यार्थी व प्राध्यापकांना अत्यंत आनंद व अभिमान वाटत आहे. तसेच कनिष्ठ महाद्यिालयातील डॉ. एन्. एन्. पाटील व डॉ. ए. एन्. फड या प्राध्यापकद्वयांनी अनुक्रमे वनस्पतिशास्त्र व प्राणिशास्त्र या विषयान्तर्गत संशोधन करून मराठवाडा विद्यापीठाची पी. एच्. डी. ही उच्च पदवी प्राप्त केली याबद्दल त्यांचे मनःपूर्वक अभिनंदन ! महाविद्यालयाच्या दृष्टीने या दोन्ही घटना निश्चितच गौरवास्पद आहेत.

कला – क्रीडा क्षेत्रातील विशेष घटनांची नोंद कार्यवृत्तान्तात केली आहेच. पण 'कथा–कविता–लेख' स्पर्धेसाठी विद्यार्थ्यांचा जो अत्यंत अल्पसा प्रतिसाद मिळाला याची सुद्धा अत्यंत खेदपूर्वक नोंद करावी लागत आहे.

विद्यार्थ्यांच्या अंगभूत कलागुणांच्या आविष्काराला प्रोत्साहन देण्याच्या उद्देशाने आपले प्राचार्य अनेक नवनवीन स्पर्धा व योजना सतत राबवीत असतात. पण त्यांचा फायदा घेण्याची, काही नवीन शिकण्याची वा नवनिर्मितीची वृत्तीच विद्यार्थ्यांमध्ये आढळत नाही. हे असे का आहे कळत नाही.

आजच्या तीव्र संघर्षाच्या जगात यशस्वीपणे व आनंदाने जगायचे असेल तर विशेषतः १७–१८ वयाच्या विद्यार्थ्यांना आत्मशोध करावा लागेल. आपल्या अंगी असणाऱ्या गुणांची कधी कधी आपल्यालाच ओळख नसते. आपल्या अनुभवांशी प्रामाणिक राहून आपले नित्यनूतन व्यक्तिमत्व घडवावे लागेल. आम्ही तुमच्यासाठी योग्य व्यासपीठ तयार करून देऊ. पण त्यावर आत्मविश्वासाने तुम्हालाच वावरावे लागेल.

विद्यर्थी मित्रांना एवढीच मित्रत्वाची सूचना.

ज्यांचे साहित्य प्रकाशित होऊ शकले नाही त्यांनी पुनः प्रयत्न करावा. योग्य त्या ज्येष्ठांकडून मार्गदर्शन घ्यावे.

या अंकाच्या निर्मितीत साहित्यरुपाने व इतर दृष्टीने ज्यांनी ज्यांनी साहाय्य केले त्या सर्वांचे मनपूर्वक आभार.

भरती

धनंजय शिन्दे
१२ वी वाणिज्य

आज निराश वाटत होते. तसे रोजच वाटते. रात्रही न् दिवसही. उदास, नीरस आणि सुन्न वाटणारी रात्र तिच्या मागोमाग उगवणारा दिवसही तसाच.

परंतु अशा नीरसतेतूनही त्याच्या आशावादी मनाला जळी–स्थळी, काष्ठी–पाषाणी (आणखी काही. शिल्लक असेल तर त्यातूनही) एकच गोष्ट दिसत होती. नोकरी ! जीवनामध्ये बाळगलेले एकच एक स्वप्न! मोठ्या पगाराची नोकरी हेच त्याच्या जीवनातील एकमेव ध्येय होते. हे ध्येय गाठण्यासाठी तो सकाळीच घराबाहेर पडत असे. सिटी–बसेस मध्ये स्वतःला कोंबून विविध कार्यालये, कारखाने, छोटया–मोठ्या कंपन्या यांच्या चकरा मारणे हा त्याचा दिनक्रम. रोज वाचनालयात बसून वर्तमान पत्रांतील नोकरीच्या जाहिराती हुडकून त्यावरून अर्ज करणे आणि मग सुरु होत असे. कॉल–लेटर, इंटरव्यू चा कधीही न संपणारा रटाळ कार्यक्रम. आता हे रोजचेच होऊन बसले होते.

शहरातील वातावरण, तेथील आचार–विचार, मोठ–मोठया सडका, उतुंग इमारती या सर्वांशी तो परिचित झाला होता. गावी असणाऱ्या एकुलत्या एक कॉलेजमधून त्याने एम्. ए. ची पदवी संपादन केली होती. आणि नोकरीच्या शोधार्थ महानगरी मुंबई गाठली होती. महानगरातल्या सर्वात गलिच्छ वस्तीत त्याने एक खोली मिळवली होती त्यावेळी त्याला एम्. ए. ची पदवी मिळाली त्यापेक्षा जास्त आनंद झाला होता. रात्रीच्या निवाऱ्याची सोय झाली होती. आसपास घाणीमुळे दुर्गंधीचे भपकारे येत. सगळीकडे गटाराने झालेली चिकचिक परंतु आता त्याला या सर्व गोष्टींची सवय झाली होती. खरे म्हणजे चाळीस रुपयांमध्ये तो हवेशीर खोलीची कल्पनाही करु शकत नव्हता. तसा त्याचा एक फायदाही होत होता. वस्तीतील बऱ्यापैकी लोकांच्या चार–पाच मुलांची (चार–पाच यासाठी की, त्यातील एखादा कमी अथवा जास्त होत असे.) तो शिकवणी घेत असे. त्यातून त्याला कसेतरी साठ–सत्तर रुपये मिळत. त्यामुळे खोलीचे भाडे आणि (खानावळीतील निकृष्ट) जेवण यांचा प्रश्न सुटला होता.

सकाळचा चहा घेवून तो नोकरीच्या शोधार्थ निघत असे व रात्री उशीरापर्यंत भटकत असे. नाहीतरी गुदमरून टाकणाऱ्या खोलीपेक्षा तेच त्याला बरे वाटत असे. जीवनातील सर्व आशा–आकांक्षा, उत्साह मातीमोल झाला होता. उत्तुंग इमारती, मोठे सिनेमा हॉल, पॉश हॉटेल्स, हवेशी स्पर्धा करणाऱ्या इंपोर्टेड मोटारी सर्वकाही निरर्थक, नीरस वाटत होते. जगात आपल्या शिवाय सर्वजण आनंदित आहेत असे त्याचे प्रामाणिक मत होते.

महानगरी ! म्हणजे जशी काही नोकऱ्यांची गुदामे. काय पाहिजे तुम्हाला ? नोकरी ! या, झाडाला लागल्या आहेत .घ्या तोडून! वशिला आहे तुमच्याजवळ ? नाही? चालेल. पैसा आहे ? असेल तर या, बोला कोणती नोकरी पाहिजे ? क्लार्क– पाच हजार, कॅशियर– दहा हजार! काढा. काय म्हणाला ? काही नाही ? फुटा ? पुढे जा. अरे पदवीला विचारतो कोण ? तुमच्या सारखे कितीक पदवीवर जोडे झिजवीत फिरत आहेत.

इंटरव्ह्यू घेंणारे अधिकारी तिरकस पाहून गालातल्या गालात हसत आहैत. जसे काही त्यांना म्हणायचे आहे –अरे ! ही मुलाखत म्हणजे देखावा . कशासाठी वेळ खर्ची करता ? ह्या जागा तर वर्तमानपत्रात जाहिरात देण्यापूर्वीच भरलेल्या आहेत.

रस्त्यातून भटणारे लोकही असे भेटतात की जसे काही त्यांना म्हणायचे आहे–– बेकार आहेस तरूण माणसा ? (बहुतेक वेळा नोकरीच्या ध्यासानें हा तरूण माणूस खप्पड म्हातारा झालेला असतो) केव्हापासून बेकार आहेस ? काय ? दोन वर्षें, अकरा महीने, नऊ दिवसांपासून ? आश्चर्यच आहे ! इतक्या दिवसांपासून बेकार आहेस आणि अजूनही आत्महत्या केली नाहीस ? काय अडचण आहे ? हजारो कोरड्या विहिरी आहेत देशात. मार उडी. रेल्वे धडधडत जात–येत आहेत. झोप रूळावर. काळजी करू नकोस. कोणीही उठवणार नाही. नाहीतरी उंच इमारतींना कुठे तोटा आहे ? लिफ्टने वर जा. आणि लिफ्ट शिवाय सरळ खाली ये काय ? यापैकी काहीच करू शकत नाहीस ? मग बाळ दिनेश फडके. M. A., आमच्या जवळ कोरड्या सहानुभूतीशिवाय काहीही नाही. पाहिजे का ?

विविध विचारांनी त्याचे मन उतू चालले होते. आणि त्यावर फुंकर घालायला कोणी असणार नव्हते. आज तो सकाळपासून फिरत होता. त्याच्या चालण्यात कसलाही खंड पडत नव्हता. त्याचबरोबर मनात चाललेल्या विचारात देखील.

"ह्या नोकरी देणारांची स्टेनगनने चाळण केली पाहिजे." हे तो आतापर्यंत हजारवेंळा तरी म्हणाला असेल." साले! कागद इकडचा तिकडे करायला पैसे मागतात "कमवा! कमवा, हरामाचा पैसा, काळा पैसा, पांढरा पैसा, तांबडा पैसा, निळा पैसा, हिरवा पैसा ....." आणखी असेच काही बडबत राहिला. कधीकधी त्याची वेड्यासारखी अवस्था होत असे. आणि मग सारी मळमळ तो ओकत असे. जगाविषयी, स्वत:विषयी. आताही असेच काही तो करीत होता.

"देश गरीब आहे! लोक गरीब आहेत ! मला तर साला एकही दिसत नाही. मटण–मुर्गी काय ! टेरीलीन टेरीवूल काय! सिनेमागृहात गर्दीचा सागर उसळला आहे. व्हिस्कीं काय पितात, महागड्या गाड्यांतून काया फिरतात. आणि हे म्हणे गरीब! हरामखोर साले. मला हे करता येत नाही माझी तेवढी कुवत नाही. मीही हरामखोर, माझा बापही हरामखोर! त्याच्यामुळे तर हे एवढ रामायण घडतंय!" आणखी असेच कांही म्हणत राहिला. आणखीही तो बडबडत राहिला असता परंतु विचाराच्या तंद्रीत तो दारूच्या अड्डयासमोर आला होता. हे व्यसन कधी लागले हे त्याला स्वत:लाही आठवत माही. आता खिशात शिकवणीचे मिळालेले पैसे होते आणि मनात विचारांचे उठलेले वादळ.

तो पटकन आत शिरला. जेव्हा बाहेर निघाला तेव्हा खिशात टच्च भरलेली बाटली होती. तिथून तो निघाला. चौपाटीवर पोहोचला तेव्हा नुकतेच अंधारुन आलेले होते. मोकळ्या जागेवर स्थानापन्न झाल्यावर त्याने खिशातून बाटली काढली. बूच उडवून त्याने बाटली तोंडाला लावली आणि मोकळी झालेली बाटली समुद्राच्या दिशेने फेकली.

तो तसाच धडपडत उठला. अडखळत चालू लागला. थोडे अंतर चालून गेल्यावर कांहीतरी आठवल्यासारखा उभा राहिसा आणि मग मोठमोठ्याने, भाषण करणाऱ्या पुढाऱ्याच्या आवेशात बोलू लागला––

"बंधूंनो, भगिनींनो, मातांनो... मी... जगातील सर्वात सुखी माणूस आहे. अरे, नोकऱ्या नोकऱ्या काय... मी हजार नोकऱ्यांकर थुंकतो. ऑक् थूऽऽ... तुम्ही माझ्या बरोबर चला. अरे, पैसा पैसा काय ? आँ ? बोलो, 'इन्कलाब... झिंदाबाद ! जो हमसे टकराएगा चूर चूर हो जाएगा, मी... दिनेश फडके... आँ... नाही मी साला कॉमरेड ताओ, माओ त्से तुंगचा बाप मी कॉमरेड ताओ, खलास करा या सर्व नोकरी देणारांना–– फायर ? धाड धाड... मी ताओ, माओचा बाप. ताओ, माओ... माओ ताओ... झिंदाबाद... मुर्दाबाद"

त्याचा आवाज अस्पष्ट होत होता. शेवटी शेवटी डुलत–डुलत तो उभ्यानेच कोसळला. तरीही त्याच्या तोंडून असंबद्ध बडबड चालू होती.

फिरायला आलेले लोक परतत होते. कारण, सागराला भरती आली होती. पाणी भराभर वाढत होते. आणि या कशाचीही जाणीव नसलेला दिनेश फडके चौपाटीच्या वाळूत तोंड खुपसून बडबडत पडला होता. भरतीचा जोर वाढतच होता.

तो नि ती.

कु. सविता वाघ
१२ वी, कला

तो

आजचा दिवस किती भाग्याचा. किती आनंदाचा आज मला नोकरी मिळाली. कामावर रुजू झालो. आता आपण मिळवते झालो. हो घटना खरोखरच किती रोमांचकारी !

तसं माझं नोकरीचं गाव ढेबेवाडी काही मोठं नाही. गावात लाईट आहे. तशी हल्ली बहुतेक सवंच गावांत इलेक्ट्रिसिटी आलीय म्हणा. नळाना पाणी येतं. शाळा आहे. कॉलेजही आहे. गाव तसा पुढारलेला आहे. अर्थात गावात सगळीकडंच मोटार–सायकल्स, मोटारी दिसतात.

माझ्या ऑफिसमधले लोक तसे मनमिळाऊ आहेत. अर्थात मला लागून अद्यापि पुरते १५ दिवस सुध्दा झाले नाहीत. एवढ्यात सगळ्यांच्याच स्वभावाचा अंदाज बांधणे कठीण आहे पण त्यातल्या त्यात माझ्या बरोबरच रुजू झालेला जॉन स्वभावाने फार चांगला दिसतोय. आम्ही दोघंही एकाच दिवशी हजर झाल्यानं आमची मैत्री जरा जवळचीच आहे. जॉन माझ्या शेजारीच रहातो. जातीनं ख्रिश्चन असूनही तो तसं भासू देत नाही.

मला लागून आज महिना झाला. माझ्या ऑफिसला जायच्या रस्त्यानेच २ मुली रोज जातात. कोण असाव्यात बरं त्या ? पहिले काही दिवम मी केवळ एक योगायोग म्हणून दुर्लक्ष केलं, पण त्या रोजच भेटतात. दोघीही कॉलेजमध्ये शिकताहेत असं दिसतय. परवा त्यांना कॉलेजच्या फाटकातून बाहेर पडताना पाहिलं.

ती

सध्या कॉलेजला जाताना रोज दोन तरूण दिसतात. कोण आहेत कोणास ठाऊक. गावाबाहेरच्या सरकारी ऑफिसात कामाला असतात. आठ दिवसापूर्वा त्यांना ऑफीस सुटल्यानंतर बाहेर येताना पाहिलं.

तो

आज फार गंमत झाली. त्या दोघी गावाच्या जवळ जवळ बाहेरच्या बाजूलाच भेटल्या. आज ऑफिसला कसली तरी सुटी होती. म्हणून मी आणि जॉन फिरायला निघालो होतो. त्या दोघींना पाहताच मी 'जरा पास आओ तो चैन आ जाये' हे 'प्रिन्स' मधलं गाणं भोठ्याने म्हटलं ! त्या दोघी अशा लाजेनं चूर झाल्या की बस ! पण छे त्या केवळ लाजल्या म्हणजे त्या माझ्यावर फिदा झाल्या असं समजण्याइतपत मी मूर्ख नाही.

ती

आज बाकी त्या दोघांनी मजाच केली. अगदी शम्मीकपूरच्या स्टाईलमध्ये गाणी म्हणत होता त्यांच्यातला एक. मला तर बाई, त्याची ती स्टाईल फारच आवडली.

तो

त्या दोघी जाताना त्यांना माझ्याशी काही तरी सांगायचं असं वाटतंय्. पण रस्त्यात सगळ्यांसमोर कसं बोलायचं ?

ती

त्या गाणं म्हणणाऱ्याशी बोलायला मिळावं म्हणून मी धडपडतेय्. पण कांही गाठच पडत नाही निवांत जागी.

तो

आज त्या दोघींची नावं माहीत पडली. त्यांच्यातल्या एकीचं नाव 'आशा' आहे ती S.Y.B.A. ला शिकते.

दुसरीचं नाव 'विजया' आहे. ती P.D. ला शिकतेय. मला त्या दोघीं मधली धाकटी विजयाच आवडते. त्या दोघी शेजारी शेजारी राहतात. गावापासून अर्ध्या पाऊण मैलावर असलेल्या एका वस्तीवर त्यांच घर– घर कसलं बंगलाच म्हणाना– आहे. त्यांच्या कॉलेजमधले एक प्रोफेसर आमच्या शेजारी राहतात. त्यांच्या कडून समजलं.

ती

आज ते दोघे जरा आमच्या जरा जवळूनच गेले. जाताना त्यांच्यातला एक मला 'हॅलो विजया' म्हणाला त्यांना माझं नाव कसं कळालं असावं बरं. काल ज्यानं मला हाक मारली त्याचं नाव 'अशोक' आहे

तो

जॉन बेटा नशीबवान दिसतोय. त्याचं आशाशी सूत जमलं का ? काल आशा पुण्याला जाताना त्याच्याच गाडीत होती. पुण्याला दोघे फिरले, मजा केली, त्यांचं तिथंच जमलं. आशानं कॉलेज सोडलं. ती आता पुण्यातच राहणार आहे का कुणास ठाउक ?

मी विजयाशी बोलायला फार धडपडलो. पण ती भेटतच नाही. हसते नि लांबच पळून जाते.

ती

मी अशोकशी बोलावं म्हणून धडपडतेय् पण कुणी पाहिलं तर? म्हणून भीती वाटते. जर वडिलांना कुणी सांगितलं तर?

ती

आज मात्र माझं डोकंच फिरायची वेळ आलीय. मी ३–४ वेळा विजयाच्या मागं गेलो. पाठलाग केला. पण आयत्या वेळेला नेमका काहीना कांही अडथळा येऊन बोलणं अर्धवटच रहातंय्.

ती

अशोक नेहमीच माझ्या मागे येतात पाठलाग करतात. त्यांच्या मनात नेमकं काय आहे ? त्यांच. माझ्याबर प्रेम वगैरे ......? इश्श ! मी विचाराच्या भरात कुठल्या कुठं वाहवत चाललेय ?

तो

मला विजयाला फक्त एकच विचारायचंय् तुझं माझ्यावर प्रेम आहे की नाही ? पण कसं विचारावं तेच समजत नाही. ती पोरगी मला पाहून लाजते नि लांब पळून जाते. बरं कुठं एकांतात सुध्दा भेटत नाही. ती. आज सकाळी उडप्याकडं चहा घेत बसलो होतो ती रस्त्यानं चालली होती. एकटीच होती. रस्त्यावर वर्दळ ही नव्हती. ती माझ्याकड पाहून अशी काही गोड हसली की बस् ! 'कलिजा खलास झाला' ! पण तिचं नक्की माझ्यावर प्रेम आहे की नाही हे मी आजमावून पहायचं ठरवलंय्. तिला भेटायचं नाही जर भेटलीच तर लांबून जायचं. बघू खरंच तिचं माझ्यावर प्रेम आहे का ?

ती

आज काल अशोक असं का वागतात ? मला पाहून तोंड लपवतात. त्यांचं कुठ दुसरीकडे जमलं वगैरे ? छे ! छे! ! असा अभद्र विचार माझ्या मनात का यावा बरं?

तो

जॉन म्हणजे एक नमुनाच आहे. त्याचं आशावर प्रेम नाही' तो फक्त तिच्याशी खेळू इच्छितोय्. बिचारी आशा ! तिला कुणी तरी समजावून सांगायला हवं. जॉन ८–१० दिवसापूर्वी जाऊन एक मुलगी पसंत करून आलाय्. तिच्याशी तो लग्न करणाराय्. त्या शिवाय रोज गावात २–४ मुलींच्या मागं फिरत असतोच. परवा आशा आली होती. संध्याकाळी ऑफिस सुटल्यावर आशा, विजया नि तो बोलत बोलत गेले. मी त्या दिवशी रजेवर होतो. त्यानं नंतर मला घरी येऊन सांगितलं

आज आम्हाला सुट्टी होती. संध्याकाळी विजया भेटली जॉननं तिच्याकडे आशा बद्दल विचारपूस केली. त्यांच्या गप्पात मला नीटसं बोलायला जमलंच नाही. नि तेवढ्यात विजयाच्या ओळखीचं कुणी तरी आलं नि ती झपाझप पुढं निघून गेली. आज आलेला मोका हुकला.

आज परत विजया भेटली पण ती जॉन बरोबर बोलत चालली होती. म्हणजे ती ही जॉनवर भाळली की काय? कारण नंतर जॉन मला म्हणाला 'यार! विजया भी मुझपर फिदा है' दोन मुस्कटात लावाव्यात वाटल्या. जॉनची मजल फारच पुढची आहे. त्या दोघींना एक दिवस मुंबईला न्यायचं, दोन दिवस फिरवायचं नि मजा करायची, लॉजमध्ये मुक्काम करायचा, नाही ! जॉन मी तसं होऊ देणार नाही ! विजया नि जॉन जेव्हा बोलत चालले होते तेव्हा विजया माझ्याशी तुसडेपणानं वागली. पण एक एक गोष्ट समजत नाही. विजयाला माहीत आहे की आशा जॉनवर प्रेम करतेय्. तरीही ती कशी काय भाळली त्याच्यावर ?

ती

आज अशोक मला जॉन बद्दल काहीच्या काहीच सांगत होता. पण जॉन तर बोलायला सभ्य दिसतो. मग 'तुमचं आयुष्य बरबाद करून घेऊ नका विजयाबाई' असं अशोक का म्हणाला ? कदाचित मी अशोकवर भाळले नाही म्हणून तर तो तसा म्हणाला नसेल ना ?

तो

जॉन पंधरा दिवस रजा काढुन गेलाय कुठ तरी. मसणात जाऊ दे. त्याच्याबद्दल मी विजयाला ३–४ महिन्यापूर्वीच सांगण्याचा प्रयत्न केला. पण ती "मला उपदेश करणारे तुम्हीं कोण टिकोजीराव ? माझा तुमचा काहीही संबध नाही. मग तुम्ही माझ्यामागं का येता ?" असे बोलून ताड ताड निघून गेली, मी त्यानंतर कसा जगतोय् ते तिला कसं सांगणार ? 'विजया' माझं तुझ्यावर प्रेम आहे. खरं प्रेम ! निस्सीम प्रेम ! तू माझी नाही झालीस तरी हरकत नाही, पण एका धोकेबाज नि घातकी माणसाबरोबर जाऊ नकोस! विजया, माझं ऐक !

विजयाचं दुःख कमी करण्यासाठी मी बदली करून घेतली आता माझं लग्नही झालंय. सोन्यासारखी पत्नीही मिळालीय्. माझं आता कसं मजेत चाललंय् गेल्या ८–१० महिन्यात जॉन नि विजया बद्दल काहीच कळू शकलं नाही.

आजच्या वर्तमानपत्रात एक बातमी आली. "ढेबेवाडी मधील २ तरुणींची आत्महत्या" ढेबेवाडी येथील 'कु. विजया केशव कुलकर्णी वय वर्षे १९ नि कु आशा प्रकाश प्रभुणे वय वर्षे २२ या दोन तरूणींनी आज एन्ड्रिन पिऊन आत्महत्या केली. त्या दोघींनाही दिवस गेले होते. बदनामीपासून वाचण्यासाठी त्यांनी आत्महत्या केली असावी, असा अंदाज आहे पोलीस तपास चालू आहे. विजया ! काय केलंस हे ! या वेळेवर दिलेला मदतीचा हात तू स्वीकारला असतास तर ? हे देवा ! काय केलंस हे ! तुला कुस्करून टाकायला हीच दोन फुलं मिळाली का ?

'आज जॉनच्या लग्नाची निमंत्रण पत्रिका आलीय पोष्टानं '

❊ ❊

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

राष्ट्रोद्धाराच्या झुंजीत अनेक महत्वाची नाकी लढवावी लागतात. त्यांत बंदीगृहाचा मोर्चा सगळ्यात कठीण, आणि तरीही अत्यंत आवश्यक असतो. मग तो चढविण्यास तुमची योजना झाली आहे हा काय त्या कर्तृत्वाचा थोडा गौरव झाला ! आणि एका अर्थी कसले कर्तृत्व घेऊन बसला आहेस ? तुझे, त्यांचे, ह्या सर्व मनुष्यजातीचे तर काय पण ह्या सूर्याचेदेखील ह्या प्रचंड विश्वाच्या उलाढालीत खरे पाहीले असता तिळमात्र तरी महत्व आहे काय ? एखाद्या साबणी फुग्यासारखा तो आता स्वतःच्या महत्वाभिमानाने फुगत उडालेला दिसतो आहे. पण एका क्षणार्धात विश्वाची मूळ शक्ती दुसरा एखादा खेळकर फुगारा मारताच फुस्दिशी नाहीसा होईल, तरी विश्व चालेलच ! म्हणून विवेक कर. सापेक्षात जे कर्तृत्व आहे त्याची खरी परीक्षा येथेच आहे. या कारागारात जो देशसेवा करील तो खरा देशसेवक. जे मूल्य दिल्याविना देशोद्धार होणेच नाही ते कारापीडनांचे मूल्य देणे म्हणजे जीवन व्यर्थ जाणे नव्हेच नव्हे. कीर्तीचे, लौकिकाचे, मानाचे मधाचे बोट त्यास लागलेले नाही. पण म्हणूनच ते अधिक अव्यर्थ होय.

—स्वातंत्र्यवीर वि. दा. सावरकर

वाटचाल

मी वाटचाल करतोय
अंधाराकडून प्रकाशाकडे
मला प्रकाश हवा आहे
अंधार काही संपेना –
तरी पण वाटचाल चालू आहे –
थकून गेलो तरी –
सांगणार कोणाला ?
आपलं ओझं आपणच सांभाळायचं
ठेचाळत, धडपडत असंच सतत
चालत राहायचं. चालतच राहायचं

आनंद

असंख्य चांदण्या चमचमती गगनात
मन माझे न्हाऊन निघते अवीट आनंदात
कसे सांगू काय दडले माझ्या अंतःकरणात
येईल न कळत मनकवडा सांगेल कानात
मला तरी कुठे ठाऊक, काय आहे नशिबात ?
मी आनंद मानतो नेहमी हसण्यात
दुसरे आहे काय माणसाच्या जीवनात
स्वतःलाही विसरुन जावे दिव्य स्वप्नात
धुंद-फुंद व्हावे जगाच्या सौंदर्यात
मस्तकलंदर गात फिरावे त्या नादात
असेच वाहत जावे या जीवन-प्रवाहात
विना तक्रार स्वीकारीत - हार नि जीत !

नरसिंग देवकाते
१२ वी, कला.

कविता

गगनाच्या पोकळीत भिरभिर वारा वाहे
आनंदुनि मुक्तपणे पक्षीगण उडताहे
वाऱ्यावरि उडणारे दोन सुबक पतंग
विहरोनी भूषविती गगनाचे अंतरंग
दिसती पहा मैदानी युवक उभे कुणी दोन
तेच निमूट चालविती सगळी सूत्रे तिथून
रोधक ते लहरीने फिरवतील जेवि हात
त्या तालावरि गगनी हे पतंग नाचतात
निमिष मनी माझ्या असले उठले तरंग
तेवढ्यात गगनाचे खळवळले अंतरंग
सोसाट्याने उठला वाऱ्याचा प्रबल झोत
बघुनि हे बहु झाला हर्ष सूत्रचालकास
जाणुनी कलहाला हाच खरा उचित काळ
चेतवुनी ते पतंग सोडुनि दिले खुशाल
होऊनी बेभान उभय झगडाया सज्ज होती
धाव धावुनी प्रहार एकामेकावरी करिती
लढता लढता झाले छिन्न भिन्न दोघे ही
वेडेपण ते बघुनी, वारा हसत राही
भांडुनिया आपसात ते पतंग अज्ञानी
न कळे कोठे गेले वाऱ्यावरी भरकटुनी
वरचेवर उचंबळून येई मनी एक विचार
कलहाचे चेतक जगी दुष्ट किती सूत्रधार

विश्वास आगवणे
११ वी, वाणिज्य.

प्रेम

पाना रे पाना
तू कसे शोधतोस
नेमके तुझे झाड ?
काय रे पक्ष्या
तू कसे शोधतोस
नेमके तुझे घरटे ?
काय रे प्रियकरा
तू कशी शोधतोस
नेमकी तुझी प्रिया ?
का रे माणसा
तू कसा शोधतोस
नेमका तुझा स्वार्थ ?

गजानन जिरंगे
११ वी, वाणिज्य

लॉटरी

फार फार वर्षांपूर्वी
ब्रह्मदेवाने काढली होती लॉटरी
पहिले बक्षीस ऐंशी कोटींचे
तर दुसरे होते साठ कोटींचे
तिकिटे लावली होती स्वस्तात
विक्रेत्यांना होते भरपूर कमिशन
पृथ्वीशिवाय इतर ग्रहांवर
तिकिटे विकण्यास होती बंदी
अनेक देशांनी घेतली तिकिटे
बसले वाट पहात 'ड्यू' डेटची
'ड्यू डेट आली, निकाल लागला
त्यात 'चीन' देश लकी ठरला
चीनला लागले पहिले बक्षीस
तर भारताला मिळाले दुसरे बक्षीस !
पण हाय ! रुपये नव्हे बरं का !
होते आकडे लोकसंख्येचे !

आर. बी. टाकळे
१२, वी कॉमर्स.

आजचा उमेदवार

मागायला मागायला मागायला
आला बघा हा मतं मागायला.
दिसतोय कसा हा बघा जरा।
बगळ्याचावाणी करि नखरा।
फुकटचा खाऊन आमचा पैसा, करतोय आमचा
कोंडमारा, लाज नाही लबाड लांडग्याला ॥१॥

सभेत भाषण करतोय रं।
फुकट आश्वासन देतोय रं।
दारू बाटली आणि कोंबडी, लागतीय त्याच्या
दिमतीला, कमी नाही 'सत्' कार्याला ॥२॥

धुराळा उडवित हिंडतोय रं।
बंगले खरेदी करतोय रं।
मिळवण्याची अक्कल नाही, पण हा मिळवून
देतोय रं, अंत नाही त्याच्या धडपडीला ॥३॥

पैसे देऊन मते घेतो।
हजार चक्रा घरी घालतो।
निवडून येता तोंड दाविना, जाऊन बसतुया
म्हमईला, चिकटुन बसतोय खुर्चीला ॥४॥

देशहित सर्व जन ऐका।
अशांना मते देऊ नका।
सच्छीलांना निवडून देऊन, पुढे आणावे देशाला,
ध्यानी घ्या हो ह्या संदेशाला ॥५॥

एस्. बी. घोळवे
१२ वी. कला

कार्यवृत्तांत

प्रगतीचा आलेख

परीक्षांचे निकाल : मार्च १९८३

१. बारावी, कला ४७%
२. बारावी; वाणिज्य ८३%
३. बारावी, शास्त्र ३२%

विद्यार्थी संख्या १९८३–८४

	विद्यार्थी	विद्यार्थिनी	एकूण
१. ११ वी कला	१६८	४९	२१७
२. ११ वी वाणिज्य	२३२	६८	३००
३. ११ वी शास्त्र	१४८	१७	१६५
४. १२ वी कला	१४३	२९	१७२
५. १२ वी वाणिज्य	१६५	६०	२२५
६. १२ वी शास्त्र	१०२	२८	१३०

प्राध्यापक संख्या

पूर्ण वेळ ३१, अर्धवेळ ४, तासिकेप्रमाणे १
शारीरिक शिक्षक २

नवागतांचे स्वागत

१. प्रा. टी. डी. यादव (मराठी)
२. प्रा. कु. एम. डी. वैद्य (इंग्रजी)
३. प्र. कु. आर. के. सुर्वे (इंग्रजी)
४. प्रा. एन. ई. शिंदे अर्धवेळ (समाजशास्त्र)
५. प्रा. एस. एस. शहा (रसायनशास्त्र)
६. प्रा. ए. टी. सोनवणे (पदार्थविज्ञानशास्त्र)
७. प्रा. डॉ. एन. एन. पाटील (वनस्पतीशास्त्र)
८. प्रा. बी. बी. निरपणकर (वाणिज्य)
९. प्रा. डॉ. ए. एन. फड (प्राणिशास्त्र)
१०. श्री. डी. बी. काळे (शारीरिक शिक्षण)
११. प्रा. आर. डी. राजदेरकर (कॉमर्स व्होके. कोर्स)
१२. प्रा. आर. एल. शिनकर (कॉमर्स व्होके. कोर्स)

हार्दिक अभिनंदन

खालील प्राध्यापक त्यांच्या दैनंदिन कामाचा व्याप सांभाळून परीक्षा उत्तीर्ण झाले आहेत.

३. प्रा. पी. बी. इंगवले DHE (II)
१. प्रा. बी. एल. दबडे DHE (I)
४. प्रा. बी. आर. काळंगे DHE (II)
५. प्रा. डी. के गुरव DHE (II)
२. प्रा. ए. बी. भगाटे M.A, (Hist) A Grade
७. प्रा. ए. व्ही. इंगळे M.Com. (I)

अभ्यासेतर कार्य

वादविवाद व वक्तृत्व मंडळ

प्रमुख : **प्रा. आर. टी. शहा.**

या वर्षी नियतकालिक विभागाच्या सहकार्याने संयुक्तपणे 'कथा – कविता – निबंध स्पर्धा' जाहीर करण्यात आली.

यशस्वी विद्यार्थी :

कथा विभाग

१) प्रथम पारितोषिक – रु. ३१/–
श्री. धनंजय शिन्दे, १२ वी (कला)

कविता विभाग

१) प्रथम व द्वितीय पारितोषिक पात्र कोणीही नाही
२) तृतीय पारितोषिक रु. ११/–
श्री. देवकाते नरसिंग, १२ वी (कला)

उज्वल यश प्रथम श्रेणी–प्रथम क्रमांक

जे. आर. गांधी
१२ वी शास्त्र

कु. संगीता बेलपत्रे
१२ वी वाणिज्य

एन. ए. काझी
१२ वी कला

पुणे जिल्हा विभागीय स्पर्धा क्रीडा नैपुण्य

एस्. पी. झगडे
कुस्ती, हातोडा फेक

जे. एस्. शिंदे
लांब उडी

पारितोषिक वितरण : **श्री. रासकर** डी. वाय. एस. पी.

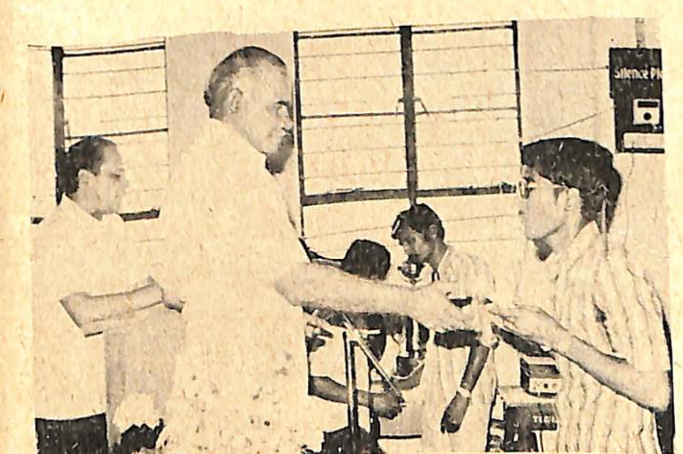

जयंत गांधी १२ वी शास्त्र

भूमिपूजन

डॉ. व सौ. वर्धमान कोठारी

आंतर शालेय पुणे जिल्हा **विजेते** व उपविजेते संघ

कबड्डी (मुले)

खो खो (मुले)

४ x १०० मि. रिले

(उपविजयी)

(मुले)

निबंध विभाग

पारितोषिक पात्र कोणीही नाही.

या अंकात हे साहित्य प्रसिद्ध करण्यात आले आहे.

शाळा - महाविद्यालय समूह योजना

प्रमुख **प्रा. डॉ. एम्. बी. चौधरी**

दि. १७-९-८३ : 'धडपड व्यासपीठ' कार्यक्रम आयोजित.

१५ विद्यालयातील शिक्षकांचा सहभाग

दि. १४-१०-८३ : इंग्रजी चर्चासत्र. राधेश्याम एन्. अगरवाल टेक्नि. हायस्कूल मध्ये आयोजित.

गद्य–पद्य–व्याकरण यावर अनुभवी प्राध्यापकांचे पाठ व त्यावर चर्चा.

सहभाग–४० शिक्षक.

विविध स्पर्धांचे आयोजन :

चित्रकला स्पर्धा, वक्तृत्व स्पर्धा, कथाकथन स्पर्धा.

क्रीडा विभाग

चेअरमन – प्रा. ए. एस्. किणिगे

डायरेक्टर, फिजिकल एज्युकेशन : श्री. एस्. बी. इंगवले, श्री. डी. बी. काळे

पावसाळी सत्र : आमच्या क्रीडांगणावर आयोजित.

१) कबड्डी (मुले)

बारामती गटात अजिंक्यपद. पुणे जिल्हा आंतरशालेय स्पर्धेतही अजिंक्यपद. याच संघाची पुणे येथील विभागीय स्पर्धेसाठी निवड.

२) खो खो (मुले)

बारामती गटात अजिंक्यपद. पुणे जिल्हा आंतरशालेय स्पर्धेसाठी याच संघाची निवड होऊन संघास उपविजेते पद.

३) टेबल टेनिस (मुली)

बारामती गटात अजिंक्यपद. पुणे जिल्हा आंतरशालेय स्पर्धेसाठी याच संघाची निवड.

हिवाळी सत्र : आमच्या क्रीडांगणावर आयोजित.

मैदानी स्पर्धा

बारामती गटाची जनरल चँपीयनशिप

यशस्वी खेळाडू :–

१) श्री. शिन्दे जे. एम्. – १०० मि. धावणे, लांब उडी, उंच उडी, भाला फेक - प्रथम क्रमांक.

२) श्री. झगडे एस्. पी. : हातोडा फेक – प्रथम क्रमांक

३) श्री. राठोड एस्. आर्.
श्री. शिन्दे जे. एम्.
श्री रणदिवे
श्री. व्होरा एम्. एम्.
} ४ × १०० रिले प्रथम क्रमांक

४) श्री. व्होरा एम्. एम्.
श्री. साळवी
श्री. व्होरा एस्. एम्.
श्री. शिन्दे जे. एम्.
} ४ × १०० रिले द्वितीय क्रमांक

पुणे जिल्हा आंतरशालेय स्पर्धेसाठी वरील सर्व खेळाडूंची निवड.

पुणे जिल्हा आंतरशालेय स्पर्धा

यशस्वी खेळाडू :–

१) श्री. शिन्दे जे. एस्. : लांब उडी — प्रथम क्रमांक. १०० मि. धावणे व भालाफेक — द्वितीय क्रमांक. रसायनी येथे विभागीय स्पर्धेसाठी निवड.

२) श्री. झगडे एस्. पी. : कुस्ती (७९ कि. वजन गट) व हातोडा फेक – प्रथम क्रमांक.

रसायनी येथे विभागीय कुस्ती स्पर्धेसाठी निवड.

३) श्री. राठोड एस्. आर्.
श्री. शिन्दे जे. एम्.
श्री व्होरा एम्. एम्.
श्री. रणदिवे
} ४ × १०० रिले जिल्हा उपविजयी.

रसायनी येथे विभागीय स्पर्धेत यशस्वी खेळाडू

१) श्री शिंदे जे. एस्. : लांब उडी - प्रथम क्रमांक सातारा येथे राज्य पातळीवरील स्पर्धेसाठी निवड

२) श्री. झगडे एस्. पी : कुस्ती (७९ किलो वजन गट) द्वितीय क्रमांक.

प्राध्यापकांचे कार्यकर्तृत्व

प्रा. वि का. शिन्दे

मराठी विभागातर्फे आयोजित चर्चासत्रात '१९६० नंतरची वास्तववादी कादंबरीची रुपे' या निबंधाचे वाचन व चर्चेत सहभाग.

प्रकाशित साहित्य–

१) ''लोकनाट्याचा पहिला अविष्कार: गोंधळ''– 'वसंत' ऑगस्ट १९८३

२) 'संताची राधा आणि शाहीरांची राधा'– 'वसंत' ऑक्टोबर १९८३

३) 'एक उपेक्षित कलाविष्कार– लोकनाट्य : 'गाढवाचे लग्न'–'वसत' जानेवारी १९८४

४) 'पूर्वपूजेची परंपरा'– 'वसंत' फेब्रुवारी १९८४

५) 'संगीत सौभद्र' : काही नवे– 'विश्‍वसमाचार' १६–१०–८४

श्रध्दांजली

अकरावी कॉमर्स या वर्गात शिकत असलेला विद्यार्थी **श्री. राजेश बाळकृष्ण देवळे** याचे आकस्मिक दुःखद निधन झाले. महाविद्यालयाच्या वतीने भावपूर्ण श्रद्धांजली.

सूची विभाग

एप्रिल १९८३–८४ च्या विविध परीक्षांत प्रथम श्रेणीत उत्तीर्ण झालेल्या विद्यार्थ्यांची गुणानुक्रमे सूची

१२. वी. आर्टस

१) श्री. काझी नासरअहमद हिदायतुल्ला
२) कु. मरकाळे ज्योती शंकर
३) श्री. घाडगे भालचंद्र मुरलीधर
४) श्री. ढमे अशोक कुंडलीक

टीप:– कु. घाडगे जयश्री श्रीराम ही बहि:स्थ विद्यार्थिनी प्रथम श्रेणीत उत्तीर्ण.

१२. वी. सायन्स

१) श्री. गांधी जयंत रतनलाल
२) कु. चाहुरे मीनल ज्ञानेश
श्री. पटाले रणजित व्यंकटेश
३) श्री. टांकेसाळे अनंत लक्ष्मण
४) श्री. कारवा अमोल गिरधारिलाल
५) श्री. दोशी किशोरकुमार अशोककुमार
६) कु. गवसणे मंजुश्री षडानन
७) श्री. धालपे श्रीकांत मदन
८) श्री. बक्षी सूर्या गोपालकृष्णन्
९) कु. दुरुगकर सुषमा शांतीनाथ
१०) कु. पाटील प्रेमलता बाळासाहेब
११) श्री. पिसाळ जयवंत महिपती
१२) श्री. थॉमस झकेरीया
१३) श्री. जाधव प्रदीप महादेव
श्री. जोशी विद्याधर कृष्णाजी
१४) श्री. अवचट लक्ष्मीकांत चिंतामण
१५) श्री. कुलकर्णी उदय रामचंद्र

१२ वी कॉमर्स

१) कु. बेलपत्रे संगीता गंगाधर
२) श्री. देशपांडे प्रशांत विनायक
३) कु. पोटे मेघा राजाराम
४) कु. ढेरे अंजली मारुतराव
५) श्री. खरात शाम शरदराव
३) श्र. शेख यासीन लतीफ
७) श्री. धालपे विनायक मदन
८) कु. बोथरे जयश्री केरु
९) श्री. बोथरे रमेश दत्तात्रय
कु. चौधरी सुनीता गंगाधर
श्री. ओसवाल महेंद्र बस्तीमल
१०) श्री. पोटे किशोर मधुकर
११) कु. भोरी रशिदा ताहेरभाई
१२) श्री. वकील सुनील व्यंकटराव
१३) कु. टाटीया कल्पना पोपटलाल
१४) श्री. घाडगे हनुमंत परशुराम
कु. महाडिक ज्योती राजाराम
१५) श्री. बनकर रवींद्र शिवाजी
कु. दोशी नम्रता भारतलाल
कु. शहा संगीता शशिकांत
१६) श्री. कोकरे नंदकुमार हरिभाऊ
१७) कु. बागवान मलेका गुलाब
कु. पेशवे योगिनी पुरुषोत्तम
१८) श्री. भोरी शब्बीर युसुफभाई

शिष्यवृत्तीधारक विद्यार्थ्यांची नांवे

१. राष्ट्रीय गुणवत्ता शिष्यवृत्ती		
१. कु विद्या धालपे	११ वी सायन्स	रु. ६००
२. कु. मनीषा मुतालिक	११ वी सायन्स	रु. ६००
३. श्री. मंगलमूर्ती भालेराव	१२ वी सायन्स	रु. ७२०
२. राष्ट्रीय गुणवत्ता पारितोषिक व प्रशस्तीपत्र		
१. श्री. विवेक जठार	११ वी सायन्स	रु. १००
२. कु. वृन्दा गारुळे	११ वी सायन्स (१९८१–८२)	रु. १००
३. राज्य गुणवत्ता शिष्यवृत्ती		
१. श्री. मिलीन्द पावसकर	१२ वी सायन्स	रु. ३००
४. ई. बी. सी. शिष्यवृत्ती		
१. श्री. बाळकृष्ण काळभोर	११ वी सायन्स	रु. ३२०
२. श्री. सूर्यकांत ताकवणे	११ वी सायन्स	रु. ४००
३. कु. वनीतादेवी टकले	११ वी आर्टस	रु. ५००
४. कु. रत्नमाला जाधव	१२ वी कॉमर्स	रु. ५००
५. श्री. अनिल लोणकर	१२ वी सायन्स	रु. ७००
६. श्री. रमेश बोरावके	१२ वी सायन्स	रु. ७००
५. राष्ट्रीय कर्जाऊ शिष्यवृत्ती		
१. कु. सीमा बेलपात्रे	११ वी आर्टस	रु. ७२०
२. कु. सविता कुलकर्णी	११ वी कॉमर्स	रु. ७२०
३. श्री. मार्तंड जोरी	११ वी सायन्स	रु. ७२०
४. श्री गजानन जगताप	११ वी सायन्स	रु. ७२०
५. श्री. प्रकाश मचाले	१२ वी सायन्स	रु. ७२०
६. श्री. दत्तात्रय गायकवाड	१२ वी सायन्स	रु. ७२०
३ गणेश मनोहर व शंकरराव गणेश दाते ट्रस्ट (पुणे) शिष्यवृत्ती		
१. कु. स्मिता पळसुले	१२ वी कॉमर्स	रु. ६००
२. श्री. मिलींद पावसकर	१२ वी सायन्स	रु. ३००
६. कु. सविता कुलकर्णी	११ वी कॉमर्स	रु. १५०
४. कु. शबनम शेख	१२ वी सायन्स	रु. १५०
७. कंकुबाई केवलचंद गांधी ट्रस्ट (मोडलिंब) शिष्यवृत्ती –		
१. श्री. अभिनंदन शहा	११ वी कॉमर्स	रु. १००
२. कु. स्वरुपा शहा	१२ वी कॉमर्स	रु. १००
८. फ्रीडम फायटर स्कॉलरशिप		
१. श्री. राजाराम दळवी	११ वी सायन्स	रु. २५०
२. श्री. अब्राहम पटवेकरी	११ वी सायन्स	रु. २५०
९. फिजिकली हॅण्डीकॅण्ड स्कॉलरशिप (८२–८३)		
१. श्री. बापू फरगडे	१२ वी कॉमर्स	रु. ६००
२. श्री. शंकर गवळी	११ वी आर्टस	रु. ६००
३. श्री. नारायण चव्हाण	१२ वी कॉमर्स	रु. ६००

विशिष्ट पारितोषिके

१. **कॉलेज पारितोषिके**

१) कु. सुनीता जगताप	११ वी कला	प्रथम	रु. ५१
२) श्री. मंगलमूर्ती भालेराव	११ वी शास्त्र	प्रथम	रु. ५१
३) कु. प्रतिभा गुजर	११ वी वाणिज्य	प्रथम	रु. ५१
४) श्री. निसार अहमद काझी	१२ वी कला	प्रथम	रु. ५१
५) श्री. जयंत गांधी	१२ वी शास्त्र	प्रथम	रु. ५१
३) कु. संगीता बेलपत्रे	१२ वी वाणिज्य	प्रथम	रु. ५१

२) **मे. पोपटलाल चंदनमल पारितोषिक.**

१) श्री. जयंत गांधी	१२ वी शास्त्र प्रथम	रु. १०१

३) **डॉ. एस्. ई. गवसणे पारितोषिके–**

१) श्री. जयंत गांधी	१२ वी ला शास्त्र विषयात प्रथम	रु. ७०
२) कु. मीनल चाहुरे	१२ वी ला शास्त्र विषयात द्वितीय	रु. ६५

विविध शिष्यवृत्त्या व फ्रीशिप्स मिळविऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या १९८३–८४

शिष्यवृत्या–

१. राष्ट्रीय गुणवत्ता शिष्यवृत्ती	३
२. राष्ट्रीय गुववत्ता परितोषिक व प्रशस्तीपत्र	२
६. राज्यसरकारची गुणवत्ता शिष्यवृती	१
४. ई. बी. सी. शिष्यवृत्ती–	६
५. राष्ट्रीय कर्जाऊ शिष्यवृत्ती–	३
६. गणेश मनोहर व शंकरराव गणेश दाते (पुणे) ट्रस्ट्र शिष्यवृत्ती.	४
७. कंकुबाई केवलचंद गांधी ट्रस्ट, (मोडलिंब) स्कॉलरशिप	२
८. फ्रीडम फायटर स्कॉलरशिप.	२
९. बी सी स्कॉलरशिप	१३०
१०. कॉलेज मेरीट स्कॉलरशिप	४८
११ फिजिकली हॅण्डीकॅप्ड स्कॉलरशिप (८२–८३)	३

फ्रीशिप्स

१. ई. बी. सी. फ्रीशिप	७९२
२. ई. बी. सी. फ्रीशिप (राज्यसरकार)	२४
३. बी. सी. फ्रीशिप.	८
४. प्रायमरी टीचर फ्रीशिप.	६६
५. एस्. एस्. सी. डी. एड फ्रीशिप	४

With Best Compliments From :

RELIABLE SCIENTIFIC COMPANY

128, Mangalwar Peth, Pardeshi Wada, PUNE – 411011

Suppliers :

Scientific Equipments, Fine Chemicals, Charts, Models, Plant Physiology Apparatus

With Best Compliments From :

☎ : 340

CKhajed

VASTRA NIKETAN

Marwad Peth, BARAMATI.

Dealers : Bombay Dyeing, Raymond's O. C. M. Digjam, Dinesh, Nivada

ARE YOU ON OUR MAILING LIST & GETTING 'PUBLISHING IN INDIA' (A monthly Journal of the Book Trade)

and

OTHER INDIAN PUBLICATIONS IN :

ART
ARCHAEOLOGY
HUMANITIES
SOCIAL SCIENCE
BOTANY
&
AGRICULTURE

IF NOT PLEASE CONTACT

☎ : 278368

D. K. PUBLISHERS' DISTRIBUTORS

(Largest wholesale house for Indian Books)

1, Ansari Road, Daryaganj, New Delhi 110002.

With Best Compliments From

POONA CHEMICAL LABORATORY

207, Mangalwar Peth, Poona 411011

Phone - 33781

Manufacturers of Fine Chemicals

हार्दिक शुभेच्छा

ग्वालियर, रेमंड, जियाजी इत्यादी मिलच्या सूटिंग्ज शर्टिंगचा प्रचंड स्टॉक

अ भ य

बारामती, जि. पुणे

फोन : ५०१

प्रिंटेड साड्या व बनारसी शालूंचे नवीन भव्य दालन

हार्दिक शुभेच्छा !

Gold Medal Winners of the
" Trade Fare Acadamy "
Award 73-74

मेसर्स कोठारी ब्रदर्स

विविध लहरी

☎ } औषध ३६६
इतर २२९

मारवाड पेठ, बारामती (पुणे)

देशी विदेशी औषधे, मोटारचे सामान व टायर टच्यूब्ज, रेडिओ टेलिव्हिजन्स् ग्रामोफोन रेकॉर्डस् व प्लेअर्स, इलेक्ट्रिक सामान, स्पोर्टस् घडयाळे मिळण्याचे एकमेव ठिकाण

हार्दिक शुभेच्छा !

फोन : ३७०

बारामती मशिनरी स्टोअर्स (पंदारकर)

एजंट्स :– विश्वास ऑईल इंजिन्स,

महावीर पथ, बारामती

हार्दिक शुभेच्छा !

फोन : २२७

युनियन ट्रेडर्स

फिनोलेक्स पी. व्ही. सी. पाईप व फिटींगचे विक्रेते,

श्रीराम मंदिराजवळ,
बारामती. जि. पुणे.

हार्दिक शुभेच्छा !

फोन : ३७०

विद्यार्थीदशेत वैयक्तिक व राष्ट्रीय प्रगत जीवनाचे ध्येय साधण्यासाठी, शिस्त व ज्ञान संवर्धनाकरिता खूप कष्ट केल्यानंतर चार घटका करमणूक हवीच ! त्यासाठी आम्हास अवश्य भेट द्या.

दुर्गा चित्रमंदिर
व
श्याम टॉकीज

बारामती.

हार्दिक शुभेच्छा !

ऑप्टीकल स्टोअर्स

नंबरचे चष्मे व गॉगलचे व्यापारी

भिगवण चौक, बारामती.

With Best Compliments Form ;

☎ : 364, 418

M/s S. G. Date & Son

Agents :

Bharat Petroleum Corpn. Ltd
BARAMATI. (Dist. Pune.)
Pin 413102

हार्दिक शुभेच्छा !

जयकुमार जीवराज शहा आणि कंपनी

(वडूजकर)

गूळ, साखर, भुसार, पेंड व खताचे व्यापारी आणि कमिशन एजंट

बारामती ४१३ १०२.

हार्दिक शुभेच्छा !

साकल्प स्टेशनर्स ॲन्ड प्रिन्टर्स

बारामती, जि. पुणे.

हार्दिक शुभेच्छा !

विशाल टेलरिंग आर्ट

(लेडिज स्पेशालिस्ट)

प्रो. आर. व्ही. डोईफोडे

बुरुड गल्ली, बारामती, (जि. पुणे)

हार्दिक शुभेच्छा !

फोन : ६९५

शाह दिपचंद धरमचंद ॲड सन्स

' दीपधर्म ' गुनवडी चौक,
बारामती ४१३ १०२ जि. पुणे

ऑफसेट छपाई

कलर ब्लॉक्स
पावडरलेस ब्लॉक्स
फोटो फॅब्रिकेशन

के. जोशी ॲन्ड को.

ब्लॉकमेकर्स ॲन्ड आर्ट प्रिंटर्स

स्थापना – १९३७

भिकारदास मारूती मंदिराजवळ पुणे ४११०३०

☎ : 441 409

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती

बहुद्देशीय अल्पकालिक अभ्यासक्रम

- जर्मन (ॲक्सिलरेटेड व डिप्लोमा)
- इंग्लिश फ्रेंच व रशियन (सर्टिफिकेट)
- डिप्लोमा इन् टॅक्सेशन लॉ
- विविध स्पर्धात्मक (Competitive) परीक्षांचे तयारी वर्ग
- केन्द्र सरकारच्या नॅशनल टॅलेन्ट सर्च परीक्षेच्या तयारीचे वर्ग

वैशिष्टचे :– • विदेशी भाषांच्या अभ्यासासाठी अद्ययावत् भाषाविज्ञान प्रयोगशाळेची सोय.
स्पर्धात्मक परीक्षांसाठी उपयुक्त संदर्भग्रंथांची विपुलता.

विद्यार्थी कल्याणासाठी .... सहकार

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय
विद्यार्थी सहकारी ग्राहक भांडार, मर्यादित

(नोंदणी क्रमांक :– पी. एन्. ए. / बी. एम्. टी. / सी. ओ. एन्. एस्. / ९६२ / ३०–९–८३)

विद्यार्थ्यांना उपयुक्त शैक्षणिक साहित्य व दैनंदिन गृहोपयोगी वस्तूंची स्वस्त दरात विक्री

एकूण सभासद ७६२ एकूण भाग भांडवल रु. १६,५८०/–

प्रा. आप्पासाहेब देसाई
अध्यक्ष

प्रा. आर्. जे. गांधी
सचिव

महाविद्यालयीन सेवकांच्या कल्याणासाठी .... सहकार

तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालयीन सेवकांची सहकारी पतसंस्था मर्यादित

(नोंदणी क्रमांक :– १०१० / ४–८–८३)

सभासद संख्या ९० वसूल भांडवल– २०,०००/– कर्जवाटप– रु. ४०,०००/–

प्रा. ए. एस्. किणिंगे
अध्यक्ष

प्रा. बी. बी. पाटील
उपाध्यक्ष

प्रा. आर्. जी. पाटील
सचिव

Bharat Radiators.... for cool confidence

Quality and ruggedness has put us as original equipment on most leading vehicles manufactured in India.

Following Radiators are readily available

Cars & Jeeps	Trucks	Tractors
Ambassador	Bajaj Metador	Escort 335
Mahindra Jeeps	Dodge & Fargo	Ford 3000 & 3600
Premier Padmini	Hindustan B/Ford	HMT Zetor
	Mahindra F. C.	Massey Fergusson
	Leyland	PLT Harvest Combine
	Tata	Swaraj & Sartaj (PTL)

BHARAT RADIATORS PRIVATE LIMITED

Regd. Off. & Factory :
Vidyanagari Marg,
Santacruz (East) Kalina
BOMBAY 400 098

Tel Nos. : 612 29 65
612 34 57
612 08 57

Head Office :
81 Bajaj Bhavan,
Nariman Point,
BOMBAY 400 021

Tel Nos. : 202 00 85
202 14 97
TELEX : 011 – 4661